

FF

UNIVERZA V LJUBLJANI
Filozofska fakulteta

Mitja Saje

**STARODAVNA KITAJSKA
Zgodovina Kitajske od najstarejših
časov do dinastije Qin**

Ljubljana 2024

STARODAVNA KITAJSKA

Zgodovina Kitajske od najstarejših časov do dinastije Qin

Tip publikacije: univerzitetni učbenik

Avtor: Mitja Saje

Recenzentki: Nataša Vampelj Suhadolnik, Maja Veselič

Lektorica: Beba Splichal

Slika na naslovnici: Sanxingdui Chutu, Wenwuxuan, Bashu shushe, Chengtu, 1992.

Oblikovanje in prelom: Nana Martinčič

Založila: Založba Univerze v Ljubljani

Za založbo: Gregor Majdič, rektor Univerze v Ljubljani

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za izdajatelja: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja Filozofske fakultete

Vodja Uredništva visokošolskih in drugih učbenikov: Janica Kalin

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2024

Druga izdaja, prvi natis

Naklada: 200 izvodov

Cena: 15,90

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki odprto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si>

DOI: 10.4312/9789612973957

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=207406339
ISBN 978-961-297-396-4

E-knjiga
COBISS.SI-ID=207335171
ISBN 978-961-297-395-7 (PDF)

Kazalo

Uvod.....	7
1 Posebnosti Kitajske	8
1.1 Kitajska zgodovina in njeno poznavanje na Zahodu.....	8
1.2 Kitajski odnos do lastne zgodovine	12
1.3 Posebnosti naravnega okolja	15
1.3.1 Relief	16
1.3.2 Podnebje v preteklosti	17
1.3.3 Sedanje podnebje.....	18
1.3.4 Vpliv človeka na spreminjanje okolja.....	20
1.4 Periodizacija kitajske zgodovine	21
1.4.1 Delitev glede na vladanje dinastij	21
1.4.2 Delitev glede na družbenogospodarski sistem.....	22
1.4.3 Delitev glede na kulturno zgodovino	23
2 Naselitev Kitajske	26
2.1 Paleolitik.....	26
2.2 Neolitska revolucija	30
2.3 Kulture srednjega neolitika.....	35
2.3.1 Kultura Yangshao.....	36
2.3.2 Kultura Dawenkou	39
2.3.3 Kulti Hemudu in Majiabang	40
2.3.4 Kultura Daxi	41
2.3.5 Kultura Dapenkeng.....	41
2.4 Pozna neolitska kultura Longshan	42
3 Kitajski miti in legende	46
3.1 Miti o nastanku sveta	46
3.2 Mitološki vladarji.....	48
3.2.1 Trije vzvišeni san huang 三皇.....	48
3.2.2 Pet legendarnih cesarjev wu di 五帝	49
3.3 Legende in dejstva o dinastiji Xia 夏	53

4 Prve civilizacije na kitajskih tleh	57
4.1 Razvoj bronastodobnih kultur	57
4.1.1 Obdobje Erligang	58
4.1.2 Obdobje Anyang	62
4.2 Dinastija Shang 商 (1554–1045 pr. n. š.)	66
4.2.1 Pisni viri o dinastiji Shang	66
4.2.2 Prva kitajska pisava	68
4.3 Država v obdobju Anyang	71
4.3.1 Arheološka odkritja	71
4.3.2 Država in družba	73
4.4 Mistični značaj kulture Shang	76
4.4.1 Čaščenje prednikov	77
4.4.2 Koledar	79
4.4.3 Umetnost	80
4.4.4 Dekadenca in propad dinastije	84
5 Dinastija Zhou 周 (1045–256 pr. n. š.)	87
5.1 Vzpon države Zhou	87
5.2 Sistem fevdalne delitve ozemlja	91
5.2.1 Razdelitev ozemlja	92
5.2.2 Slojevitost družbe	93
5.3 Obdobje Zahodni Zhou 西周 (1045–770 pr. n. š.)	95
5.4 Propadanje družbenega sistema Zhou	99
6 Pomladi in jeseni Chunqiu 春秋 (770–476 pr. n. š.)	102
6.1 Države obdobja Chunqiu	102
6.2 Odnosi med državami	107
6.2.1 Prevlada ene države in pojav hegemonije <i>ba</i>	108
6.2.2 Vodilna vloga države Qi	109
6.2.3 Vodilna vloga države Jin	112
6.2.4 Vzpon držav Wu in Yue	115
6.3 Družbene spremembe v obdobju Chunqiu	116
7 Vojskujoče se države Zhanguo 戰國 (476–221 pr. n. š.)	121
7.1 Države obdobja Zhanguo	121
7.2 Načini vojskovanja	124

7.3 Politika in odnosi med državami	128
7.3.1 Posledice razpada države Jin	128
7.3.2 Povečan obseg vojskovanja	129
7.3.3 Vloga diplomacije	130
7.3.4 Zmagovita strategija države Qin.....	133
7.4 Umetnost obdobja <i>Zhanguo</i>	135
8 Značilnosti klasične Kitajske	141
8.1 Pojav filozofskega mišljenja.....	141
8.2 Glavne filozofske šole.....	144
8.2.1 Konfucijanska šola rujia 儒家	144
8.2.2 Mohistična šola mojia 墨家	148
8.2.3 Yangova šola yangjia 杨家	149
8.2.4 Daoistična šola daojia 道家	150
8.2.5 Šola imen mingjia 名家	151
8.2.6 Vojaška šola bingjia 兵家	152
8.2.7 Šola: yin- yang in pet elementov yinyangwuxingjia 阴阳五行家	152
8.2.8 Legalistična šola fajia 法家	153
8.3 Dojemanje narave in verovanja.....	156
Literatura	164
Dela v kitajskem jeziku	164
Revije	164
Dela v evropskih jezikih.....	164
Viri slik in ilustracij	166

Uvod

Pričajoča knjiga je drugi ponatis knjige Starodavna Kitajska, ki je izšla pri Filozofski fakulteti leta 2002. Po kronološkem redu je prva v opusu *Zgodovina Kitajske* in pokriva zgodnje obdobje od prazgodovine do prve politične združitve v enotno cesarstvo konec tretjega stoletja pred našim štetjem. Celotni opus obsega štiri knjige, od katerih ji po kronološkem redu sledi knjiga *Veličina tradicionalne Kitajske*, ki zajema zgodovino Kitajske od dinastije Qin do Song in je izšla pri založbi FF leta 2009. Nato sledi zgodovina obdobjij Yuan in Ming z naslovom *Tuji osvajalci in trdnost tradicionalne ureditve*, ki jo je leta 1997 izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani. Opus zaključuje knjiga *Zadnja dinastija in izzivi sodobnosti*, ki pokriva obdobje dinastije Qing, ko so na Kitajskem vladali Mandžurci, ter naporno obdobje iskanja nove identitete od padca zadnje monarhične vlade leta 1911 do konca državljanske vojne in ustanovitve Ljudske republike leta 1949. Tudi ta knjiga je izšla pri založbi FF, in sicer leta 2004.

Knjiga podaja pregled najstarejših obdobjij kitajske zgodovine, ki ga dopolnjujejo poglavja iz gospodarske in družbene ter kulturne in verske zgodovine. Podobno kot drugi že objavljeni knjigi sledi enotnemu konceptu časovne razporeditve obdobjij glede na kulturno zgodovino in vladanje dinastij, v skladu z razlago v poglavju o periodizaciji kitajske zgodovine. Na začetku obravnava različne poglede na kitajsko zgodovino in predstavi zgodovinske spremembe naravnih razmer. Zatem osvetli problematiko, povezano s paleolitsko poselitvijo Kitajske, ter poda pregled razvoja neolitskih in bronastodobnih kultur na kitajskem ozemlju. Temu sledi potek dinastičnih vladavin, kjer so izpostavljene posamezne značilnosti, ki so bile pomembne za proces oblikovanja kitajske civilizacije. Na koncu se osredotoči na družbene spremembe, ki so botrovale nastanku in hitremu razcvetu filozofskih misli, ter na vse dejavnike, ki so omogočili uveljavitev enotnega cesarstva.

Kitajska imena in izrazi v besedilu so v latiničnem zapisu *pinyin*, ki je uveljavljen mednarodni standard. Kadar se nov izraz ali ime prvič pojavitva oziroma kadar bi bila možna dvoumnost, je za natančno prepoznavnost dodan tudi zapis v kitajskih pismenkah. Izjeme so le redka slovenjena imena, kot na primer Konfucij in Mencij, za katera že obstaja ustaljena slovenska oblika. Zaradi zapletenosti kitajskega štetja let je kronologija usklajena s sodobnim mednarodnim koledarjem. Za označevanje dogodkov, ki so se po tem koledarju zgodili pred našim štetjem, stoji v besedilu za letnico in izrazi, ki označujejo čas, kratica pr. n. š.

1 Posebnosti Kitajske

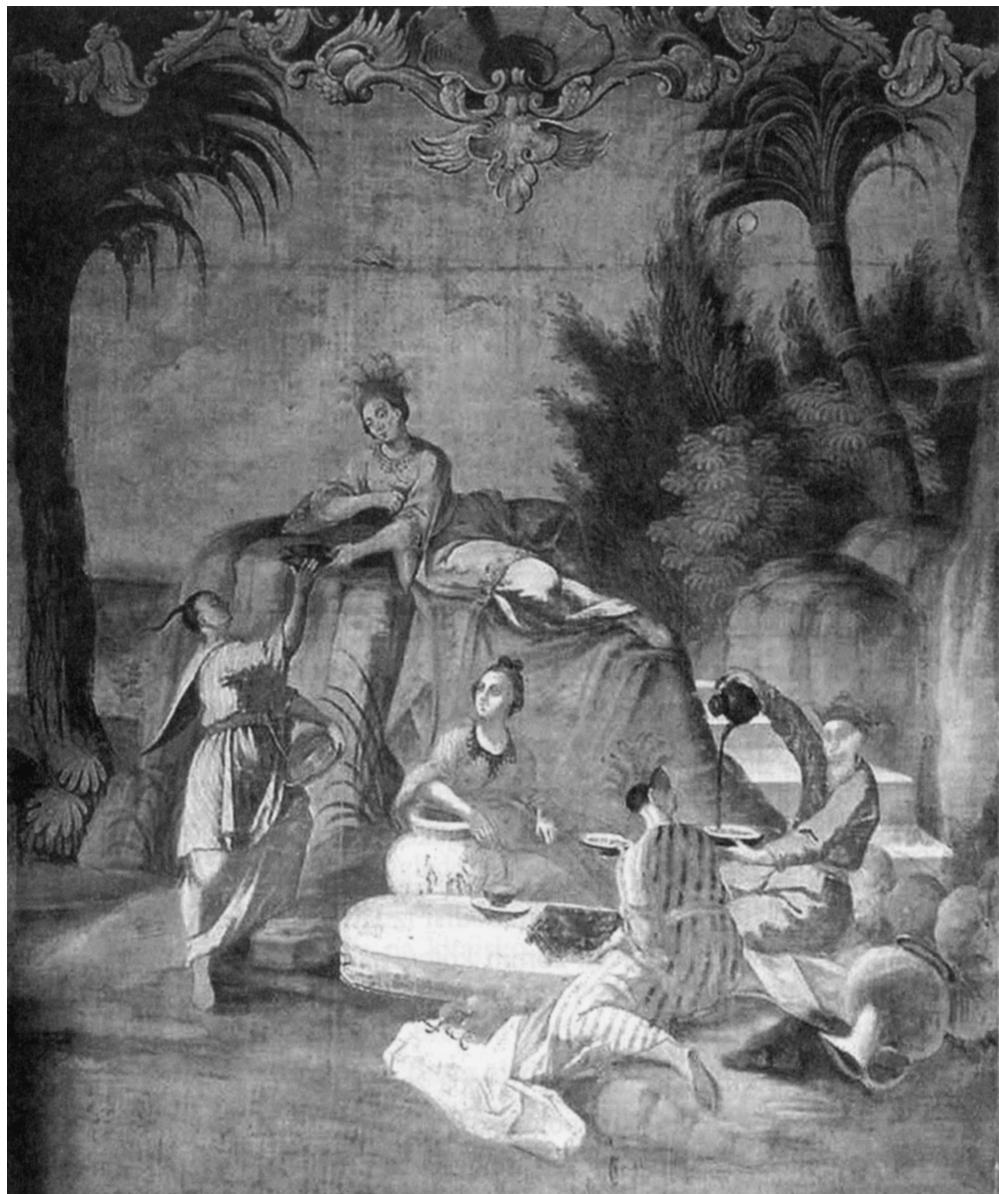
1.1 Kitajska zgodovina in njen poznavanje na Zahodu

Zgodovina, kot jo do sedaj poznamo, ni nikoli samo odvijanje dogodkov v času, ampak je vedno tudi odraz družbenega okolja, ki te dogodke razлага. Čeprav poskuša moderna zgodovinska znanost prikazati kar najbolj resnično in objektivno podobo zgodovinskih dogajanj, je naše zavestno dojemanje in razlaganje hkrati pogojeno tudi z jezikovnimi okviri, družbenimi vrednotami, načinom razmišljanja in drugimi značilnostmi okolja, v katerem živimo. Tako je objektivno prikazovanje zgodovinskih dogajanj le cilj, ki se mu poskušamo čim bolj približati in nevtralizirati zmotne predstave, ki so plod različnih razmišljanj v posameznih civilizacijskih okoljih.

Kitajska zgodovina je lep primer, ob katerem zelo nazorno vidimo, kako neverjetno različne so lahko razlage istih zgodovinskih dogodkov, gledanih z evropskega ali kitajskega zornega kota. Do teh razlik, ki so včasih doobile prav smešne razsežnosti, ni prihajalo le zaradi različnih civilizacijskih okolij, v katerih so kitajsko zgodovino interpretirali, ampak tudi zaradi velike oddaljenosti in slabega poznavanja kitajske preteklosti v Evropi. Da bi čim bolj izključili tovrstne zmotne poglede, je koristno poznati nekatera najbolj tipična izkrievljanja, ki izvirajo bodisi iz Evrope bodisi iz Kitajske, in s primerjanjem razlag iz teh dveh zornih kotov izluščiti kar najmanj pristransko sliko zgodovinskih dogajanj.

Od popotovanj Marka Pola je začela Evropa spoznavati Kitajsko po raznih bolj ali manj fantastičnih potopisih, ki so jih pisali papeški odposlanci in drugi popotniki, ki so se v obdobju mongolske prevlade v Aziji odpravili v skrivnostni Kitaj. Med njimi je za nas še zlasti zanimiv papežev odposlanec Odorik iz Pordenona, ki je bil verjetno slovenskega porekla in je po svojem širiletnem bivanju na Kitajskem v prvi polovici 14. stoletja napisal dokaj verodostojen potopis z opisi tedanje Kitajske.

S prihodom jezuitov na Kitajsko so se proti koncu 16. stoletja začeli prvi intelektualni stiki z Evropo. V času prosvetljenstva se je močno povečalo zanimanje za kitajsko družbo, zato so pisma jezuitov, ki so opisovala racionalno urejeno konfucijansko družbo, naletela na močan odmev ter posredno vplivala na krepitev evropskega racionalizma. To je pomenilo oblikovanje dokaj naklonjenega pogleda na kitajsko družbo in kulturo v intelektualnih krogih tedanje Evrope.

Slika 1.1: *Kitajska, kot so si jo predstavljalni v Evropi sredi 18. stoletja.*
Slika na platnu, Muzej Blejski grad

Pogled Evropejcev na Kitajsko se je bistveno poslabšal po zmagovitih pohodih evropskega kolonializma na druge celine, ko se je pokazalo, da druge civilizacije ne morejo uspešno tekmovati z zahodnimi silami in da se

okorele tradicionalne družbe utapljajo v lastnih krizah in protislovjih. Tako se je v Evropi izoblikovalo prepričanje, da Kitajska nima zgodovine, ker jih ne vodi ideja o napredku in se zato določene ustaljene oblike stalno ponavljajo v vedno novih ciklusih. Koncept, da se je na Kitajskem zgodovina ustavila, ker je to stara konzervirana družba, ki ni sposobna roditi lastnega razvoja, so sprejeli tudi nekateri vplivni misleci tedanjega časa in s tem okreplili splošno razširjeno prepričanje, ki je odražalo nadutost kolonialnih zavojevalcev. Med drugim je Hegel postavil trditev, da Kitajska nima zgodovine. Še bolj slikovito se je izrazil Marx, ki je dejal, da je Kitajska živa mumija, ki je začuda preživila v tesno zapečateni krsti.

V takšnih okoliščinah so se evropski sinologi v 19. stoletju lotili prevajanja prvih obsežnejših starih knjig. Med njimi so bili za poznавanje kitajske zgodovine pomembni predvsem prevodi kitajskih klasičnih knjig, ki jih je v svojem velikem opusu prevedel James Legge, in prevod Knjige obredov Zhou Zhouli 周礼. Večino tedanjih raziskav je spodbujalo zanimanje za kitajske starine in posamezne vrste kitajske umetnosti in kulture, ki so takrat postajale modne, zato so bile namenjene predvsem tem krogom, na primer zbiralcem starin. Študijske teme raziskav so bile temu primerno razdrobljene. Za to obdobje so značilni tako imenovani »papirnati sinologi«, ki so znali brati in razvozlati stare tekste, niso pa bili sposobni aktivne rabe jezika, zato se običajno v pogovornem jeziku niso mogli sporazumevati.

Nov mejnik za poznавanje kitajske zgodovine je bil izvrsten prevod dvainpetdesetih poglavij temeljne zgodovinske knjige Zapisи zgodovinarja *Shi ji* 史记, ki jih je ob koncu 19. stoletja prevedel Francoz Edouard Chavannes. Svoje delo je nato nadaljeval z raziskovanjem kultov o gori Tai, ki ga odlikuje poglobljen znanstven pristop. Prevod uvrščamo med pionirska dela sodobne sinologije. Učenci in nasledniki Edouarda Chavannesa so po eni strani nadaljevali njegovo delo, po drugi pa so se lahko oprli na prva velika arheološka odkritja, ki so v dvajsetih letih 20. stoletja pretresla svet. Najprej so bila to odkritje prve pisave na kosteh in izkopavanja pri mestu Anyang, kjer je na dan prišel ves blišč dinastije *Shang* 商, potem odkritje neolitske kulture *Yangshao* 仰韶, prve predzgodovinske kulture na kitajskih tleh, in nato še odkritje bivališč pračloveka v bližini Pekinga, ki so ga poimenovali pekinški pračlovek *Sinanthropus pekinensis*. S tem je postala arheologija nepogrešljiva dopolnilna veda, ki je spremljala kasnejše zgodovinske študije in je pomenila nov izziv tako za zahodne kot za kitajske zgodovinarje.

Moderen pristop k proučevanju kitajske zgodovine, ki temelji na povezovanju zgodovinskih raziskav z izsledki drugih ved in kritičnem preverjanju starih kitajskih zapisov, se je povsem uveljavil šele po drugi svetovni vojni. Starosta moderne generacije sinologov je bil Otto Franke, ki je prvi začel kompleksno obravnavati kitajsko zgodovino. Študiral jo je po kitajskih virih ter se trudil, da

bi jih interpretiral v novi luči, neodvisno od vrednostnih sodb tistih, ki so ta dela pisali. Pri tem je opozarjal, da se je treba zavedati, kdo je pisal kitajsko zgodovino in komu so bili ti zapisi namenjeni.

Obstaja namreč nevarnost, da prehitro in nekritično sprejmemo sodbe konfucijanskih izobražencev, ki so kot pripadniki vladajočega sloja pisali uradno kitajsko zgodovino in jo interpretirali s stališča lastnih idealov in s pozicije sloja, ki je imel monopol nad ideologijo in vso politično oblast. Po drugi strani je treba upoštevati, da so standardi in vrednostni kriteriji ustaljeni za ocenjevanje in razvrščanje pojavov v evropski zgodovini in pogosto niso primerni za opisovanje in kategorizacijo dogodkov, ki so se zgodili v drugih okoljih, zato jih ne moremo avtomatično prevzemati pri proučevanju kitajske zgodovine.

V 19. stoletju je Kitajska doživljala veliko ponižanje na svetovnem prizorišču s polkolonialnim statusom in ozemeljsko razdeljenostjo na interesne sfere velikih sil, zato je bil njen mednarodni ugled na najnižji točki. Zaradi notranje razcepljenosti in kriznih razmer njen glas v svetovnem merilu ni bil pomemben vse do konca druge svetovne vojne. Ko je začela sredi 20. stoletja igrati popolnoma novo vlogo, se je interes za proučevanje Kitajske in njene zgodovine spet močno povečal. Prelomnico sta pomenila že njena osamosvojitev in samozavesten nastop po razglasitvi ljudske republike in nove oblasti ob koncu državljanske vojne leta 1949. S krepitvijo politične in gospodarske vloge po koncu kulturne revolucije se mednarodna vloga Kitajske neprestano krepi. Ker postaja politično, gospodarsko in kulturno vse bolj zanimiva, je tudi proučevanje Kitajske poglobljeno z mnogimi zelo specifičnimi in podrobnnimi študijami.

Veliko vzpodbudo kitajskemu zgodovinopisu je prinesla spremembra ameriške politike in normalizacija odnosov z LR Kitajsko po obisku predsednika Nixona leta 1972. Na Harvardu je takrat poučeval profesor za kitajsko družboslovje John King Fairbank, ki je zastavil in nato vodil številne projekte sistematičnega proučevanja kitajske zgodovine in družbe. Ob tej priložnosti je državnemu vodstvu napisal zelo ostro pismo, v katerem je poudaril: »Če ne bomo poznali kitajske zgodovine, bomo naredili toliko napak, da si bomo za nekaj desetletij pokvarili odnose. Zato moramo nujno usposobiti take vede, da bo Amerika lahko izoblikovala primerno usmeritev v odnosih s Kitajsko.« Sledila je močna finančna podpora sinološkim študijam, ki je omogočila velik razmah proučevanja posameznih področij. Tako lahko od sedemdesetih let 20. stoletja opazujemo velik napredek v raziskovanju demografskih gibanj, razvoja gospodarstva in problematike posameznih področij gospodarstva ter drugih zgodovinskih okoliščin, ki so vplivale na oblikovanje kitajske sedanjosti.

1.2 Kitajski odnos do lastne zgodovine

Kitajci posvečajo zgodovini posebno pozornost, saj ima vse od nastanka prvih državnih tvorb pomembno mesto v njihovem dojemanju civilizirane družbe. Že v najzgodnejših civiliziranih skupnostih so bili predhodniki zgodovinarjev tesno povezani s kultom prednikov in sestavljanjem rodovnikov kraljevskih družin. V 5. in 6. stoletju pr. n. š., to je v obdobju, iz katerega imamo ohranjene prve dokumentirane državniške zapise, je bila zgodovina že družbeno uveljavljena veda in zgodovinarji so imeli pomembne položaje na številnih dvorih tedanje politično razdrobljene Kitajske. To so bili posebej za zgodovino zadolženi pisarji, ki so imeli nalogu urejati dokumente in pisati letopise za državo. Stroka se je postopoma razvijala, tako da so se v obdobju dinastije *Han* 汉 pojavili zelo znani zgodovinarji z že napol znanstvenimi metodami raziskovanja in objektivnim prikazovanjem zgodovine, s citiranjem dejstev, zbiranjem dokumentacije in s kritičnimi presojami.

Ugled zgodovine je še povečala utrditev konfucijanstva kot ideologije vodilnega sloja s svojim oziranjem v preteklost in idealiziranjem zgodnjega obdobia dinastije *Zhou* 周. Zgodnje zgodovinske zapise so razlagali tako, da so iz tega obdobia ustvarili ideal, ki se mu morajo kasneje vladavine kar najbolj približati. Vse ukrepe obstoječega vladarja so ocenjevali na osnovi zgodovinskih primerjav in jih zavijali v nepogrešljiv besednjak konfucijanskega leporečja in moraliziranja. Vsako vladarjevo odločitev je bilo treba podkrepiti s primernim zgodovinskim zgledom, ki naj bi opravičeval sodobno dejanje. V ta namen so skrbno hranili uradne dokumente in jih nato po padcu vsake dinastije obdelali in strnili v zajetne dinastične zgodovine in druge zbirke, ki ohranjajo ogromno količino podatkov.

Glavna pomanjkljivost tradicionalnega kitajskega zgodovinopisja nastaja na področju razlage zgodovinskih dogodkov, kajti to zgodovino so pisali izobraženci, ki so izhajali iz konfucijanskega sistema vrednot. Obravnavane zgodovinske dogodke so posredovali in razlagali v skladu s temi vrednotami in moralnimi zahtevami, ki jih je narekovala konfucijanska miselnost. Z njihovega zornega kota so posamezna dejanja poveličevali in druga obsojali, pri čemer so na najvišji piedestal povzdigovali vlogo cesarja in države ter svoje ocene podrejali vladajoči ideologiji. Ker so bili v skladu s takšnim pristopom zgodovinski dogodki le odraz moralnih kvalitet vladarja, so seveda oceno cesarjevega vladanja morali prilagoditi takratnim dogajanjem in razmeram v državi, ne glede to, ali je te dogodke povzročil s svojimi ukrepi ali ne. Tako so na primer vse cesarje, ki so vladali kot poslednji v svoji dinastiji, ožigosali z vsemi možnimi slabimi lastnostmi, ne glede na njihova velika prizadevanja v že povsem brezupnih razmerah ali njihovo dejansko nesposobnost, kajti krivi so

bili izgube nebeškega mandata. V skladu z miselnim sistemom so morali tudi pisarji kitajske zgodovine opravičiti prenose oblasti in usurpacijo prestola, pri čemer so potrjevali staro pravilo, da zgodovina nagrajuje zmagovalce in obsoja poražence.

V sodobni Kitajski je zgodovinopisje soočeno z novimi težavami, čeprav bi lahko rekli, da gre za isto težavo v novi luči, če menimo, da je glavna pomankljivost kitajskega zgodovinopisja politizacija zgodovine. Prevelika podvrženost zgodovine politiki je do nedavnega omogočala, da je bila zgodovina zgolj orodje politike. Politika je od zgodovinarjev zahtevala, da so kitajsko zgodovino razlagali v okviru stopenj družbenega razvoja, kot jih je predpisovala marksistična teorija, pri čemer je bil poudarjen razredni boj, ki naj bi bil glavno gonilo družbenega napredka. To je vplivalo na izbor tem, ki so bile primerne in so imele državno podporo, tako da so bile pravzaprav edine, ki so jih zgodovinarji lahko proučevali. Največ je bilo raziskav kmečkih uporov in uporov proti nadvladi tujcev, pogosto pa so obravnavali tudi obdobja, v katerih so se totalitarni vladarji opirali na legalistična načela ter poudarjali prednosti te filozofske šole v nasprotju z drugimi kitajskimi filozofskimi smermi. Poleg tega je bilo primerno proučevati tudi ljudska gibanja, osebnosti, ki so se izkazale s patriotskimi dejanji in vse, kar je pomagalo utrjevati podobo o veličini nekdajne Kitajske.

Politicacija zgodovine je bila močnejša v obdobjih zaostrenih ideooloških pritiskov, kot je bilo na primer obdobje »velikega skoka naprej«, in še posebno med kulturno revolucijo, ko so bili pritiski tako močni, da so postali nekatere znani zgodovinarji zaradi svojih nesprejemljivih stališč žrtve preganjanj ali pa so svoje ideoološke napake plačali celo s smrtjo. Po kulturni revoluciji so se razmere postopoma umirile, z nastopom politike reform in odpiranja od leta 1979 dalje pa je direkten pritisk politike na zgodovino popustil, tako da ni več prepovedanih tem in tudi objavljanje različnih pogledov je bolj svobodno. Ideološki pritisk na pisanje zgodovine je res popustil, vendar to še ne pomeni, da je politika povsem opustila pokroviteljstvo nad zgodovino.

V zadnjem času lahko opazimo, da imajo večjo politično podporo teme, ki pomagajo krepiti občutek nacionalnega ponosa in utrujujejo predstave o enkratnosti in veličini kitajske civilizacije. Zanimivo je, da poskuša politično vodstvo v ta namen prikazati zgodovino na kitajskem ozemlju kot neprekinjeno zgodovino kitajskega ljudstva in ji nadeti avreolo najstarejše civilizacije na svetu. Pri tem ne delajo razlik med pojmovanjem civilizacije, ki se praviloma začne z nastankom prvih mest, in pojmom kulture, ki zajema tudi vse kulture pozne kamene dobe in je zato mnogo širši pojem. Tako prvi civilizaciji na kitajskih tleh, ki se je v odnosu do zgodnjih civilizacij zahodne Azije pojavila relativno pozno, šele v drugi polovici drugega tisočletja pred našim štetjem, prištejejo še nekaj

tisočletij neolitskih kultur in tako dosežejo politični namen. Hkrati poskušajo prikazati čim daljše trajanje neolitika na kitajskih tleh in zato močno podpirajo arheološke raziskave, ki bi dokazale zgodnjo stalno naselitev na ozemlju sedanje Kitajske. Da bi bilo to obdobje videti daljše, k neolitiku prištevajo še celotno prehodno obdobje med paleolitikom in neolitikom, za katero se je v strokovni literaturi že uveljavilo ime mezolitik.

Tudi sodobnim kitajskim zgodovinarjem je v veliko pomoč arheologija, ki se je po skromnih začetkih v prvi polovici 20. stoletja uveljavila predvsem po drugi svetovni vojni, ko je dobila svoje mesto med vedami, ki jih na Kitajskem načrtno razvijajo. S širjenjem obsega izkopavanj in s sodobnejšimi metodami dela postaja vedno pomembnejši vir zgodovinskih podatkov, ki dopolnjuje raziskovanje zgodnejših obdobij kitajske zgodovine. Delo kitajskih arheologov postaja sistematično, številna gradbišča povsod po Kitajskem pa nudijo veliko možnosti za odkritja, tako da prihajajo na dan vedno novi materialni dokazi, ki razkrivajo dejstva o kitajski preteklosti in natančneje dokumentirajo to bogato dediščino.

Uspešnost kitajske arheologije se nadaljuje tudi po drugi svetovni vojni, čeprav so bili stiki z dogajanji na Kitajskem med kulturno revolucijo za šest let povsem prekinjeni. Ko so začele kitajske strokovne revije po letu 1972 ponovno objavljati izsledke arheoloških raziskav, je svet osupnila kopica podatkov, ki so jih navrgla številna odkritja v tem obdobju. Od tedaj je pretok informacij neoviran, tesnejše sodelovanje kitajskih arheologov s tujimi pa se je začelo s kitajsko politiko reform in odpiranja po letu 1979 in se v zadnjih letih še krepi z novimi oblikami sodelovanja, med katere sodijo tudi mešane ekipe kitajskih in tujih strokovnjakov, ki jim dovolijo izkopavati na Kitajskem. Kljub temu še vedno velja princip, da ne izkopavajo, če to ni nujno potrebno. Pogosto vedo, kje se nahajajo še neraziskane grobnice, vendar kopljejo le tam, kjer so v načrtu obsežnejša zemeljska dela. Drugje se izkopavanj raje ne lotevajo, saj menijo, da še ni vseh tehnoloških rešitev, zato bi lahko nekateri odkriti predmeti zaradi zraka in svetlobe začeli zelo hitro propadati in je bolje, da ostanejo varno shranjeni v zemlji ter čakajo na kasnejše, tehnično bolj opremljene rodove raziskovalcev.

Čeprav prevladuje mnenje, da se starine še najbolj ohranijo v zemlji, se je zaradi novih gradbišč, ki so posledica izjemno hitrega gospodarskega razvoja na Kitajskem, v zadnjih treh desetletjih izredno povečalo število naključnih arheoloških odkritij. Ta množica novih najdišč je začela kazati precej drugačno podobo predzgodovinske dobe, saj splošno prepričanje in vedenje o obdobjih, za katera ni verodostojnih pismenih zapisov, še vedno temelji na starih kitajskih legendah. Dejstvo je, da so zgodnejša in načrtovana arheološka izkopaljava izhajala predvsem iz teh prepričanj, zato so kopali v glavnem le tam, kjer

so na osnovi starih zapisov pričakovali določene najdbe. Če so res kaj odkrili, je to seveda potrjevalo obstoječa prepričanja. Zdaj, ko je vedno več slučajnih kot načrtnih odkritij, pa se je slika začela spremnjati in pokazalo se je, **da teorija o enem središču ob Rumeni reki, iz katerega naj bi se širila zgodnja kitajska kultura, ne drži, temveč je bilo več lokalnih kulturnih in kasneje tudi civilizacijskih središč, ki so z medsebojnimi vplivi postopoma oblikovala specifične poteze kitajske civilizacije.**

Sodobna arheologija je dokaj natančna veda, zato je pod težo njenih argumentov morala pasti ustaljena teorija o širjenju kitajske kulture iz enega centra, ki je imela na Kitajskem politično podporo. To pomeni, da so izsledki arheoloških odkritij vedno manj podvrženi željam tistih, ki raziskave naročajo, in da resnično pripadajo svetovni znanosti in s tem vsemu človeštvu. Tako tudi arheološka izkopavanja, ki potekajo s pomočjo politične podpore, odstirajo vedno več skritih plati davne kitajske preteklosti, saj dejstva govorijo zase.

1.3 Posebnosti naravnega okolja

Naravno okolje je pomembno vplivalo na razvoj in oblikovanje vedenjskih in kulturnih vzorcev, ki jih prepoznavamo kot posebnosti kitajske civilizacije. Ker se je to okolje od nastajanja prvih naseljenih skupnosti dalje dokaj spremnjalo, je treba poznati razmere, ki so vladale v davni preteklosti in kako so vplivale na življenje takratnih prebivalcev. Dobro je tudi vedeti, kako so klimatske in druge spremembe naravnega okolja vplivale na potek in usmeritev razvoja v tem kulturnem okolju in kako so značilnosti tega okolja v zgodovinski dobi pomagale oblikovati posamezne karakteristične poteze kulturnega prostora.

Kitajska zavzema ozemlje kontinentalnih razsežnosti, ki je zaradi težko prehodnih gora na zahodu in puščav na severozahodu opazno ločeno od drugih delov azijske celine. Prehod je sorazmerno lahek le proti jugu v jugovzhodno Azijo in proti severu v stepski pas. Stepe so zaradi bolj sušnega podnebja vedno predstavljalje ločnico, do koder je lahko segala stalna poljedelska poselitev, zato se je tu izoblikovala kulturna meja med poljedelsko Kitajsko in nomadskim načinom življenja. Stik teh dveh kultur je bil stalno žarišče političnih napetosti, zato so nomadi občasno zasedali kitajsko ozemlje, drugič pa je Kitajska razširila svojo oblast nad dele njihovih ozemelj, kot to velja na primer tudi za sedanje razmere. Le na severu Mandžurije segajo sedanje državne meje preko stepskega pasu v območje tundre, kar je dejansko kolonizacija obrobnega ozemlja, kamor se je širil kitajski način življenja. Tu je Kitajska naletela na rusko kolonizacijo, ki je preko Sibirijske prodiral proti Tihemu oceanu, tako da je sedanja meja rezultat zgodovinsko pogojene razmejitve med obema vplivnima območjema.

1.3.1 Relief

Glavna značilnost kitajskega reliefa je, da se tla od morja na vzhodu proti zahodu postopoma dvigujejo, zato so v obmorskem pasu obsežne nižine, ki se preko višjih planot v notranjosti v smeri proti zahodu dvigujejo v vedno višja višavja in gorske grebene. Med visokimi planotami sta nekaj posebnega puhlični planoti *Shanxi* 山西 in *Shaanxi* 陕西, kamor so zimski vetrovi iz step osrednje Azije milijone let prinašali prah in ga odlagali med travne bilke. Ta material se je z odmirajočim rastlinjem sprijemal v rahlo in porozno prst, ki jo imenujemo puhlica. Postopoma so tako nastale tudi po več deset metrov debele plasti puhlice, ki so povsem prekrile prvotno površje. Druge obsežne visoke planote na ozemlju sedanje Kitajske so še Mongolska planota na severu, planota Yunnan na ozemlju istoimenske province in Tibet.

Sredi goratega sveta osrednje in zahodne Kitajske se nahaja nekaj velikih kotlin. Med njimi je najbolj znana kotlina *Sichuan* 四川, po kateri se imenuje tudi sedanja provinca in jo zaradi značilne, zelo rodovitne rdeče prsti včasih imenujemo tudi rdeča kotlina. Manjša, vendar prav tako zelo rodovitna kotlina je porečje reke *Wei* 渭 v južnem delu province *Shaanxi* 陕西. Na skrajnem severozahodu se v kitajski srednji Aziji na ozemlju avtonomne pokrajine *Sinkiang Xinjiang* 新疆 nahajata še Tarimska in Džungarska kotlina, dve veliki in zelo sušni kotlini, v katerih zavzemajo večino ozemlja puščave.

Zaradi navedene oblike reliefa obsegajo priobalne nižine le manjši del celotnega ozemlja, medtem ko je večina ozemelj v notranjosti in na zahodu gorata. Oblika reliefa vpliva na to, da veliki vodotoki praviloma tečejo iz goratih predelov globoko v notranjosti daleč proti vzhodu, kjer se izlivajo v morje. Kitajske reke so zaradi tega zelo dolge in narastejo v veletoke, ki v svojem spodnjem toku odlagajo velike količine naplav in z njimi nasipavajo obsežna priobalna nižavja, zato imajo pri oblikovanju kitajskega ozemlja zelo pomembno vlogo. Po zadnji globalni otoplitrvi so tako v tisočletjih nastale sedanje velike nižine. To so Mandžurska nižina ob južnih pritokih reke Amur ali *Heilongjiang* 黑龙江 in v porečju reke *Liao* 辽, Severnokitajska nižina ob spodnjem toku Rumene reke *Huanghe* 黄河, Srednjekitajska nižina ob srednjem in spodnjem toku reke *Yangzi* 扬子 ali Dolge reke *Changjiang* 长江 in Južnokitajska nižina ob Biserni reki *Zhujiang* 珠江.

Med rekami velja za edinstveno Rumena reka *Huanghe* 黄河, ki je v kitajski zavesti zapisana kot blagor in nesreča ljudi, ki so živeli ob njej. Njena posebnost je, da teče preko puhličnih planot *Shanxi* 山西 in *Shaanxi* 陕西 ter pri tem spodbuja puhlico in jo v obliki finega blata nosi s seboj. Prav zaradi te prsti, ki je rumenkaste barve, je reka dobila svoje ime. Mulj in blato nato odlaga v spodnjem toku, ko se njen tok upočasni. Zaradi izjemne količine zemlje, ki jo

Rumena reka nosi s seboj, nasipava tudi lastno strugo in je zato dno reke približno dva metra nad okoliško ravnino. Reka si dejansko gradi lastno strugo, saj s svojimi nanosi oblikuje tudi oba bregova. Temu pojavu pravimo, da reka teče v izgonu.

Ob spodnjem toku obstaja stalna nevarnost, da ob večjih padavinah reka tako naraste, da prebije bregove in poplavi niže ležečo ravnino. Pisna pričevanja navajajo, da je v času dokumentirane zgodovine šestkrat prišlo do poplav katastrofalnih razsežnosti, ko je Rumena reka v svojem spodnjem toku povsem spremenila strugo. Zdaj se izliva v morje severno od polotoka *Shandong* 山东, spreminja struge pa je povzročilo, da je enkrat tekla južno in drugič spet severno od tega polotoka. Novejše raziskave kažejo, da je Rumena reka tudi v času neolitika vsaj dvakrat podobno zamenjala strugo. To je imelo podoben učinek, kot da bi si Ren poiskal novo strugo in si našel nov izliv v Baltik namesto v Severno morje. Res si težko predstavljamo, kakšne posledice je imela vsakokratna menjava toka, ko je reka preplavila gosto naseljeno nižino in je nato gotovo potrebovala več let, da si je našla in utrdila novo strugo.

1.3.2 Podnebje v preteklosti

Po zadnji ledeni dobi se je podnebje na Kitajskem močno spremenilo, kar je omogočilo stalno naselitev ljudi. Višek zadnje poledenitve, ko je bilo vreme bistveno bolj hladno in suho, je bil okoli 18.000 do 15.000 let pr. n. š. Takrat je bil del severne Kitajske pod ledениm pokrovom, gladina morja pa precej nižja kot sedaj, tako da so bili japonski otoki, kot tudi Taiwan in otok Hainan, povezani s celino. Po koncu poledenitve okoli 13.000 let pr. n. š. se je podnebje ogrevalo in postopoma ustvarilo ugodnejše razmere za naseljevanje človeka. Okoli 6.000 let pr. n. š. so bile temperature podobne sedanjim, vendar se je segrevanje nadaljevalo, tako da je bilo najtoplejše obdobje od 5000 do 2000 pr. n. š., ko je bila zaradi taljenja polarnega ledu gladina morja okoli 5 metrov višja kot sedaj.

Na Kitajskem je bilo zato v času neolitskih kultur podnebje bistveno toplejše in bolj vlažno kot danes. Bolj ugodne so bile razmere na severu, kjer so se v južni Mandžuriji razširili mešani gozdovi hrasta, jelše in iglavcev, medtem ko je v severni Kitajski prevladovalo zmerno in dokaj vlažno podnebje. V gozdovih je bilo veliko hrastov, zimzelenega drevja in bambusa, ob njih pa tudi bogate travne površine, prepredene z jezeri in vodotoki, kjer je živel veliko goveda in srnjadi, pa tudi pande, črni medvedi, leopardi in tigri ter obilica vodnih živali, med katerimi so najbolj izstopali aligatorji. Zaradi višjega morja je bila obala približno sto kilometrov bolj v notranjosti, bolj členovita, s številnimi zatoki in jezeri v priobalnem pasu. Na splošno je bila v tem delu Kitajske vegetacija gostejša in razmere za poljedelstvo ugodnejše kot so danes.

Na jugu je bila klima še bolj vlažna in topla, zato je v porečju Dolge reke prevladovalo subtropsko in tropsko rastlinje s pestrostjo živalskega sveta, vključno s sloni in nosorogi, kakršni sedaj živijo na Sumatri. Morje je tu segalo še globlje v notranjost, tako da velikega zaliva, v katerem je danes mesto *Hangzhou* 杭州, sploh ni bilo Za obalo so bile nižine, prepredene z jezeri in močvirji, in tako je bilo tudi sedanje jezero *Taihu* 太湖 povezano z morjem. Neolitske naselbine, ki so jih odkrili na območju spodnjega toka Dolge reke, so bile v tistem času pravzaprav na otokih. Zaradi klimatskih sprememb so se razmere kasneje spremenile, s človekovim poseganjem, z regulacijskimi in namakalnimi deli, pa je postal to območje najbolj rodovitno, kar je povzročilo, da se je gospodarsko težišče Kitajske v prvem tisočletju n. š. premaknilo s severa na jug.

V drugem tisočletju pr. n. š., ki na Kitajskem sovpada z bronasto dobo, že zasledimo znake ponovnega ohlajanja. Vreme je predvsem na severu postajalo bolj suho in hladno in je približno ob začetku našega štetja doseglo podobne povprečne temperature, kot jih poznamo danes. To je povzročilo ponoven umik morja proti sedanjam obalam, pri čemer so reke v zadnjih dveh tisočletjih izoblikovale sedanjo podobo priobalnih nižin.

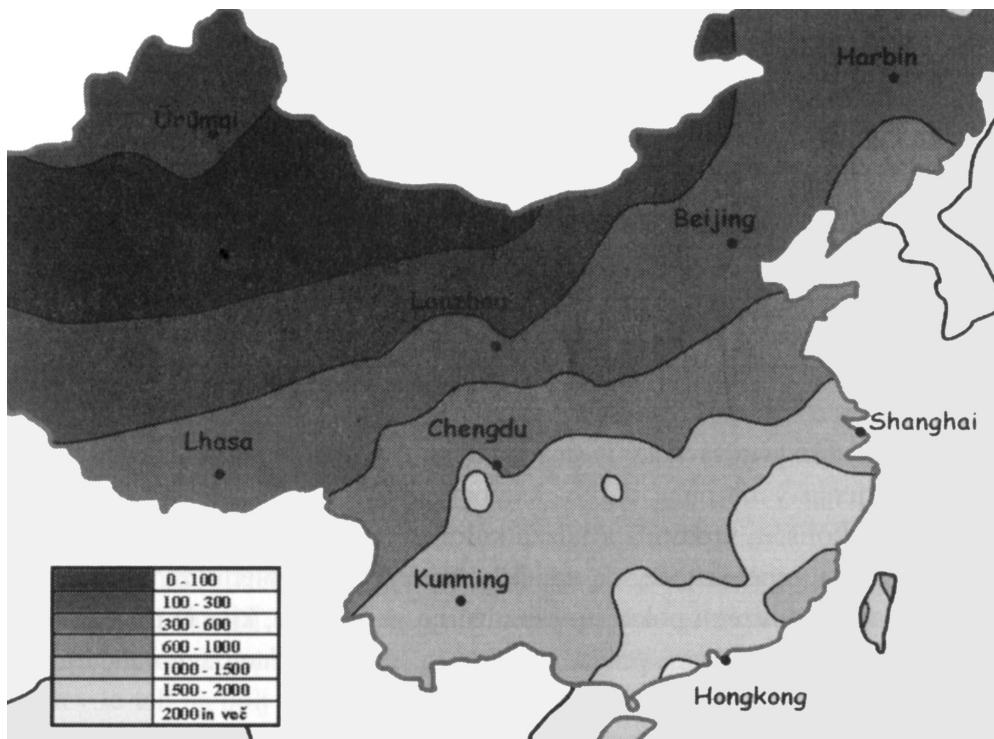
1.3.3 Sedanje podnebje

Za sedanje podnebje na Kitajskem je značilno, da je pol leta pod vplivom vetrov, ki pihajo s severa azijske celine (sibirski anticiklon), drugo polovico leta pa prevladujejo monsuni z morja. Vso zimo in del pomladi prevladujejo sibirski vetrovi z mrzlim in suhim zrakom, ki zlasti v severni Kitajski zelo jasno določajo zimsko vreme. Ločnica med celinskimi in morskimi vplivi je manj ostra in izrazita na jugu, kjer tudi pozimi prihaja do prepletanja obeh vplivov. Kasneje, od sredine pomladi, ko prevlada vpliv monsunov z morja, so po vsej deželi vlažna ter vroča poletja in tako poleti ni bistvenih razlik med severno in južno Kitajsko. Klimatska meja med severno in južno Kitajsko je največja kitajska reka Yangzi ali Dolga reka. Približna razmejitvena črta poteka od izliva po reki navzgor do kotline Sichuan in nato po gorskih grebenih, ki ločijo to kotlino od province Shaanxi.

Podnebna razlika med severno in južno Kitajsko je najbolj opazna pozimi, saj so na jugu bistveno bolj blage zime kot na severu. Severno od te klimatske meje rastejo žitarice zmernega podnebja: proso, sirek, ječmen in pšenica, medtem ko je na jugu glavna kultura riž. Ta meja deli dva poljedelska tipa kot tudi dva tipa živiljenjskih navad in običajev, ki so odraz naravnih razmer. Na severu so zime zelo hude in dolge, v bližini Dolge reke pa ni več zmrzali, zato imajo na jugu lahko dve žetvi, včasih tudi tri žetve letno, medtem ko je na severu možno le enkrat letno obdelati polja. Na severu je potrebno ogrevanje bivalnih

prostorov, medtem ko na jugu ni, saj se temperature le redko spustijo pod ničlo in tudi zime so krajše in običajno trajajo le dva do tri mesece.

V notranjosti se vpliv vlažnih monsunov z oddaljenostjo od morja postopoma zmanjšuje, zato so velike razlike v količinah padavin, ki jih spremljajo ustrezne podnebne razlike. Najbolj namočeni in rodotropni predeli so na jugovzhodu države, kjer prevladuje subtropsko podnebje, vse do tropskih predelov na otoku *Hainan* 海南 na skrajnem jugu. Količina padavin nato postopoma upada v smeri proti severozahodu, kjer nazadnje pridemo do najbolj sušnih predelov z obsežnimi puščavami.

Slika 1.2: Letna povprečna količina padavin na Kitajskem v mm

Ta klimatska značilnost opredeljuje drugo ločnico, ki poteka med poljedelsko Kitajsko in bolj sušnimi predeli na severozahodu, za gorskimi grebeni, ki na severu in zahodu obdajajo kotlino Sichuan. Vzhodni in južni del Kitajske dobita dovolj padavin, kar omogoča poljedelsko poselitev. Posebne razmere veljajo na območjih, kjer padavine niso bile redne, zato so si ljudje že zelo zgodaj pomagali z namakanjem. To je bilo pomembno zlasti na severu, kjer so se morali prilagoditi dolgi zimi, ko šest mesecev skoraj ni padavin. Vodna dela

so bila pomembna tudi na jugu, kjer so si z regulacijo vodnih tokov zagotovili enakomerno namakanje, kar je hkrati tudi preprečevalo poplave. Tovrstno namakanje je še posebno primerno za gojenje riža, ki za vodna polja zahteva zelo veliko vode, a zato omogoča tudi velik pridelek.

V smeri proti severozahodu postaja podnebje vedno bolj sušno in se stopnjuje do polpuščav in puščav, zato so za namakanje potrebna večja vlaganja. Končno pridemo v predele, kjer je namakanje možno le še na izoliranih območjih ob redkih vodnih virih, drugje pa za stalno poljedelsko poselitev ni več možnosti. Tu poteka meja med poljedelsko kitajsko naselitvijo in nomadskim načinom življenja, ki je hkrati tudi civilizacijska meja med Kitajci in nomadskimi ljudstvi. Skozi zgodovino se je tudi ta meja spremenjala glede na kitajsko sposobnost gradnje in vzdrževanja namakalnih sistemov in s tem povezano kolonizacijo novih ozemelj na obrobju poljedelske Kitajske.

1.3.4 Vpliv človeka na spremnjanje okolja

Zaradi zahtevnih naravnih razmer so se ljudje na Kitajskem skozi vso civilizirano dobo aktivno odzivali na spremnjanje naravnega okolja in ga oblikovali tako, da bi bilo bolj primerno kitajskemu načinu poljedelske poselitve. Ker so spremembe naravnega okolja na Kitajskem pogosto dosegle velike dimenziije, kot na primer poplave in sprememba toka Rumene reke, so morali biti tudi posegi človeka za ohranjanje nujnega ravnotežja z naravo toliko večji. V senci neprestanega boja z naravo je potekal proces gostejšega naseljevanja na jugu, kamor se je postopoma premaknilo tudi populacijsko in gospodarsko težišče. Vzporedno je potekal še proces širjenja v obrobne regije, kamor je, odvisno od spletu kulturnih in političnih okoliščin, prodirala kitajska kolonizacija. Ta proces še ni končan in naj kot primer omenimo le, da sta bili v prejšnjem stoletju za migracijske tokove najbolj dovetni pokrajini Mandžurija in Yunnan, kjer je priseljevanje zdaj že skoraj zaključeno, vendar pa se intenzivno nadaljuje v Notranji Mongoliji, v Xinjiangu in v Tibetu.

Poseganje človeka v okolje je imelo poleg koristnih učinkov tudi drugačne. Velikopoteznost človekovih dejanj je imela včasih nepredvidljive posledice, kadar so nepremišljeno porušili naravno ravnotežje. Tako so se prav na Kitajskem dogajale prve večje ekološke katastrofe, ki jih je povzročil človek. Puhlične planote so bile na primer še v obdobju dinastije Han gosto porasle z gozdovi. Takrat so jih začeli zelo intenzivno izsekavati, da bi pridobili nove obdelovalne površine. To se je nadaljevalo vse do dinastije Ming, ko so postala ta območja že skoraj povsem gola. S tem se je sprožila strahovita erozija, ker ni bilo več gozdov, ki bi zadrževali zemljo. Reke in hudourniki so tako začeli svobodno izbirati in menjavati svoje struge. Voda je ob hudih nalivih močno spodnjeda

bregove in odnašala velike količine zemlje. Ta proces se še vedno neustavljivo nadaljuje in zato intenzivno spreminja pokrajino.

V zadnjem času je poleg onesnaževanja okolja, ki dobiva na Kitajskem že zaskrbljujoče razsežnosti, vedno večja težava tudi izsuševanje severne Kitajske. Zaradi relativno majhne količine padavin in vedno večje porabe vode v velikih mestih, v industriji in za namakanja, se količine vodnih zalog v tem delu dežele postopoma zmanjšujejo. To se kaže predvsem kot upadanje nivoja podtalnice, ki se ponekod znižuje tudi za meter ali celo več v enem letu in grozi, da bo preostanek vode v zemlji postal kmalu tako slan, da bo ta voda bistveno manj uporabna.

1.4 Periodizacija kitajske zgodovine

1.4.1 Delitev glede na vladanje dinastij

Na Kitajskem so kronologijo dogodkov vedno zapisovali v povezavi s časom vladanja posameznih monarhov oziroma s časom trajanja posamezne dinastije, zato se nam zdi delitev kitajske zgodovine na obdobja posameznih dinastij najbolj primerna. Ta periodizacija se dokaj splošno uporablja in ima zaradi nekaterih skupnih značilnosti posameznega dinastičnega obdobja, v katerega uvrščamo dogajanja, prav gotovo določene prednosti za praktično uporabo, vendar se moramo hkrati zavedati tudi pomanjkljivosti takšne časovne delitve.

Pri opisovanju kitajske preteklosti lahko podobo izkrivilja že sama »teža« posameznih dinastij. Vemo, da so se dinastije močno razlikovale po dolžini trajanja, moči in vplivu, ki so ga imele v svojem času, zato jih običajno delimo na bolj in manj pomembne. S tem je povezano tudi mnenje, da so se pomembnejši dogodki zgordili v obdobju pomembnih dinastij in da so bila dogajanja v drugih obdobjih manj pomembna. V prikahih s tega zornega kota so pogosto najbolj prizadeta tako imenovana meddinastična obdobja, ko v razmerah politične razdrobljenosti ni delovala nobena učinkovita centralna oblast. Zanimivo je, da so bila pogosto prav ta obdobja najbolj dinamična z vidika družbenih procesov in sprememb, vendar so bila deležna najmanj pozornosti razlagalcev zgodovine.

Druga težava, ki se pojavlja v zvezi z delitvijo na dinastična obdobja, je vprašanje časovne razmejitve med temi obdobjji, ki je nujno nekoliko arbitrarна. Dejstvo je, da uradne zgodovinske kronike upoštevajo predvsem formalne časovne mejnike, to je uradne začetke in konci dinastičnih vladavin ter formalne prenose oblasti, ki pogosto niso povsem ustrezali dejanskim razmeram. Tako se je včasih pripetilo, da so novi osvajalci že prevzeli oblast in uvedli novo

politiko, vendar se je štela še vedno stara dinastija, ker je bil predhodni suveren še kje na begu ali pa se novi vladar še ni polastil državnega pečata. Ta težava je postala še bolj očitna, kadar je sočasno obstajalo več centrov oblasti in so morali kasnejši zgodovinarji določiti, kateremu izmed njih pripada čast, da predstavlja linijo splošno priznane kronologije.

Ne nazadnje je treba opozoriti, da razmere, ki so vladale v času najbolj znanih dinastij, praviloma niso bile enotne, to je takšne, ki bi ustrezale poenostavljenim predstavam, kaj naj bi bilo tipično za posamezno dinastijo, ampak gre večinoma za drastične spremembe, ki so prepolovile dolgo dinastijo na dva dokaj različna dela. Tako imamo v primeru dinastije *Zhou* 周 v njenem prvem obdobju Zahodni Zhou močno centralno oblast, ki je nato v drugem obdobju Vzhodni Zhou močno oslabela. Zaradi tega so se družbene razmere povsem spremenile, tako da to obdobje raje označujemo z imeni dveh podobdobij: obdobje pomlad in jeseni ter obdobje vojskujočih se držav. Podobno je kratko medvladje razdelilo dinastijo *Han* 汉 na Zgodnji in Pozni Han, ki imata bistveno različno strukturo politične moči. Kasneje so nemiri, ki so sredi dinastije *Tang* 唐 skoraj povzročili padec te dinastije, sprožili plaz sprememb v strukturni zemljške posesti, tako da lahko govorimo o uvajanju novega agrarnega sistema v drugi polovici dinastije Tang. Premik prestolnice na jug je povzročil delitev dinastije *Song* 宋 na Severni in Južni Song in spremembe, ki jih je prinesla vodilna vloga južnih pokrajin. V obdobju dinastije *Ming* 明 je prišlo do spreminjanja vloge trga in razpadanja tradicionalnega gospodarskega sistema, kar tudi to dinastijo deli na dve različni obdobji. Končno lahko tudi zadnjo mandžursko dinastijo zaradi močnejše prisotnosti tujcev razdelimo na dve različni obdobji, pred in po opiskih vojnah.

1.4.2 Delitev glede na družbenogospodarski sistem

Glede periodizacije kitajske zgodovine, ki naj bi ustrezala delitvi na družbene sisteme, kot jih pozna evropska zgodovina, se pojavi vprašanje, kako poimenovati ta obdobia predvsem zato, ker se v številnih značilnostih razlikujejo od tipiziranih modelov, ki so nastali na osnovi razlag evropske zgodovine. Kitajski zgodovinarji, zvesti Marksovemu nauku, ki navaja, da praskupnosti sledi sužnjelastništvo, so posvetili veliko pozornost temu vprašanju in se trudili dokazati obstoj sužnjelastniškega obdobia tudi na Kitajskem.

V skladu s političnimi zahtevami so uradni kitajski zgodovinarji dolgo trdili, da je do združitve v enotno državo pod dinastijo *Qin* 秦 vladal sužnjelastniški sistem. Vendar na Kitajskem nikoli ni obstajalo množično suženjstvo, zato tudi ne moremo govoriti o tem sistemu kot o prevladujočem. V omenjenem obdobju so sicer imeli nekaj sužnjev, a ti so se pojavljali tudi v kasnejših obdobjih,

predvsem kot vojni ujetniki, kaznjenci, posamezniki, ki so zaradi prevelike zadolženosti izgubili osebno svobodo, in podobno. V relativno majhnem odstotku so bili sužnji prisotni skozi različna obdobja, vse do časov, ko so na Kitajskem vladali Mongoli.

Kitajski zgodovinarji so osvetlitvi tega vprašanja namenili veliko raziskav, da bi zbrali kar največ dokazov za obstoj sužnjelastniškega sistema na Kitajskem. Tako so vključili tudi arheologe in ugotavljali, kdo od pokopanih naj bi bil suženj. Podobne dokaze so iskali z analizo starih pismen in z razlagami starih napisov. Kljub njihovemu prizadevanju moramo reči, da so te teorije napihnjene, saj so jih morali dokazati zaradi zvestobe režimu. Dejstvo je, da se z evropskimi modeli kitajske družbe ne da razdeliti na jasno ločena obdobia družbenega razvoja, ker se kitajska družba ni razvijala po vzorcih, kot jih poznamo na Zahodu in jih je Zahod sprejel kot svoj standardni model.

Podobno sporna je tudi kategorija fevdalizma. Dinastija Zhou je, kar zadeva zemljivo razdelitev, vzpostavila najbolj tipičen fevdalni sistem, kar jih je bilo na Kitajskem. Takrat je vladar hierarhično razdelil zemljo članom svoje družine in po sorodstvenih vezeh na velike, srednje in majhne fevde. Obstajala je vazalna obveznost, vendar je manjkal drug element fevdalizma, ki je potreben, da fevdalizem obravnavamo kot produkcijski način. To je tlačanski način obdelovanja zemlje za fevdalnega gospoda, ki se na Kitajskem ni razvil v obliki, kot je bila značilna za evropski fevdalizem. Kljub temu nekateri zahodni avtorji štejejo obdobje dinastije Zhou za obdobje fevdalizma, medtem ko kitajski zgodovinarji menijo, da je bilo to obdobje suženjstva in da je nastopil fevdalizem šele po propadu dinastije Zhou.

1.4.3 Delitev glede na kulturno zgodovino

Če govorimo o kulturni zgodovini, mislimo s tem predvsem na stopnje civilizacijskega razvoja v najširšem smislu, ki niso izključno povezane s posamezno obliko gospodarske ureditve, ampak upoštevajo splet družbenih in kulturnih dejavnikov. Kitajsko zgodovino lahko na tej osnovi razdelimo na štiri glavna obdobia.

a) **Arhaična Kitajska**

Obdobje drugega tisočletja pr. n. š. in prva stoletja v prvem tisočletju pr. n. š., približno do konca dinastične dobe zahodni Zhou, imenujemo obdobje arhaične družbe. To je dejansko čas trajanja bronaste dobe, nastajanja prvih mest in pojavljanja prvih oblik civilizacij na kitajskih tleh. Novejša odkritja kažejo, da je šlo za sočasen razvoj v več kulturnih centrih, kjer so se postopoma začeli oblikovati značilni obrisi kulturnih prvin, ki so kasneje postale značilne za kitajski svet.

b) Klasična Kitajska

Obdobje od pojava prvih knjig in začetka dokumentirane zgodovine, kar pomeni vstop Kitajske v zgodovinsko dobo, do formiranja osnovnih filozofskih in miselnih konceptov imenujemo obdobje klasične Kitajske. Obdobje, v katerem so potekali ti procesi in se je kalila kitajska duhovna zavest, je trajalo približno pol tisočletja, do konca tretjega stoletja pr. n. š., in kronološko sodi v dinastično dobo vzhodni Zhou, ki zajema dve vidni zgodovinski obdobji. Glede na kitajska imena prvo imenujemo obdobje pomlad in jeseni in drugo obdobje vojskujočih se držav. Takrat so nastale knjige, ki so kasneje zaradi odločilnega družbenega pomena dobile naziv klasične. V tem obdobju se je vzniklo »sto filozofskih šol«, saj gre za duhovno izredno razgiban čas brez primere v kitajski zgodovini, ko so se filozofi zavzeto družbeno udejstvovali in so se porajale ideje, ki so postale odločilne za razvoj kitajske civilizacije. To je bilo glede na dinamiko družbenih sprememb in oblikovanje miselnih konceptov gotovo najbolj dinamično obdobje v kitajski zgodovini, zato si zasluzi prestižni naziv klasike.

c) Tradicionalna Kitajska

Po združitvi Kitajske v enoten imperij, v katerem se je poenotila kultura in izoblikovala kitajska civilizacija, je sledilo dolgo obdobje številnih cesarskih dinastij, ki ga imenujemo tradicionalna Kitajska. To ime uporabljamo, ker je ta oblika državne oblasti in kulture zrasla na temeljih in idejah klasične Kitajske in se sklicevala nanje kot na svojo tradicijo. Obdobje je trajalo od prve združitve v enotno cesarstvo leta 221 pr. n. š. ter zajelo kasnejše dinastije in vmesna obdobja politične razdrobljenosti do zadnje mandžurske dinastije, ko so v imenu kitajske tradicije Kitajcem vladali tuji zavojevalci. Dolžina tega obdobja je s stališča zgodovinskih primerjav osupljiva in izredna. Pojasnjuje jo razлага, da je Kitajska v tem času ustvarila enega zmed najbolj trdnih političnih sistemov, kar jih je poznala človeška zgodovina, in da je ideologija tradicionalne družbe ter ideja enotne države prezivila vsa obdobja politične razdrobljenosti in omogočala ponovno združevanje v enotno cesarstvo.

d) Moderna Kitajska

Težko je točno razmejiti, kdaj se je končalo obdobje tradicionalne Kitajske in kateri mejnik je najbolj primeren, da govorimo o začetku moderne Kitajske. Če gledamo z vidika tradicionalne kitajske družbe, bi lahko rekli, da je bilo to že proti koncu dinastije Ming, ko je začela tradicionalna ureditev razpadati, ali ob koncu zadnje dinastije, ko so se končale tradicionalne dinastične vladavine. Drugo in bolj splošno sprejeti izhodišče je, da govorimo o začetku moderne Kitajske šele, ko je

prišlo do močnejših stikov z Zahodom in prvih korakov k modernizaciji. Temelji na predpostavki, da je prav modernizacija tista, ki opredeljuje začetek moderne dobe. Po tej razlagi prevladuje mnenje, da se je obdobje tradicionalne Kitajske zaključilo z izbruhom opijskih vojn leta 1840 in da od tedaj govorimo o moderni Kitajski. Poleg težav pri določanju začetka moderne kitajske zgodovine se pogosto srečujemo še z delitvijo na moderno in sodobno Kitajsko, ki naj bi zajemala obdobje po drugi svetovni vojni.

Navedena delitev kitajske zgodovine je sicer smiselna, vendar je zaradi dolžine posameznih obdobij zelo splošna. To je zlasti očitno v primeru obdobja tradicionalne Kitajske, ki je zaradi izredne dolžine težko obvladljivo. Za praktično obravnavo je zato najbolj primerno, da to obdobje razdelimo na podobodja, vendar še ni splošno sprejetega dogovora, kakšna delitev bi bila v tem primeru najbolj ustrezna. Iz povsem praktičnih razlogov se zato ponovno zatečemo k delitvi na dinastije in jo povežemo oziroma kombiniramo z delitvijo na kulturnozgodovinska obdobja. Pri tem se moramo zavedati pomanjkljivosti, ki so povezane z delitvijo na dinastična obdobia, in hkrati upoštevati širši zgodovinski kontekst.

Slika 1.3: Province in avtonomne pokrajine sodobne Kitajske

2 Naselitev Kitajske

2.1 Paleolitik

Poselitev vzhodne Azije v paleolitiku sodi v področje človeške prazgodovine, ko še ne moremo govoriti o kulturnih razlikah, ki bi lahko bistveno zaznamovale razvoj v posameznih regijah. Čeprav še ni enotne teorije o njihovem izvoru, vedno več odkritij priča o zelo zgodnji poselitvi tega prostora, ki se je nadaljevala s postopnim prehodom v neolitik in z razvojem prvih neolitskih kultur v tem delu sveta.

Po teorijah, ki danes veljajo, naj bi se pot fiziološkega učlovečenja začela v Afriki pred približno 4,5 milijona let. Tam se je vzporedno razvijalo več vrst primatov, ki so vodili v razvoj človeške vrste. Že pred približno 2,5 milijona let se je pojavil *Homo habilis*, to je prvi primat, ki ga uvrščamo v rod *Homo*. Naslednjo stopnjo v razvoju človeške vrste predstavlja *Homo erectus*, ki naj bi se prav tako razvil v Afriki pred približno 2 do 1,75 milijona let. Razvil je tehnike obdelave kamnitega orodja, ki so mu omogočale preživetje tudi v težjih klimatskih pogojih, zato je začel naseljevati Evropo in Azijo v smeri proti Indoneziji in Kitajski. Največ poti je vodilo skozi Bližnji vzhod, ker je Španijo od Afrike ločevalo morje. V Aziji sta med prvimi naseljenci najbolj znana javanski pračlovek in pekinški pračlovek ter nahajališča v Indiji, Mezopotamiji in Turčiji. Ob tem se, po novejših meritvah starosti, ki javanskemu človeku pripisujejo skoraj enako starost kot prvim fosilom *Homo erectusa* v Afriki, ponovno odpira vprašanje univerzalnosti te teorije oziroma časa in hitrosti teh selitev.

Pred približno pol milijona let se je iz potomcev *Homo erectusa* v Afriki izoblikovala nova vrsta *Homo sapiens neanderthalensis* ali Neandertalec, ki ga že lahko štejemo za podvrsto sodobnega človeka. Njegovo ločitev od prednikov sodobnega človeka je zaznamovala njegova selitev v smeri Evrope in srednje Azije. Tam je živel večji del paleolitika in naseljeval pretežni del južne in srednje Evrope, Bližnji vzhod, Ukrajino in del srednje Azije. V času zadnje ledene dobe, ki je trajala več kot 100.000 let se je prilagodil zahtevnim življenjskim razmeram, o čimer pričajo številna najdišča po Evropi, med katerimi sodijo med najpomembnejše tudi Krapina in Vindija na Hrvaškem. Ker imamo o njegovem življenju in navadah več podatkov, ga lahko uporabimo za primerjavo z njegovimi azijskimi sodobniki. Neandertalec je bil zelo dober obrtnik. Začel se je uveljavljati s prvimi umetniškimi deli, medtem ko iz njegovih ritualov lahko sklepamo, da je že začel razvijati duhovno življenje. V Evropi je preživel vse do najhladnejših časov zadnje ledene dobe, ko so severno poloblo zajele obsežne

poledenitve. Za Neandertalca je bila verjetno usodna zadnja velika poledenitev, ki se je pričela pred približno 30.000 leti.

Do nedavnega smo lahko le ugibali, kako so se podobne zgodbe odvijale tudi drugje na zemeljski obli, ker so ti procesi na drugih celinah manj raziskani. Nova stran za razumevanje, kako je potekalo naseljevanje Azije, se je odprla, ko so leta 2008 v Denisovi jami na pobočjih Altaja v zahodni Sibiriji našli približno 40.000 let stare kosti. Ko so dve leti kasneje na inštitutu Max Planck v Nemčiji uspešno izločili njihov genski zapis DNA, se je izkazalo, da gre za pripadnike povsem nove vrste, ki so jih po kraju najdišča imenovali Denisovce. Iz genskih podatkov je možno sklepati, da so živeli v majhnih skupinah na širom Azije vse od Sibirije do jugovzhodne Azije. Genetsko so se razlikovali tako od Neandertalcev, od katerih naj bi se ločili pred okoli 300.000 leti, kot od sodobnega človeka, vendar so kasnejše raziskave pokazale, da so se križali tako z Neandertalcji kot tudi z nekaterimi predniki sodobnega človeka ter tudi s pripadniki neke do sedaj še neznane človeške vrste, ki so bili verjetno azijski potomci *Homo erectusa*.

Za nadaljevanje zgodbe, kako je potekala poselitev Evrope in Azije se moramo ponovno vrniti v Afriko, kjer se je nadaljevala evolucija sodobnega človeka. Sedanji človek *Homo sapiens* naj bi se pred okoli 150.000 leti kot vrsta že povsem izoblikoval v vzhodni ali južni Afriki. Po tako imenovani afriški hipotezi, ki jo podpirajo sodobne genetske raziskave, je bilo to edino območje na svetu, kjer se je zgodila zadnja faza evolucije človeške vrste in od koder naj bi se naši predniki iz relativno majhne populacije razselili po vsem svetu. Pred približno 100.000 leti naj bi manjša skupina do največ nekaj tisoč osebkov zapustila Afriko in se naselila na Bližnjem vzhodu, kjer naj bi si več desettisočletij delili ozemlje z Neandertalcji. Tam naj bi prihajalo do občasnih stikov in križanj, zato imajo sodobni ljudje, ki živijo izven Afrike v sebi 2 do 4% neandertalskih genov. Pred približno 70.000 leti je ta ozemlja zapustila prva skupina prednikov sodobnih ljudi in se odpravila ob obalah južne Azije proti vzhodu. Ta skupina se je po vsej verjetnosti v jugovzhodni Aziji srečala s tam živečimi Denisovci, kjer naj bi tudi prišlo do mešanja, preden je pred približno 50.000 leti ta skupina doseгла ter poselila Avstralijo in otočja Melanezije. Zato imajo Avstralski domorodci in prebivalci Nove Gvineje ter otočij, ki ležijo vzhodno od tam, poleg neandertalskih tudi skoraj 6% denisovskih genov, kar je bistveno več kot ostali prebivalci Azije. To priča, da so sodobni ljudje poselili Azijo najmanj v dveh valovih, pri čemer so se v drugem valu bistveno manj križali z Denisovci kot v prvem.

Prva znana migracija sodobnega človeka v Evropo je potekala iz Bližnjega vzhoda preko Balkana pred približno 40.000 leti. Zato naj bi tudi v Evropi vsaj nekaj tisočletij vzporedno živel obe vrsti, pri čemer je Neandertalec v prednikih sedanjega človeka dobil nevarnega tekmeca. Predniki sodobnega človeka so bili bolj prilagodljivi, kar jim je pomagalo med poledenitvijo, čeprav so se

tudi oni v času najhujše poledenitve pred 26.000 do 19.000 leti umaknili v toplejša zavetišča na skrajnem jugu Evrope. Manj prilagodljivi Neandertalci so se v Evropi preživljali predvsem z jamskimi medvedi, in ko so le-ti izumrli, je bilo to verjetno usodno tudi za Neandertalce. Naslednji val migracij se je iz Bližnjega vzhoda usmeril proti Ukrajini in južni Rusiji pred dobrimi 30.000 leti, kjer naj bi se razcepil v dva kraka. Ena skupina se je obrnila proti zahodu in nadaljevala poseljevanje Evrope, druga skupina pa je nadaljevala pot proti vzhodu in preko južne Sibirije in srednje Azije postopoma poselila večji del azijske celine in se kasneje preko Beringove ožine razširila še v Ameriko. To delno potrjuje dejstvo, da je do genetske ločitve med sodobnimi Evropejci in Kitajci prišlo pred približno 30.000 leti. Ta drugi val poseljevanja Azije se je na poti preko celine srečal z zadnjimi ostanki Denisovcev, s katerimi je prišlo do minimalnega mešanja, zato imajo sodobni prebivalci večjega dela Azije in indijanski prebivalci Amerike do 0,2% denisovskih genov.

Nasproti tej teoriji obstaja še druga, tako imenovana multiregionalna hipoteza, ki predpostavlja vzporedno evolucijo iz *Homo erectusa* v *Homo sapiensa* v različnih regijah starega sveta s pretokom genov med populacijami različnih regij. To teorijo je za svoje izhodišče vzela tudi uradna kitajska politika, zato so kitajske raziskave paleolitika med drugim usmerjene tudi v iskanje dokazov, ki bi potrdili avtohton razvoja človeka na kitajskih tleh. Težava multiregionalne predpostavke razvoja sodobnega človeka je v tem, da bi moral v procesu razvoja obstajati dovolj močan pretok ljudi med glavnimi regijami poselitve na našem planetu, ki bi omogočal zadostno gensko izmenjavo. Le tako bi lahko ob koncu multiregionalnega razvoja izšli iz tega procesa kot enotna vrsta z enotno gensko zasnovjo. Ker primerjava kasnejšega razvoja med vzhodno in zahodno Azijo pokaže razlike med obema regijama v prvih 5000 letih prehoda v neolitik, lahko sklepamo, da v tem obdobju med njima ni bilo kulturnih izmenjav in skoraj nobenih stikov. Težko si predstavljamo, da bi bilo lahko pred tem stikov bistveno več, saj so vladali težji pogoji in je bilo na svetu nekajkrat manj ljudi. Prav tako v zadnjem času vse več genetskih raziskav potrjuje afriško in izključuje multiregionalno teorijo. To so dejstva, ki močno zmanjšujejo verjetnost hipoteze o multiregionalnem razvoju sodobnega človeka. Verjetno je zgolj vprašanje časa, kdaj se bo morala tudi uradna kitajska doktrina sprijazniti z afriškim izvorom sodobnega človeka.

Najbolj znana paleolitska najdba na Kitajskem še vedno ostaja znameniti pekinški pračlovek *Beijing yuanren* 北京猿人. Pripadal je vrsti *Homo erectus* in ga poznamo po zelo znanem najdišču v vasi *Zhoukoudian* 周口店 v bližini Pekinga. Tam so leta 1929 odkrili kosti pračloveka, kar je bilo za javanskim pračlovekom drugo tako odkritje v Aziji in je vzbudilo izredno zanimanje strokovne javnosti. Zaradi nekaterih fizioloških posebnosti, imel je namreč zelo visoko

postavo, je bil pravi orjak med sorodniki svoje vrste in so ga takrat uvrstili celo v samostojno podvrsto, ki so jo imenovali *Sinanthropus pekinensis*.

V naslednjih desetletjih so v plasteh, debelih štirideset metrov, odkrili še več sorazmerno dobro ohranjenih kosti, ki so pripadale približno štiridesetim praljudem, med katerimi so najstarejši prebivali na tej lokaciji pred okoli 460.000 leti. Kot pričajo številne plasti najdišča v Zhoukoudianu, je pekinški pračlovek to jamo naseljeval zelo dolgo, saj gornje plasti segajo vse do poznega paleolitika, ki se je začel nekako pred 50.000 leti in je trajal do pred 10.000 leti, zato je to najdišče tudi tako zelo bogato. V njem so odkrili na tisoče kosov kamnitega orodja, ognjišč in živalskih kosti.

Leta 1965 so v provinci Yunnan 云南 odkrili najstarejše najdišče *Homo erectus* v vzhodni Aziji. Našli so ostanke njegovih zob in na tej osnovi ugotovili, da naj bi živel pred okoli 1,7 milijona let. Odkrili so tudi kraj, kjer naj bi tolkli kamenje in izdelovali prva orodja, ter ostanke ognja. Po najdišču se ta pračlovek imenuje yuanmouski pračlovek *Yuanmou yuanren* 元谋猿人. Zanimivo je, da so na visoki planoti province Yunnan in obrobnih delih, ki segajo v provinco Guizhou 贵州, kasneje našli še številne ostanke drugih zgodnjih primatov, kar kaže na izjemen pomen te regije za nadaljnje raziskovanje evolucije in naselitev človekovih prednikov v Aziji. Na tem območju potekajo od leta 1992 nova izkopavanja, in sicer na zahodu province Guizhou pri kraju Dadong. To najdišče sodi časovno v obdobje pekinškega človeka in zaradi bogastva najdenih predmetov ter uporabljenih tehnik izdelave orodij omogoča primerjavo s sorodnimi najdišči v severni Kitajski. Odkrili so več tisoč kosov raznega orodja in živalskih kosti, veliko ostankov ognja in pepela ter lokacije, kjer so orodja izdelovali. Med drugim so odkrili dva človeška zoba, ki po obliku sicer pripadata vrsti *Homo erectus*, vendar imata tudi nekatere značilnosti, ki so bližje zgodnjemu *Homo sapiensu*.

V provinci Shaanxi 陕西 so leta 1963 v okraju Lantian našli žensko lobanje z izrazitim nadočesnim obokom, zelo grobo izdelano kamnito orodje in ostanke ognja. Ta pračlovek je živel pred 500.000 do 600.000 leti in ga po najdišču imenujemo lantianski človek *Lantian yuanren* 兰天猿人. V obdobje pred okoli 100.000 leti sodi najdišče Dingcun 丁村 v provinci Shanxi 山西, kjer so našli nekaj zob in orodja, ki so delno podobna orodjem pekinškega človeka, vendar se že bolj razlikujejo po namembnosti uporabe. Ta človek naj bi bil že bolj podoben sedanjemu človeku in ga zato ne imenujejo več *yuanren* 猿人, opičji človek oziroma *Homo erectus*, ampak *guren* 古人, stari človek, ki bi naj bil po kitajski razlagi prednik sedanjega človeka.

V zadnjih letih je eno najpomembnejših najdišč kotlina Nihewan 泥河湾, približno 150 km severozahodno od Pekinga, ki zaradi izrazite slojevitosti nanosov nudi odlične pogoje za arheološko delo in jo zaradi teh značilnosti celo

primerjajo z znamenito dolino Olduvai v Tanzaniji. V kotlini Nihewan so arheologji v zadnjih tridesetih letih izkopavali na številnih lokacijah, od katerih velja za najbolj obetavno nahajališče *Donggutuo* 东谷塚, ki sega v obdobje pred okoli milijon leti. Izkopavanja so se na tej lokaciji začela leta 1981, v letih 1991 in 1992 pa so jih nadaljevali v okviru skupnega kitajsko-ameriškega projekta. Odkrili so več kot 10.000 kosov kamnitega orodja, živalskih kosti in zob, pri čemer je zanimivo, da so kamnita orodja precej podobna orodjem, ki jih je izdeloval zgodnji *Homo erectus* v vzhodni Afriki, nekatera med njimi pa že kažejo znake izboljšane tehnike obdelave.

Za obdobje poznega paleolitika, to je zadnjih 50.000 let, so že znana številna najdišča v raznih kitajskih provincah. Za to obdobje kitajski viri največkrat govorijo o tako imenovanem novem človeku, *xinren* 新人, ki po opisu lobanje ustreza podobi *sapiensa*. Ker zagovarjajo linearni razvoj od zgodnjih primerkov *Homo erectusa* do sodobnega človeka na ozemlju Kitajske, ob pomanjkanju verodostojnih podatkov običajno ne navajajo, kdaj in kako naj bi prišlo do te evolucijske spremembe. Uradna kitajska zgodovina še vedno uvršča pekinškega pračloveka za praprednika Kitajcev. V učbeniku stare kitajske zgodovine univerze v Nanjingu iz leta 1979 lahko na uvodnih straneh preberemo: »Naša veličastna domovina je bila že od pradavnih časov eno izmed območij, kjer se je razvijala človeška vrsta, in tovariš Mao Zedong je rekel, da so predniki kitajskega ljudstva delali, se rojevali in prebivali na širnih prostranstvih Kitajske že od nekdaj.« Tak pogled je še vedno prisoten v kitajskih srednješolskih učbenikih, medtem ko se v znanstvenih krogih postopoma že uveljavlja teorija o afriškem izvoru sodobnega človeka.

2.2 Neolitska revolucija

Pred približno 10.000 leti, ko se je končala zadnja poledenitev, so se zgodile bistvene klimatske spremembe in zavladale so zelo ugodne podnebne razmere. Klima je postala bolj topla in vlažna, kot je sedaj. Poledenitve so bile na Kitajskem sicer nekoliko drugačne in manj obsežne kot v Evropi ali Ameriki, vendar so se tudi tam razmere ob koncu ledene dobe bistveno izboljšale. Otoplitev je prinesla ugodne razmere predvsem ob velikih rekah in v obmorskih nižinah, kjer so se začeli stalno naseljevati ljudje, ki so začeli gojiti domače živali in pridelovati prve kulturne rastline. To so bili podobni procesi, kot so se sočasno odvijali na drugih koncih sveta. Na začetku so na najbolj rodovitni zemlji želi le divja žita, kot je znano v primeru Mezopotamije in Egipta, kasneje pa so na teh poljih vzgojili prve gojene žitarice, ki so se hitro razširile po vsem tedaj naseljenem svetu.

Prehod k stalni naselitvi in poljedelstvu je bila pomembna ločnica v človeški zgodovini, ki jo imenujemo neolitska revolucija. Med leti 8000 in 3000 pr. n. š. so te spremembe zajele ves takratni svet in omogočile bistveno gostejšo poselitev. Ob koncu ledene dobe je na svetu živelo le okoli 5 milijonov ljudi, v naslednjih 5000 letih pa se je človeštvo povečalo za približno dvajsetkrat. Zaradi geografskih in ekoloških posebnosti, katerim so pripadale različne živali in rastline, je začel razvoj v posameznih regijah kazati lokalne značilnosti. Tako so se v neolitski preobrazbi izoblikovala žarišča, ki so omogočila razvoj prvih civilizacij.

Na prehodu v neolitik razmere na Kitajskem niso bile bistveno drugačne kot v drugih delih sveta, zato je primerno, da to obdobje obravnavamo v okviru svetovnih dogajanj. Ko so arheologi leta 1920 odkrili kulturo *Yangshao* 仰韶, prvo neolitsko kulturo na kitajskih tleh, svetovna razsežnost prehoda v neolitik še ni bila tako raziskana, zato so se ob tem odkritju takoj pojavile špekulacije o izvoru kulture *Yangshao*. O tem sta se izoblikovali dve nasprotujoči si teoriji. Po prvi se je prehod v neolitik na ozemlju Kitajske zgodil popolnoma avtohton. Nasprotno je druga teorija zagovarjala, da je do prehoda v neolitik prišlo samo na Bližnjem vzhodu, od koder se je poljedelska kultura nato razširila po vsem svetu.

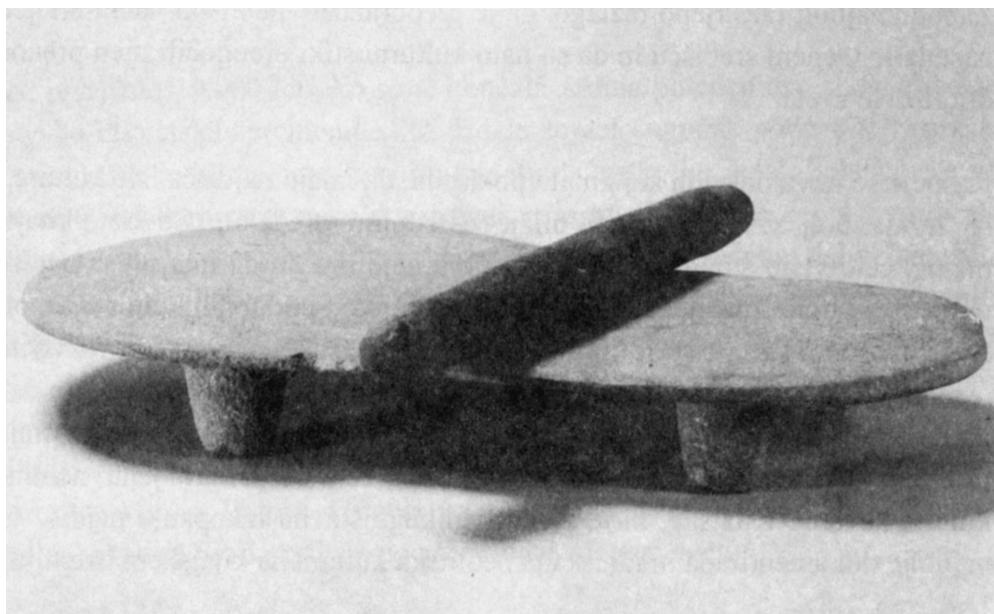
Na začetku je prevladovala druga teorija, kajti odkritje kulture *Yangshao* je bilo povezano z naslednjim podobnim odkritjem na prehodnem ozemljju, kjer je kasneje potekala znana svilna pot in pomeni najlažji prehod iz vzhodne Azije proti zahodu. Razлага, da so prvo neolitsko kulturo prav po tej poti prinesli iz zahodne Azije, se je zato kar sama vsiljevala. To je še potrjevalo tedaj na Zahodu najbolj razširjeno razlago, da je preobrazba v neolitski način življenja nastala le v enem središču in da so nato kulturni stiki omogočili njen prenos v druge dele sveta.

Nova odkritja so kmalu pokazala, da imajo najdišča iste kulture, ki so ležala bolj vzhodno, torej bližje osrednjim predelom severokitajske nižine, celo višjo stopnjo kulture kot prva najdišča in da imajo vsa najdišča določene skupne značilnosti, ki to kulturo ločijo od podobnih kultur v zahodni Aziji. To pomeni, da se je kultura *Yangshao* samostojno razvijala v osrednjem delu severne Kitajske, od koder se je v dolgih krakih razširila daleč na sosednja ozemlja. Dognano je, da je bila kultura *Yangshao*, ki je trajala približno od leta 5000 do 3000 pr. n. š., najbolj razprostranjena neolitska kultura severne Kitajske in je zaradi velikega števila izkopanih najdišč tudi najbolj dokumentirana in raziskana neolitska kultura na kitajskem ozemlju.

Teorija o avtohtonem razvoju kitajskih neolitskih kultur je doživela novo potrditev, ko so v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja na območju provinc Shaanxi in *Hebei* 河北 odkrili še približno tisoč let starejšo kulturo, ki je

predhodnica kulture Yangshao. To kulturo označujemo z imeni **Peiligang** 裴李岗 in **Cishan** 磁山, po dveh nahajališčih, ki so ju skoraj sočasno odkrili v omenjenih dveh provincah. Za to kulturo je pomembno, da so se že pojavljali stalna poseljenost in začetki poljedelstva. Najbolj reprezentativen predmet so bile žrmlje v obliki velikega kamnitega podplata z nizkimi nogami, na katerem so s kamnitimi valji mleli žito. Tovrstne žrmlje so odkrili na različnih lokacijah.

Keramika kulture Peiligang in Cishan nima posebnih umetniških značilnosti, čeprav so nekateri lepši primerki že zglajeni ali okrašeni z odtisi vrvi. To so zelo zgodnji, vendar dokaj kvalitetno žgani primerki lončarstva, pri temperaturah do tisoč stopinj. Med to keramiko že najdemo nekaj primerkov trinožnih posod, ki so kasneje razvile izredno raznolikost oblik in zavzele glavni delež kitajskih obrednih posod za verske namene, medtem ko so bili v zahodni Aziji primerki posod z nogami izredno redki. Našli so tudi nekaj kamnitih orodij za poljedelstvo, predvsem kamnite sekire. Od žitaric so gojili proso, ki je dolgo ostalo glavna poljščina severne Kitajske.

Slika 2.1: Žrmlje z valjem za drobljenje žita.
Kultura Peiligang 7. –6. tisočletje pr. n. š.

Leta 1986 so pri vasi *Nanzhuangtou* 南庄头 v provinci Hebei odkrili do zdaj najstarejše nahajališče te kulture, ki sega v čas skoraj 8000 let pr. n. š. Presenetljivo je, da so tudi tam že našli priprave za mletje zrnja v obliki možnarjev

in tolkačev ter ostanke prosenih zrn. To so najstarejši znani dokazi pridelovanja gojenega prosa na svetu, kar govori o tem, da so ljudje v porečju Rumene reke verjetno prvi udomačili to žitarico. Ti ljudje so že udomačili psa in verjetno prvi na svetu tudi prašiča. Kljub temu številni ostanki kosti raznih divjih živali govorijo, da je bilo njihovo kmetijstvo še vedno močno prepleteno z lovom in nabiralništvom ter da gre za obdobje prehoda od starega k novemu načinu preživljavanja.

Zelo zgodnje kulture so v zadnjem času odkrili tudi na jugu Mandžurije, kjer je bilo na takrat bogato porasli nižini ob reki *Liao* 辽 prav tako eno prvih območij prehoda k stalni naselitvi na ozemlju Kitajske. V obdobju zgodnjega neolitika sta si tu sledili dve kulturi, in sicer *Xinglongwa* 兴隆洼 od 8500 do 7000 pr. n. š., ki jo je nato nasledila kultura *Xinle* 新乐 v obdobju 7000 do 5000 let pr. n. š. Prepoznamo ju po lončenih posodah z ravnim dnem in vtišnjjenimi vzorci. Za najdišča teh dveh kultur so značilni predvsem izdelki iz žada, ki so prvi te vrste, in nekoliko presenetljivo tudi motiv zmaja, za katerega so sprva menili, da kot vodno božanstvo izvira iz močvirnih predelov južne Kitajske. Tako je tudi ta regija prispevala pomembne elemente, ki so kasneje oblikovali značilne poteze kitajske civilizacije.

Prav tako pomembne za razvoj neolitskih kultur v vzhodni Aziji so bile zgodnje neolitske kulture na ozemlju južne Kitajske. Tu je posebno zanimivo odkrivanje izvora in začetkov gojenja riže, za katerega so sprva predvidevali, da je prišel na Kitajsko iz jugovzhodne Azije. Prve dvome v to teorijo je sprožilo že odkritje kulture *Hemudu* 河姆渡 leta 1973 v bližini mesta *Hangzhou* 杭州, kjer so odkrili ostanke riže iz časov 5000 let pr. n. š. in dokazali, da so ga tamkajšnji prebivalci sami pridelovali na poljih. Sledila so merjenja starosti ostankov riže iz številnih kraških jam v provincah *Guangxi* 广西 in *Jiangxi* 江西, od katerih sta najbolj znani jami *Zengpiyan* 龛皮岩 in *Xianrendong* 仙人洞, ki so kazala starost med 5000 in 9000 let pr. n. š. To so bili presenetljivi rezultati, ki pa jim večina strokovnjakov ni zaupala zaradi posebnih razmer, ki so vladale v teh jama in bi lahko vplivale na rezultate meritev. Dvom je izginil, ko so leta 1988 na vzpetini *Pengtoushan* 彭头山 v porečju reke *Li* 澄 v provinci *Hunan* 湖南 odkrili ostanke zgodnjega neolitskega naselja z grobovi. Našli so številne grobo obdelane lončene posode in v njih tudi veliko ostankov zoglenelega gojenega riže. Zanj so meritve pokazale, da je iz obdobja 7800 do 8200 pr. n. š., kar potrjuje, da so najstarejši znani kraji, kjer so ljudje začeli gojiti riž, prav na ozemlju južne Kitajske.

Vsa ta odkritja kažejo, da je bil prehod v neolitik na ozemlju Kitajske zelo zgoden oziroma sočasen s prvimi podobnimi dogajanji drugje po svetu. Od štirih glavnih žitaric (pšenica, proso, riž, koruza), ki so jih ljudje najprej udomačili, so riž in proso verjetno udomačili prvi kmetovalci na ozemlju Kitajske.

Od domačih živali so prav tako verjetno prvi udomačili prašiča in po najnovejših odkritjih tudi psa. Če primerjamo potek neolitske revolucije v vzhodni in zahodni Aziji, vidimo, da so v eni regiji prej udomačili ene vrste rastlin oziroma živali, v drugi pa druge. To so razlike, ki izhajajo iz prilagajanja tedanjih ljudi naravnemu okolju, v katerem so živeli, saj so udomačevali rastline in živali, za katere so imeli v svojem okolju primerne divje vrste.

Razen z naravo pogojenih razlik lahko govorimo še o različnem poteku razvoja na vzhodu in zahodu Azije. Za zahodno Azijo je bilo značilno, da so se najprej začeli ukvarjati s poljedelstvom in šele kasneje začeli udomačevati živali ter izdelovati lončarske izdelke, medtem ko so na ozemlju Kitajske najprej začeli izdelovati keramiko in udomačevati živali ter šele nato prehajali k stalni poselitvi in poljedelskemu načinu življenja. Tako na ozemlju Kitajske najdemo keramiko skoraj na vseh najdiščih zgodnjega neolitika in celo na nekaterih še bolj zgodnjih iz prehodnega obdobja, ko so se preživljali večinoma še z lovom in nabiralništvom.

Opazne razlike med vzhodno in zahodno Azijo najdemo na področjih, ki zadevajo duhovno sfero tedanjih ljudi. Tako so na ozemlju Kitajske že od najbolj zgodnjega neolitika svoje umrle pokopavali na velikih grobiščih izven naselbin, v posamičnih ali skupinskih grobovih. V grobove so vedno prilagali uporabne predmete, kar priča, da je bilo že takrat razširjeno verovanje v posmrtno življenje. Nasprotno na zahodu Azije za pokopavanje ni bilo ustaljenih pravil. Umrle so v zgodnjem neolitiku večinoma pokopavali znotraj naselij, največkrat kar v hišnih tleh, in to samo z nakitom ali brez vsakršnih predmetov, navada polaganja uporabnih predmetov v grobove pa se je razširila šele v srednjem neolitiku.

Podobno opazimo precejšnje razlike pri izdelovanju kipcev. V zahodni Aziji so jih izdelovali v velikem številu od prvih začetkov neolitika. Izdelovali so tako živalske kot tudi človeške podobe, med katerimi so posebno znane Venere, debele ženske figure, ki simbolizirajo plodnost. V vzhodni Aziji najdemo kipce veliko redkeje in v zgodnjem neolitiku izključno živalske podobe, ki so bile verjetno povezane s šamanizmom, medtem ko so se prve človeške podobe pojavile šele v srednjem neolitiku in največkrat niso imele povsem naravnih oblik.

Vidimo, da so se prve vzhodnoazijske neolitske kulture začele pojavljati sorazmerno zgodaj in na različnih območjih kitajskega ozemlja. Nato so se, glede na kitajsko geografsko zaprtost in težko prehodnost njenih mejnih predelov, dokaj samostojno razvijale. V začetku so bili celo stiki med posameznimi kulturami na kitajskem ozemlju relativno redki in so se okrepili šele v srednjem neolitiku. Še manj je bilo kulturnih povezav, ki bi segale preko azijske celine. Nekaj stikov s sosednjimi regijami je seveda vedno obstajalo,

zato lahko pri neolitskih kulturah na kitajskih tleh odkrijemo tudi elemente, ki izvirajo iz drugih kulturnih okolij. Kot posledica neolitske revolucije so se razvila tudi nomadska ljudstva, ki so se specializirala za gojenje živali in so postopoma zapolnila prostor med centri poljedelskih kultur na vzhodu in zahodu celine. Prav ta ljudstva so kasneje vzpostavila povezavo in omogočila več stikov preko azijske celine.

2.3 Kulture srednjega neolitika

Srednji neolitik se je na ozemlju Kitajske začel okoli 5000 let pr. n. š. in je trajal približno dva tisoč let. Takrat je bil ta del sveta poseljen s številnimi poljedelskimi skupnostmi, ki so živele v vaseh na najbolj rodovitnih ozemljih in so pripadale različnim kulturam, ki so se v tem času razvijale še dokaj izolirano. O različnosti kultur lahko govorimo, ko so se zaradi ustaljenega bivanja na nekem ozemlju izoblikovale lokalne značilnosti izdelave orodij, življenjskih navad in še posebno oblikovanja lončenih posod. Lončarstvo je kot prva nova obrt, ki je spremljala prehod k poljedelskemu načinu življenja, posebno pomembno za klasifikacijo posameznih kultur predvsem zato, ker je ohranjenih relativno veliko predmetov in črepinj, iz katerih lahko sklepamo, kakšne vrste posod in kakšne posebnosti oblikovanja so prevladovale na posameznem območju.

Slika 2.2: Razprostranjenost kultur srednjega neolitika na Kitajskem

Po tradiciji so ozemlje med srednjim in spodnjim tokom Rumene reke dolgo imeli za središče kitajskega kulturnega razvoja. Prav zato so vse do nedavnega severni Kitajski namenjali več pozornosti in je zato mnogo bolj raziskana kot drugi deli dežele. Tako je na severu več nahajališč neolitskih kultur in so bolj razširjena kot denimo na jugu. Kljub temu je obilica odkritij v zadnjih desetletjih postregla s številnimi dokazi, da druga območja po tehnološkem in kulturnem razvoju niso prav nič zaostajala za to »osrednjo severno regijo« in so jo v posameznih prvinah včasih celo prekašala.

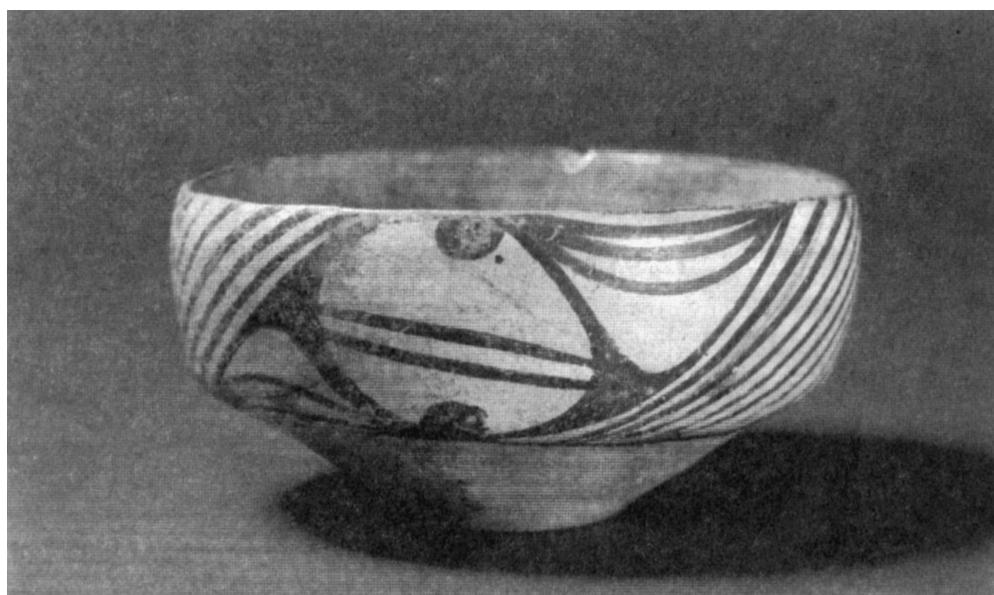
Tako nič več ne drži reklo, da je Rumena reka zibelka kitajske civilizacije, kot tudi ne velja več teorija, da so se kulturni vplivi širili iz enega samega centra. Vedno bolj očitno je dejstvo, da je bila poseljenost v srednjem neolitiku dokaj pestra in je segala po večini ozemlja, pri čemer so posebno zanimiva odkritja v nekaterih predelih južne Kitajske. Sočasno je torej obstajalo več enakovrednih središč, ki so se drugo ob drugem dokaj neodvisno razvijala. To podobno nekdanje Kitajske potrjujejo arheološke najdbe, ki kažejo veliko raznolikost v lončarstvu in izdelavi drugih predmetov, ki imajo očitne lokalne značilnosti, pri čemer je bila izmenjava kulturnih dobrin med posameznimi regijami v tem času še skoraj zanemarljiva.

2.3.1 Kultura Yangshao

Kultura *Yangshao* 仰韶 je v marsičem najbolj reprezentativna za obdobje srednjega neolitika na ozemlju Kitajske. Čas njenega trajanja, od približno 5000 let pr. n. š. do 3000 pr. n. š. namreč skoraj povsem Sovpada s trajanjem tega obdobja. V svojem času je bila to najbolj razprostranjena kultura, saj se je raztezala na ozemlju, ki zajema kar štiri province sedanje severne Kitajske. Tako je pokrivala velik del severne Kitajske in proti severozahodu z enim krakom segala tudi v provinco *Gansu* 甘肃. Ker je bila tako razprostranjena, so se na različnih območjih izoblikovale lokalne posebnosti, zato imenu Yangshao pogosto dodamo še ime lokacije in tako označimo tip kulture, ki ga obravnavamo.

K splošnemu poznavanju in prepoznavnosti kulture Yangshao je pomoglo tudi to, da je bila to prva neolitska kultura, ki so jo odkrili na kitajskem ozemlju, in je bila zato že zelo zgodaj znana tako v Evropi kot na Kitajskem. Zaradi daljšega poznavanja, širine ozemlja in ne nazadnje tudi zato, ker so zgodovinarji sprva predvidevali, da bodo na tem ozemlju najbolj bogata odkritja, je bilo prav tu največ izkopavanj, zato je kultura Yangshao še vedno najbolje raziskana in dokumentirana neolitska kultura na ozemlju Kitajske. Na širnem ozemlju, kamor je segala, so odkrili že več kot tisoč najdišč. Imenuje se po vasi Yangshao v provinci *Henan* 河南, kjer je leta 1920 to kulturo prvi odkril švedski raziskovalec J. G. Anderson.

Kultura Yangshao je bila že povsem razvita neolitska kultura s stalno poselitvijo in prevladujočo poljedelsko kulturo, za katero je značilna dokaj svojevrstna keramika. Ohranjenih je mnogo lončenih posod za razne namene, ki so zelo lepo oblikovane in tu in tam celo poslikane. Značilnost te kulture je rdečkasta in rjavkasta keramika, kar je odraz naravne barve gline, ki so jo žgali. Temperature še niso bile tako visoke, zato se je barva gline lahko ohranila. Posode so včasih okrasno poslikane s črnimi ali temno rjavimi risbami, ki predstavljajo posamezne živalske podobe, ribe, simbolične podobe sonca in približno dvajset znakov v obliki puščic, narobe obrnjenih puščic ter puščic z repki, za katere nekateri sklepajo, da bi lahko bili zametki kitajskih pismen.

Slika 2.3: Posoda Bo iz rdečkaste keramike s stiliziranim rastlinskim okrasjem, kultura Yangshao 5.–4. tisočletje pr. n. š.

Njihova keramika je že obsegala nekatere tipične oblike posod, ki so se v kasnejših kulturnih stikih uveljavile v celotnem kitajskem prostoru in postale standardna značilnost kitajske kulturne tradicije. Pomembnejši tipi posod kulture Yangshao so bili:

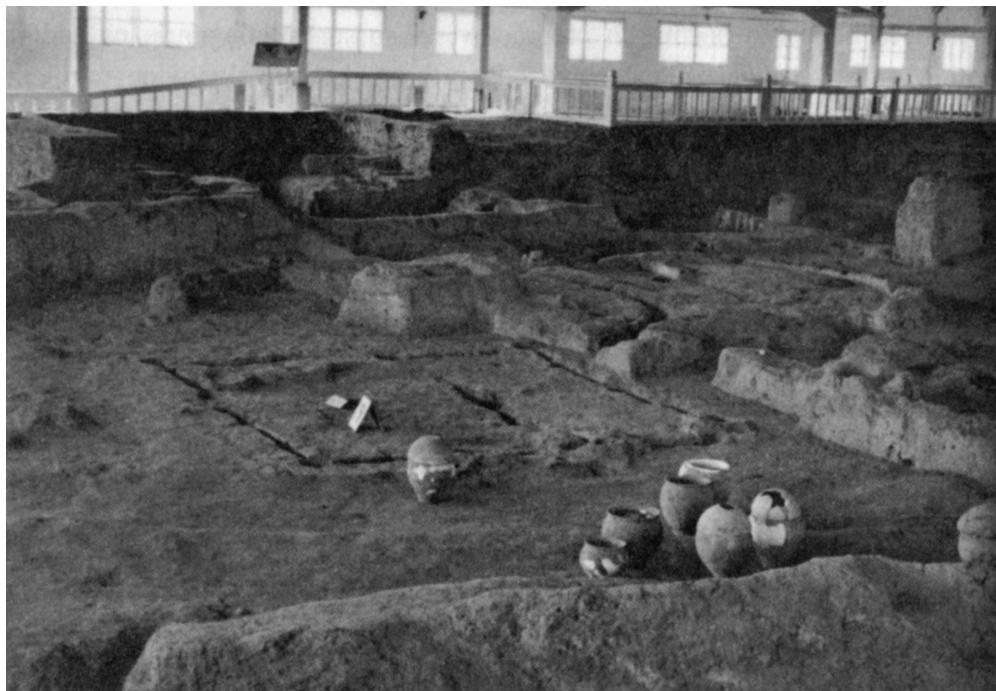
pen	盆	– hizka široka skleda z ravnim dnem,
li	鬲	– trinožna posoda z votlimi nogami, v kateri je bilo mogoče istočasno kuhati tri jedi,
hu	壺	– vrč za vodo ali druge tekočine z ravnim dnem,
ping	瓶	– steklenica oziroma amfori podoben vrč z ozkim dnem.

Obsežno in dobro restavrirano najdišče iz sredine obdobja Yangshao je vas *Banpo* 半坡 v predmestju mesta *Xi'an* 西安, kjer so v petdesetih letih potekala arheološka izkopavanja. Izkopano neolitsko vas so na kraju samem primerno zaščitili in prekrili z zaščitno dvorano ter jo odprli za obiskovalce. Tako si lahko ogledamo, kakšno je bilo to relativno veliko neolitsko naselje in na kakšni stopnji razvoja je bila Kitajska okoli leta 4000 pr. n. š. Celotna poseljena površina je merila približno pol kvadratnega kilometra. Naselbina je bila obdana z jarkom, ki je bil globok od 6 do 8 metrov in je pomenil zaščito pred vdori, še bolj pa pred ognjem, saj so pri obdelovanju polj uporabljali večinoma požigalništvo.

Na zunanjji strani zaščitnega jarka so bile lončarske delavnice s pečmi ter majhno skupno grobišče, kamor so po določenem redu pokopavali svoje umrle in jim v grobove prilagali razne predmete za dnevno rabo in nakit. Med grobovi ni bilo bistvenih razlik glede na količino priloženih predmetov, kar kaže na to, da takrat še ni bilo zaznavnih socialnih razlik. Ljudi so pokopavali posamezno, ker je bila družba rodovno urejena in so obstajala stroga pravila glede porok in mešanja med rodovi. Vas je pripadala enemu rodu, zato je partner moral priti iz naselbine, ki je pripadala drugemu rodu. Ta pravila so tudi zahtevala, da so po smrti vsakega družinskega člana pokopali na grobišču njegovega rodu.

V vasi so odkopali temelje 46 koč, tako da je pri vseh razviden obris zao-kroženega bivalnega prostora. V sredini vasi je stala večja, okoli 120 kvadratnih metrov velika pravokotna hiša, ki je pripadala rodu. V njej so se verjetno vršile vse pomembne zadeve v zvezi z življenjem vaške skupnosti, torej so jo za razne skupne dejavnosti, kot na primer posvetovanja in obredne svečanosti, uporabljali le občasno, običajno pa naj bi tam živelii starejši ljudje in otroci. Vse druge hiše so bile z vrati obrnjene proti tej središčni hiši. Koče so bile do polovice vkopane v zemljo, zgoraj pa so jih obložili z ilovnato prstjo in travo. Ob hišah so bili prostori za rejo prašičev, ki so bili že takrat najpomembnejša domača žival kitajskega podeželja. Poleg tega so imeli še pse in pester pribor za ribolov. Življenjska doba je bila v povprečju 30 do 40 let, pri čemer so, zaradi napornega dela, pri večini opazne poškodbe hrbtenice. Analiza njihovih zob je odkrila tudi to, da so imeli zelo enolično prehrano.

Način gradnje hiš, kot so ga poznali prebivalci naselbine Banpo, se je v nekaterih predelih severne Kitajske ohranil vse do danes. To, da so živelii hišah, je bila za te kraje skoraj posebnost, saj so na tem območju puhličnih planot kasneje preprosto začeli kopati lame v puhlične sklade in si v njih uredili bivalne prostore. V teh krajih so bile takšne bivalne lame vse do nedavnega dokaj priljubljene med kmečkim prebivalstvom, saj so vedno suhe in nudijo dobro toplotno izolacijo, tako da jih pozimi lahko hitro ogrejejo, poleti pa ostanejo hladne. Tovrstne bivalne lame *yaodong* 窑洞 so kulturno-krajinska posebnost provinc Shanxi in Shaanxi.

Slika 2.4: Del restavriranega najdišča vasi Banpo, Xi'an, provinca Shaanxi

Kot je bilo to običajno za zgodnejše neolitske kulture, je tudi na ozemlju Kitajske v tem času še vedno prevladoval matriarhat in tako še ni bilo bistvenih družbenih razlik. V družbi je že obstajala delitev posameznih delovnih opravil, saj so bile obrtniške, predvsem lončarske, delavnice in peči zbrane na posebnem prostoru, kjer so izurjeni lončarji delali za potrebe skupnosti. Poleg tega so se izvajale tudi prve verske funkcije, ki so bile najverjetneje povezane s šamanskimi obredi. To je razvidno iz grobov, kajti na najdiščih kulture Yangshao tu in tam naletimo na grob posameznika, ki je pokopan v posebnem položaju skupaj s podobo zmaja in tigra, ki sta bili živali, ki naj bi šamanom pomagali pri potovanjih na nebo oziroma v svet božanstev.

2.3.2 Kultura Dawenkou

Kultura *Dawenkou* 大汶口 je bila sosedja in sopotnica kulturi Yangshao v severni Kitajski. Razvila se je nekoliko bolj vzhodno, na sedanjem polotoku Shandong, in je na jugu segala do Dolge reke. S kulturo Yangshao je imela nekatere skupne poteze, zlasti kar zadeva gojenje žita in rejo živali, vendar je zaradi izoliranosti razvila nekaj prepoznavnih posebnosti, ker sta bili kulti ločeni z močvirji. Razlika je opazna že pri pokopavanju, saj so na območju kulture

Dawenkou imeli tako imenovane dvoplastne grobove, kjer so v globljo jamo pokopali umrlega, na višjo polico ob njem pa položili predmete, ki naj bi jih uporabljal v posmrtnem življenju. V tej kulturi preseneča bogastvo posmrtnih predmetov, ki so spremljali umrle na zadnji poti. V grobove so dajali lončene posode, pribor iz kosti in slonovine, raglje iz želvijih oklepov in rezbarije na kosteh.

Druga razlika se je odražala v oblikah lončenih posod, ki so tudi tu pretežno rjavkasto rumene in rdečkaste barve. Izdelovali so veliko različnih tipov kakovostno izdelanih posod, med katerimi je izrazito veliko trinožnih posod, ki jih je kasneje prevzela bronasta kultura in so tako postale del kitajske tradicije. Sprva so imele odebeljene votle noge uporabno vrednost predvsem za kuhanje na ognju, saj so v eni posodi istočasno lahko kuhalni tri različne jedi. Kasneje so se trinožne posode vedno bolj povezovale z obrednimi opravili, in kakor se je razvezala kopica različnih obredov, tako so se izoblikovali različni tipi obrednih posod, pri katerih noge niso imele več praktične veljave, ampak predvsem simbolno. Glavni tipi kasnejših obrednih posod, ki so izhajali iz lončarske tradicije kulture Dawenkou, so bili:

ding	鼎	– trinožna posoda za kuhanje hrane z dvema ročajema, da so jo lahko odstavili z ognja,
dou	豆	– širok kelih na visoki nogi, podoben naši posodi za serviranje sadja, in
gui	簋	– trinožna posoda z lijakom.

2.3.3 Kulturi Hemudu in Majiabang

Prvi odkriti neolitski kulturni južni Kitajske, ki sta dali slutiti, da jug takrat ni prav nič zaostajal za severom, sta bili kulturi **Hemudu** 河姆渡 na severu sedanje province *Zhejiang* 浙江 in **Majiabang** 马家浜 ob izlivu Dolge reke. Sodili sta v obdobje od 5000 do približno 3500 let pr. n. š. in sta obe temeljili na gojenju riže. Ločnica med območji, kjer so gojili proso, in tistimi, kjer so gojili riž, je bila že takrat Dolga reka in tako je ostalo vse do sodobnih časov. Za obdelovanje riževih polj so uporabljali nekakšne motike, narejene iz živalskih lopatic, medtem ko na severu niso poznali motične kulture, ampak so zemljo rahljali tako, da so jo grebli z dolgimi noži.

Ker je bil jug bolj tropski in prepreden z vodami, je bilo življenje v tem delu Kitajske močno povezano z vodo. Uporabljali so številne vodne rastline, kot so vodni oreški, vodni kostanj, preslica, lotosovo seme in stebla, vodna špinaca, divji riž in ločje. To so bili kitajski mostičarji, ki so si gradili mostiča v bližini obal na rečnih in jezerskih plitvinah. Od živali so poleg psa in prašiča imeli tudi

že bivole, svojo prehrano pa so si popestrili še z obilico školjk in rib. Keramike je bilo na jugu manj kot na severu in se močno razlikuje od lončarskih izdelkov na severu. V kulturi Hemudu prevladuje črna, v kulturi Majiabang pa rjava keramika. Okraševali so jo z odtisi vrvi in z vrezovanjem dokaj realističnih risb živali, rastlin in drugih motivov.

2.3.4 Kultura Daxi

V notranjosti južne Kitajske je do sedaj iz obdobja od približno 5000 do 3000 let pr. n. š. odkrita le kultura *Daxi* 大溪 ob srednjem toku Dolge reke, in sicer na relativno majhnem ozemljju, potem ko se ta reka prebije skozi brzice iz kotline Sichuan in priteče v ravnino na zahodu province *Hubei* 湖北. Vendar lahko pričakujemo, da se bo neolitska podoba tega dela Kitajske še dopolnjevala, glede na to, da so v sosednji provinci Hunan že odkrili zelo zgodno neolitsko kulturo in da je verjetno tudi v geografsko relativno zaprti kotlini Sichuan potekal zanimiv razvoj, ki je omogočil razcvet pred nedavnim odkrite visoko razvite bronaste kulture na tem ozemlju.

Ljudje iz kulture Daxi so bili pomembni pridelovalci riža, kar potrjujejo zelo kvalitetno izdelana kamnita poljedelska orodja in velike shrambe za skladiščenje žita. Nekatere vasi so bile že obdane z zidovi. Med njihovimi lončarskimi izdelki izstopajo visoka in vitka stojala, pobarvana s temnimi progami, na katera so postavljali lončene posode in so jih najverjetneje uporabljali v obredne namene. Poleg tega v tej kulturi pogosto naletimo na motiv zmaja. Široka geografska razširjenost zmaja med različnimi kulturami kaže, da je bil to verjetno starejši motiv, ki je bil skupen na širšem ozemlju, še preden je poljedelsko naseljevanje spodbudilo pojavljanje kulturnih razlik.

2.3.5 Kultura Dapenkeng

Z imenom *Dapenkeng* 大坌坑 označujemo več podobnih priobalnih kultur južne Kitajske, ki so od približno 5000 do 2500 let pr. n. š. segale od *Taiwana* 台湾 preko provinc *Fujian* 福建 in *Guandong* 广东 vse do obal Vietnamia. Najdišče Dapenkeng je bilo odkrito leta 1964 na Taiwanu v bližini mesta Taibei in je dalo ime tej skupini kultur. Izdelovali so dokaj grobo keramiko, ki so jo okraševali z odtisi vrvi ali školjk, včasih pa so z glavniki ali rezili vanje vrezovali vzorce. Gojili so razne rastline, vendar so svoje poljedelstvo močno dopolnjevali z lovom in ribolovom. Antropologi domnevajo, da je bila ta kultura predhodnica kulture prvotnih prebivalcev Taiwanu in da je bila na tem ozemlju jedro, iz katerega so se razvili malajsko-polinezijski jeziki.

2.4 Pozna neolitska kultura Longshan

Proti koncu obdobja srednjega neolitika so se lokalne kulture tako razširile, da so postopoma zapolnile tudi prostor, ki jih je do tedaj ločeval. Prišlo je do vse pogostejših stikov med sosednjimi kulturami in s tem do pretoka znanja in mešanja vplivov, kar je omogočilo novo fazo v razvoju kitajskega neolitika. Medsebojno delovanje številnih kulturnih središč v skupnem prostoru je sprožilo pospešen razvoj materialne kulture in družbe ter vzpostavilo razmere, v katerih so se začeli oblikovati obrisi porajajoče se velike civilizacije. Nova kultura, ki je zrasla iz te sinteze, je v določeni meri poenotila razvojne smeri v novonastali makroregiji. Trajala je približno od leta 3000 do 2000 pr. n. š. in jo označujemo z imenom Longshan oziroma kulturo Longshan, če govorimo o njenih lokalnih različicah.

Longshan 龙山 ali Zmajev hrib je ime kraja v bližini glavnega mesta province *Shandong* 山东, kjer so v letih 1931–32 to kulturo prvič odkrili. Naleteli so na utrjeno naselje z obzidjem iz zbite zemlje, kar je že pričalo o višji stopnji družbene organizacije. Kasneje so predvsem na območju sedanjih provinc *Henan* in *Shandong* odkrili še več podobnih naselij različnih velikosti, ki so razporejena v gruče, pri čemer ima večje naselje osrednji položaj za več manjših naselij. To govorji o zapleteni družbeni organizaciji, v kateri so začele nastajati prve politične skupnosti. Na njih se navezuje izročilo o velikem številu državic *wan guo* 万国 (*wan* 万 v starih tekstih ni le število 10.000, ampak predvsem pojem, ki pomeni veliko število ali množico) v kitajskih legendah o začetkih njihove zgodovine. Za zdaj poznamo še najdišča te kulture v provincah *Shanxi*, *Jiangsu* in *Zhejiang* ter lahko sklepamo, da je kulturno poenotila večino takrat poseljenega kitajskega ozemlja.

Kultura Longshan je najbolj prepoznavna po značilni sivi in črni keramiki, ki je zelo tanka in natančno izdelana. Uporabljali so že vrtljivo kolo in proti koncu tega obdobja celo hitro vrteče kolo, kar je omogočalo zelo kvalitetno izdelavo. Poznali so tudi boljše peči, ki so omogočale višje temperature. Siva keramika je imela lepši lesk in je bila namenjena obredom. Delitev na uporabne in obredne predmete je v tem času že povsem očitna in je povezana z začetki družbenega razslojevanja. Z verskimi obredi je povezana tudi večina izdelkov iz žada, ki so v tem obdobju pogostejši in imajo večinoma simbolen pomen, povezan s šamanskimi postopki njihovih imetnikov. Postopoma sta se mistični in simbolični pomen žada, ki naj bi poosebljal pet glavnih vrlin, razširila tudi na področje posvetne oblasti, kjer naj bi predmeti iz žada simbolizirali vladarjevo moč in oblast.

Slika 2.5: Posoda za tekočine z dvema ročajema – črna keramika,
kultura Longshan 3.–2. tisočletje pr. n. š.

Kultura Longshan je bila prehod iz nekdanje družbe enakosti v civilizacijsko urejeno družbo. Prav šamani so v tem obdobju odigrali odločilno vlogo na poti družbenega razslojevanja. Ko so se polastili verskih opravil, so si s tem zagotovili poseben družbeni položaj in na tej osnovi dobili še politično in vojaško moč ter možnost za kopiranje materialnega bogastva. Slojevitost tedanje družbe je razvidna iz grobov, ki niso več enaki, ampak se razlikujejo glede na količino in bogastvo predmetov, ki so pokojnika spremljali na poti v onostranstvo. Tako so na primer na najdišču *Taosi* 陶寺 na jugu province Shanxi na grobišču odkopali 6 velikih, okoli 80 srednjih in več kot 600 majhnih grobov. Majhni grobovi so bili večinoma brez posmrtnih predmetov. V srednjih so imeli pokojniki že poslikane lesene krste, obdane z lončenimi posodami in z nekaj lepo obdelanimi kamnitimi, lesenimi in žadastimi

okraski oziroma obrednimi predmeti. Najbolj bogati so bili veliki grobovi, ki spominjajo že na prve grobnice s poslikanimi stenami. V njih so položili več kompletov obrednih posod in cele zbirke glasbenih inštrumentov. Med njimi najdemo že bakrene zvonce, kar kaže, da so proti koncu obdobja Longshan začeli uporabljati prve kovine.

Prve družbene razlike so začele nastajati z ločevanjem verskih opravil in obrednih postopkov od običajnih vsakodnevnih opravil. Obredna opravila so postopoma dobila ustaljene oblike in nastajajoči vodilni sloj se je polastil izključne pravice do razlaganja in vodenja obredov. S tem je bil povezan tudi prehod iz matriarhalne v patriarhalno družbo, kajti z nastankom družbenih razlik se je okreplila vloga moških kot varuhov doseženih privilegijev. Poleg tega so se začeli boriti za nove ugodnosti in kopiranje bogastva. Tako so vodilni posamezniki ob verskih privzeli še prve politične in vojaške funkcije ter tako še bolj kreplili svoj položaj v družbi.

Ob šamanstvu, ki je omogočalo stik z nebom in z božanstvi, je bil med prvotnimi verovanji prisoten še totemizem, ko so posamezni rodovi verovali v svojega totemskega prednika. Kot je bilo značilno za vse zgodnje poljedelske kulture, so gojili tudi kult rodovitnosti. Za prehod v patriarhalno družbo so na Kitajskem značilni stilizirani falični kipci, izraz kulta rodovitnosti. Sledovi čaščenja falusov so se slikovno ohranili tako v pismenki za prednika kot v pismenki za boga zemlje, kar kaže na skupen izvor kulta rodovitnosti in čaščenja prednikov. Poleg teh kultov so v obdobju Longshan po vsej verjetnosti že začeli vedeževati, o čemer pričajo ožgane in razpokane živalske lopatice. Zraven so sodili še zametki pisave, ki jo najdemo na nekaterih lončenih posodah, vendar pa ti napisи ostajajo še nerazvozlati.

Iz prvotnega kulta rodovitnosti sta se, v prepletanju z drugimi verovanji v obdobju Longshan, izoblikovali dve vrsti verskih čaščenj, ki sta ustrezali tedanji razslojeni družbi:

- a) **Kult prednikov** je bil kult elite, torej vrhnjega sloja družbe, ki je prevzel politično in versko oblast. Istovetil se je s pomembnimi rodovi, katerih prednike je bilo treba posebno častiti. Vodilna vloga je pripadla šamanu, ki je edini lahko komuniciral z božanstvi in razlagal njihova sporočila. Predniki šamanskih voditeljev so kot zaščitniki njihovih rodov dobivali vedno pomembnejše vloge v nebeškem panteonu, pri tem pa je rasel tudi pomen vedeževanja, ki je omogočalo stike s predniki. Tako so voditelji in njihovi sorodniki opravičevali svoj položaj in od tu je izšla tudi potreba po moškem potomstvu, kajti opravljanje obredov je bila naloga moških.
- b) **Kult rodovitnosti zemlje** je bila edina obredna dejavnost preprostih ljudi na vasi. Sredi vasi so imeli oltarje, kjer so častili božanstvo rodovitne zemlje.

Kot posledica družbenega razslojevanja so začeli nastajati močni družinski klani, ki so si prisvojili privilegij nad tem, da so vedeževali in opravljali verske obrede, ter si na tej podlagi zagotovili oblast. Ta proces je bil osredotočen na posamezne velike družine oziroma rodove. Rodovne skupnosti so se zaradi tega še bolj utrdile in celo vodile prehod v višje organizirano družbo. Tako na Kitajskem rodovne skupnosti z nastankom civilizacije niso razpadle, ampak so se ohranile še dolgo v naslednje zgodovinsko obdobje. Te velike družine, ki so se izločile iz običajnega ljudstva in jih kasneje enačimo s plemstvom, so po sorodstvenih oziroma krvnih vezeh ustvarile piramido hierarhičnih odnosov.

Hierarhična struktura je na Kitajskem zaradi omenjenih okoliščin nastala znotraj rodovnih skupnosti. Ker so bile družinske vezi izredno močne, je ta način organizacije preživel mnogo dlje kot v drugih starih družbah. Plemiške družine so organizirale in vodile vse verske in posvetne dejavnosti v državi ter tako utrle pot v civilizacijo. Kultura Longshan je bila materialno kot tudi po organiziranosti družbe že zelo razvita neolitska kultura in s tem odskočna deska za prehod v civilizacijo.

Na Kitajskem so se razvojne faze poznega neolitika odvijale dokaj hitro. Zgodnje kitajske neolitske kulture so trajale nekoliko dlje kot podobne kulture na Zahodu, potem pa je prišlo do zelo hitrega prehoda v civilizacijo in še bolj hitrega prehoda v relativno visoko razvito civilizacijo. Okoli leta 1500 pr. n. š. je Kitajska tehnološko in civilizacijsko že dohitela nivo razvoja drugih civilizacij tedanjega sveta in na nekaterih področjih celo prevzela primat. Za kitajsko civilizacijo zato ne moremo reči, da je ena najstarejših, vendar ima zelo dolgo kontinuiteto, kar pogosto neupravičeno zamenjujejo s starostjo.

3 Kitajski miti in legende

3.1 Miti o nastanku sveta

Kitajska mitologija se začenja z miti o nastanku sveta, nadaljuje s prepletanjem mitov in legend o prvih oblikah urejenega življenja na njihovem ozemlju ter končuje z zgodovinskimi legendami, ki se že opirajo na starodavna ustna izročila in zgodovinsko zavest prvotnih prebivalcev. Prav ta nenatančno določena povezanost z dejanskimi dogajanji nudi obilo možnosti za različne razlage predzgodovinskih obdobij, iz katerih nimamo avtentičnih zgodovinskih zapisov. Tradicionalno so bili Kitajci bolj pripravljeni brez posebnih zadržkov sprejeti večino legend, ki se nanašajo na dogodke dobrih tisoč let pred pisnimi viri, kot nesporna zgodovinska dejstva, medtem ko so bili na Zahodu do takšnih razlag veliko bolj skeptični. Kasneje najdemo bolj in manj skeptične posameznike tako na eni kot na drugi strani. Najbolj presenetljiva so novejša arheološka odkritja, ki postopoma odstirajo tančice s teh predzgodovinskih obdobij in včasih potrdijo verodostojnost katere izmed legend, ki ji večinoma niso pripisovali zgodovinske osnovanosti, in drugič spet ovržejo zgodovinsko podlago legend, na katerih je dolgo temeljila večina razlag določenega obdobja.

Miti in legende o nastanku sveta največkrat govorijo o velikanu, ki mu je bilo ime *Pangu* 盘古. Ta ni bil stvarnik, kakršnega pozna denimo indijsko ali judovsko izročilo, ampak gre bolj za procese preobrazb iz enega stanja v drugo, dokler se ni izoblikovala sedanja podoba sveta. Kitajski miti niso niti enotni, saj se posamezni dogodki nastajanja sveta pogosto pojavljajo v več različicah ali celo v različnih mitih, niti sistematično povezani, tako da ni povsem enotnega zaporedja dogodkov. To si lahko razlagamo s prepletanjem izročil, ki so ločeno nastajala v različnih okoljih, in odsotnostjo teženj, da bi jih povezali in priredili v enoten sistem. Zato je ena od značilnosti kitajske mitologije, da vzporedno obstaja več mitov, ki jih ni mogoče spraviti v zaokrožen okvir, pri čemer se ideje mitov pogosto razhajajo ali celo izključujejo.

Po najbolj razširjenem mitu naj bi se *Pangu* rodil iz prvotnega kaosa *hundun* 混沌. S pomočjo ločitve sil *yin* 阴 in *yang* 阳 je razdelil hundun na nebo in zemljo. Rasel je 18.000 let, pri čemer je bilo nebo vsak dan za en seženj višje in zemlja za en seženj debelejša. Ko sta se nebo in zemlja končno ločila, je nebo postalo yang in zemlja yin. Velikan, ki je zapolnjeval ves vmesni prostor, je bil že tako ogromen, da njegovi organi niso mogli več opravljati življenjskih funkcij in je zato umrl.

Slika 3.1: *Pangu s simbolom stvarstva (sili yin in yang) na grafiki iz 19. stoletja*

Po njegovi smrti so se preobrazbe nadaljevale in iz delov njegovega telesa naj bi tako nastalo vse, kar je v vesolju. Iz oči sta se porodila sonce in luna. Njegov dih se je spremenil v veter in oblake. Njegovi lasje in brada so postali zvezde in planeti. Iz njegovih kosti so nastale kamnine, iz mesa so nastali hribi, polja in rodovitna prst, njegova kri se je spremenila v reke, medtem ko so iz potu na njegovem telesu nastali dež in jezera. Trava in drevesa so vznikla iz njegove kože in dlak na njej. Bron in žad sta nastala iz njegovih zob, iz njegovega mozga pa so se izoblikovali biseri in dragulji. Po eni izmed razlag naj bi ljudje nastali iz bolh in drobnega mrčesa na njegovem telesu.

Po drugi razlagi, ki spominja na indijske mite, je bila v začetku velika, nerazločna, jajcu podobna tvorba, iz katere naj bi se izvalil Pangu, ki je nato začel hitro rasti. Ti dve različici mita o nastanku sveta sta bili zapisani šele v tretjem stoletju n. š., zato je težko določiti njuno poreklo. Poleg tega v starejših zapisih iz obdobja vojskujočih se držav najdemo še več mitoloških zgodb, ki se navezujejo na neobičajne pojave iz časov nastajanja sveta. Med njimi je zelo znan mit o bajeslovнем lokostrelcu *Yi* 羿, ki je svet rešil pred nevarnostjo popolne izsušitve. Govori o času, ko se je na nebu nenadoma pojavilo deset sonc in je grozilo, da bodo povsem izsušila zemljo. Takrat je lokostrelec *Yi* s svojim lokom sestrelil devet sonc in rešil svet pred pretečo nesrečo.

3.2 Mitološki vladarji

Pri Kitajcih se miti postopoma dopolnjujejo z legendami, ki se nanašajo na predzgodovinske čase, ko so se ljudje začeli ukvarjati s poljedelstvom in so osvajali nova znanja. V njih se pojavljajo mitološki junaki, ki so polbogovi in nastopajo kot voditelji. Pripisujejo jim zasluge za najvažnejša odkritja in jih slavijo, ker so dali ljudem znanje in jih naučili veščin. Tako te legende dejansko odražajo razvoj tamkajšnjega prebivalstva v predzgodovinski dobi.

Posebno mesto ima osem najpomembnejših mitoloških junakov oziroma vladarjev, ki se običajno delijo na tri vzvišene in pet cesarjev *san huang wu di* 三皇五帝, vendar vse klasifikacije pod temi nazivi ne navajajo vedno istih junakov ali pa prihaja do razlik v njihovem vrstnem redu. Na splošno lahko rečemo za prve tri, ki imajo častni vzdevek vzvišeni, da imajo še povsem božanske značilnosti in se navezujejo na izročilo iz paleolitika in začetka neolitika. Njim naj bi sledilo pet legendarnih cesarjev, ki so bili že ljudje, a so imeli še nekatere nadnaravne sposobnosti. Ti posebljajo razvoj od sredine neolitika do nastanka prvih civilizacij. Za njimi se proti koncu tretjega in v začetku drugega tisočletja pr. n. š. začne obdobje zgodovinskih legend, ki govorijo o pomembnih dogodkih, povezanih z obstojem najzgodnejših dinastij.

3.2.1 Trije vzvišeni san huang 三皇

Fuxi 伏羲 je bil legendarni totemskega prednika, ki naj bi imel človeško glavo in zmajevno telo ali pa je bil človek s kačjim repom. Pojavlja se v različicah, delno kot prednik in delno kot mitološko bitje. Pripisujejo mu kar nekaj civilizacijskih dosežkov: Kitajcem naj bi dal mreže in jih naučil loviti ribe, odkril je želvji oklep z osmimi trigrami *ba gua* 八卦 in jih naučil vedeževati. V eni od prvotnih kitajskih rodovnih skupnosti, imenovani *Yi* 夷, so ljudje verjeli, da je bil Fuxi njihov totemskega prednika.

Nüwa 女媧 največkrat nastopa kot Fuxijeva spremljevalka, včasih pa tudi kot druga od treh vzvišenih. Bila je njegova mlajša sestra in zato tudi njo upodablja s kačjim repom. Mit govori, da je izumila poroko, nakar sta se s Fuxijem poročila in zaplodila človeški rod, vsem ostalim pa prepovedala incest. Po drugi različici pa je Nüwa iz dolgočasa sama začela delati ljudi iz gline. Sprva jih je lepo oblikovala in dajala v peč, da so se zapekli. Ker ni bila vedno pozorna, so se nekateri tudi nekoliko bolj zapekli in so ven prišli črni. Po izročilu so bili Kitajci lepo pečeni, črni pa so bili pripadniki barbarskih prekomorskih ljudstev. To delo je bilo preveč dolgočasno in zamudno, zato je vzela vrv in z njo mlatila po blatu, da je močno škropilo. Iz debelih kapelj blata naj bi prav tako nastali ljudje. Tisti, ki jih je lepo izoblikovala iz gline, so bili plemiči in ugledni ljudje, ostali iz blatnih kapelj pa so bili preprosto ljudstvo. Tako so opravičevali socialne razlike, ki so se začele pojavljati proti koncu neolitskega obdobja.

Suiren 燐人 je bil božanski prinašalec ognja, ki naj bi tudi naučil Kitajce kuhati. V tem primeru je očitno, da gre za zelo davno izročilo, ki sega še v paleolitik, zato bi praviloma moral zasedati prvo mesto med tremi vzvišenimi. Ker pa se njegovo ime pojavlja le v nekaterih različicah in od tega le enkrat na prvem mestu, ostajamo pri bolj običajnem vrstnem redu, kjer prvo mesto skoraj vedno zaseda Fuxi.

Shennong 神农 je bil božanski zaščitnik kmetijstva. Kitajce naj bi naučil poljedelstva in jim posredoval metode za obdelovanje zemlje. Največkrat ga upodablja z volovsko glavo. Je tudi začetnik zdravilstva, ker je ljudi naučil uporabljati zdravilne rastline, kar kaže na to, da začetki kitajskega zdravilstva segajo daleč v pradavnino. Shennong je tako kot Fuxi stalen član trojice vzvišenih, le da mu včasih pripada drugo, včasih pa tretje mesto.

3.2.2 Pet legendarnih cesarjev wu di 五帝

Prvi je bil **Huangdi 黃帝** ali Rumeni cesar, voditelj rodu Huang, iz katerega naj bi po izročilu izhajali Kitajci, zato ga štejejo za svojega pradavnega prednika. Po legendi naj bi prav on popeljal prednike Kitajcev iz bolj severozahodnih krajev v osrčje nižinske Kitajske. Tam naj bi kot sposoben voditelj ustvaril pomembno plemensko zvezo, ko je rod *Huang* 黃 povezal z rodovoma *Yi* 夷 in *Yan* 炎 ter porazil in priključil dva uporna rodova *Miao* 苗 in *Li* 黎. Tako naj bi nastala zveza petih rodov oziroma plemen, ki je pomenila nastanek ljudstva *Hua* 华, kar je še vedno eno od imen za Kitajce in njihovo deželo.

Rumenemu cesarju pripisujejo največ civilizacijskih dosežkov in novosti, ki zaznamujejo prehod iz neolitika v prve civilizacijsko urejene skupnosti.

Ustanovil je prvo vlado in uvedel pravila, po katerih bi morala delovati oblast. Ljudem je dal izpopolnjen koledar, kolo, kompas in pisavo ter jih naučil izdelovati svilene tkanine, vozove, ladje in bojne oklepe. Kot simbol svoje oblasti je uporabljal orožje in druge simbolne predmete iz žada, pripisujejo pa mu tudi prve napotke za ljubezenske spretnosti. Sam je imel 25 potomcev, ki so vsi osnovali močne rodove, tako da so vladarske družine prvih treh dinastij izhajale iz rodov neposrednih potomcev Rumenega cesarja.

Rumenemu cesarju je sledil **Zhuanxu** 颛顼, ki je nadaljeval njegovo delo in se ponašal z njegovo slavo. Iztrebljal naj bi lokalna verovanja in povsod širil kult Rumenega cesarja, kar je bilo pomembno za utrjevanje nove oblasti. Pri tem je zelo pomemben mit, ki govori o tem, kako je Zhuangxu pretrgal povezavo med nebotom in zemljijo. Ta mit se navezuje na šamanske prakse, ki so omogočale stike z nebotom in bogovi in so bile prvotno na voljo vsem, v obdobju Longshan pa si jih je kot rezultat razslojevanja družbe prisvojila skupina posameznikov, ki so prevzeli oblast.

Tretji v nizu je bil **Ku** 誠, ki ga viri redkeje omenjajo. Imel naj bi štiri žene in z vsako po enega sina. Potomci prvih dveh sinov naj bi ustanovili rodova Shang in Zhou ter nato vladali temu dvema dinastijama.

Posebno mesto imajo trije legendarni cesarji. Predstavljajo trojico zglednih vladarjev, ki so izredno pomembni za kitajsko miselnost in civilizacijo, ker sta jih dve zgodnji filozofski šoli vzeli za vzornike in začeli sistematično zbirati legende, ki so opisovalle njihovo življenje. Zato je o njih ohranjenih veliko zgodb, veliko pa so jih kasnejši razlagalci tudi prikrojili. Ko je namreč konfucijanstvo postalo ideologija kasnejših obdobij, so ti trije vladarji postali vzorniki za pravilno obnašanje oziroma primeri, na katere so navezovali prispodobe in konfucijanski nauki. Dva, **Yao** 尧 in **Shun** 舜, sta sodila med peterico legendarnih cesarjev, tretji pa je bil njun naslednik **Yu** 禹.

Ti trije vladarji imajo nekatere skupne značilnosti. Vse so odlikovale skromnost, pravičnost in moralna čistost. Vsi trije so tudi na podoben način prišli do oblasti. Vsak od njih je izbral svojega naslednika in se v njegovo korist na starost odpovedal vladanju. Izbrani se je vsakokrat hotel odpovedati ponujenemu položaju v korist krvnega naslednika predhodnega vladarja, vendar je nato pod pritiskom ljudstva položaj le sprejel. To kaže, kako so v času oblikovanja prvih trajnejših plemenskih zvez določali svoje poglavarje. Prepričani konfucijanci so kasneje vsako krepostno obnašanje radi pojasnjevali z dejanji, ki so jih izvršili Yao, Shun in Yu. Te legende so tako postale del ljudske zavesti. Utrdile so se v mislih običajnih ljudi in jih vsi poznajo, kot poznamo mi zgodbe o Kralju Matjažu.

Slika 3.2: Yao, na sliki iz dinastije Song

Yao 尧 je bil po izročilu utelešenje skromnosti. Živel je v kolibi, oblačil se je v kože in jedel proso oziroma proseno kašo. To kaže na dejanske razmere proti koncu 3. tisočletja pr. n. š., do kamor sega zgodovinski spomin, ki je podlaga teh legend. Takrat so naslednike vladarjev določali tako, da so izbrali najbolj sposobnega. Ko so našli naslednika, so mu dali na voljo poskusno obdobje. Yao je dobil svojega naslednika, ko mu je žena svetovala, da bi bil za to najbolj primeren Shun. Yao ga je nato vzel v službo, kjer je tri leta poskusno delal. Že takrat, ko je Yao še vladal, je postal njegov namestnik, dokler se Yao ni končno v njegovo korist odpovedal vladarskemu položaju.

Zadnji od peterice legendarnih cesarjev je bil **Shun** 舜. Tudi on je na podoben način poiskal svojega naslednika in ga imenoval šele po poskusnem obdobju. To je bil znameniti Yu. Shun velja za vzor strpnosti in nenapadalnosti. Shun in Yu sama nikoli nista začela vojne. Šele ko se je pleme Miao začelo upirati, sta proti njemu usmerila prve vojaške pohode. Legenda govori, da je Shun po tistem uporu tri leta gojil umetnost dobrega vladanja in šele, ko se pleme Miao ni uklonilo, se je odločil, da jih pokori z vojsko. Tu prvič naletimo na idejo, da ima civilni pristop prednost pred vojaškim. Ta ideja je kasneje, v obdobju tradicionalne Kitajske, postala dokaj značilna za kitajsko civilizacijo. Čeprav je Shun v teh bojih pokoril pleme Miao, to ni bilo dokončno, saj je moral Yu nadaljevati vojskovanje z njimi.

Od vseh legendarnih cesarjev je prav **Yu** 禹 deležen največ hvale, saj mu pripisujejo zasluge, da je ukrotil reke in vodovja. Ena od legend govori, kako so nekoč z vseh strani pridrvele vode in so pretile strašne poplave. Yu je nato v tridesetih letih uspel ukrotiti narasle vode. Najprej je šel na Nebo k Rumenemu cesarju po posebno kipečo prst, ki je imela to lastnost, da je bila vodotesna in je kar sama od sebe rasla, zaradi česar je bila zelo primerna za zajezitev vodnih tokov. Ko je dobil to prst, je z njo na vseh štirih straneh neba naredil zapore ter se lotil regulacije rek. Skopali so veliko prekopov in utrdili 233.559 vodnjakov. S tem so opravili glavnino del. Nato so le še izkopali jarke, da so razlite vode lahko odtekle. Tam, kjer so se vode razlike med hribi, je skopal predore, da so vode odtekle v morje.

Te legende se nanašajo na čase, ko je reguliranje voda v kitajskih klimatskih razmerah postalo nujno za stabilnost in nadaljnji razvoj poljedelske družbe. Za takšna dela je bilo treba organizirati veliko število ljudi, kar je zahtevalo sposobne voditelje. Izročilo pravi, da so tu in tam še ostale majhne razpoke in so tako poplave še vedno možne, vendar niso nikoli tako pogubne kot so bile prej. Kasneje, v obdobju klasične Kitajske, so ljudje rekli: »Če Yu ne bi ukrotil voda, bi bile tukaj samo ribe, kako neki bi lahko tukaj sploh živeli ljudje«. Yu je postal zaščitnik boja proti poplavam in vsem tistim, ki so se ukvarjali z vodnimi deli. Ti uspehi so mu prinesli Shunovo zaupanje, tako da je za njim prevzel položaj vladarja. Drugi del slave si je Yu pridobil s tem, da je postal legendarni ustanovitelj dinastije **Xia** 夏.

3.3 Legende in dejstva o dinastiji Xia 夏

Yu je pomenil ločnico v dotedanji tradiciji izbire vladarjev, saj je kot začetnik dinastije *Xia* 夏 vzpostavil prvo dinastično oblast in s tem krvno nasledstvo vladarskega položaja. O tem, kako je prišlo do prvega dedovanja oblasti, obstajata dve legendi. Po prvi naj bi Yu izbral svojega naslednika, a naj bi prišli veljaki in plemenski poglavarji, ki so se poklonili njegovemu sinu in mu zupali vladarski položaj. Tudi po drugi različici si je Yu sam izbral naslednika, vendar ga je njegov sin ubil in sam zasedel prestol. V času dinastije *Xia* naj bi se zvrstilo sedemnajst vladarjev, ki pa so se morali večkrat boriti za svoj položaj. Nekoč naj bi se uprlo pleme *Yi* in izstopilo iz plemenske zveze. Pleme *Yi* naj bi bilo naseljeno bolj na vzhodu, na območju polotoka Shandong, in naj bi se pogosto zapletalo v boje z državo *Xia*. Prav zaradi teh bojev so morali v dinastiji *Xia* večkrat prestavljati svojo prestolnico. Že samo Yu jo je imel na dveh mestih. Kadar so bili vojaško uspešnejši, so prestolnico pomaknili bolj na vzhod, kadar pa jim je bolj trda predla, so se umaknili na zahod, kjer so bili za gorskimi prelazi bolj varni.

Med sinologi je dolgo prevladovalo mnenje, da so dinastije *Xia*, *Shang* in *Zhou* s svojimi vladarji povsem mitološke, torej samo legende in da v njih skoraj ni zgodovinske resnice. Kar zadeva dinastijo *Zhou*, so postopoma odkrivali vedno več materialnih in tudi pisnih dokazov, medtem ko so o dinastiji *Shang* začeli nekoliko resneje razmišljati šele na podlagi dokaj nenavadnega odkritja. Konec 19. stoletja so bile na Kitajskem v tradicionalni medicini zelo priljubljene tako imenovane zmajeve kosti, za katere so verjeli, da imajo zdravilno moč. V njih so bile čudne zareze, ki so povečevale misterioznost, dokler jih ni opazil pravi poznavalec stare kitajščine in v njih prepoznał zgodnjo kitajsko pisavo. Kitajski filologji so se nato začeli načrtno ukvarjati s temi kostmi in zapisu na njih. Dosegli so celo prepoved proste prodaje teh kosti, ki so jih kmetje prinašali predvsem iz province Henan.

Proučevanje napisov na kosteh je kmalu obrodilo sadove in odkrili so, da so to zapisi iz dinastije *Shang*. Legende o dinastiji *Shang* omenjajo trideset vladarjev, ki naj bi tej dinastiji vladali od zmage nad dinastijo *Xia* do poraza proti vladarski hiši *Zhou*. Ker so bili zapisi na kosteh povezani z vedeževanjem ter največkrat naslovljeni na umrle prednike in ker je bil kraljevski rod najpomembnejši, so se na teh kosteh zelo pogosto pojavljala imena vladarjev dinastije *Shang*. Počasi so potrdili avtentičnost vseh vladarjev, ki so jih omenjale legende. To je pomenilo njihov prestop iz mitološkega izročila v zgodovinsko stvarnost. Na osnovi teh dognanj lahko sklepamo, da naj bi bilo obdobje dinastije *Xia* nekako med 21. in 16. stol. pr. n. š.

Začetnik dinastije *Shang* 商 je bil vladar *Tang* 汤, ki je porazil vladarsko hišo *Xia*. Vendar so na kosteh odkrili celo imena vladarjev, ki so na dvoru *Shang* vladali pred njim, torej v času, ko naj bi potekali neprestani boji z dinastijo *Xia*, pri čemer naj bi kralji *Shang* vladali ljudstvu *Yi*, ki ga najdemo v legendah o dinastiji *Xia*. Tako so se začele odstirati tančice z misterioznih začetkov kitajske civilizacije, vendar so zgodovinarje čakali še naporno potrjevanje avtentičnosti in sestavljanje drobcev v bolj zaokroženo podobo dinastije *Shang* ter nadaljni koraki, ki bi na podoben način pojasnili tudi okoliščine, v katerih naj bi vladala dinastija *Xia*.

Kmalu je sledilo eno največjih arheoloških odkritij prve polovice 20. stoletja, ko so leta 1927 pri mestu *Anyang* 安阳 odkrili, da je bila tam prestolnica dinastije *Shang*. Ugotovili so, da gre za zadnjo prestolnico te dinastije, ki sodi v 13. in 12. stol. pr. n. š., ko je bila ta kultura na višku. Bogastvo in umetniška vrednost predmetov, ki so jih našli v tamkajšnjih grobnicah, sta dokončno potrdila visoko bronasto kulturo obdobja *Shang*. S tem se je ločnica med znanim in mističnim delom zgodnje kitajske zgodovine pomaknila še za nekaj stoletij nazaj, tako da je v domeni mistike in legend ostala samo še dinastija *Xia*.

Na materialne dokaze, ki bi govorili o obstoju dinastije *Xia*, je bilo treba čakati mnogo dlje. Prvo odkritje, ki delno potrjuje obstoj dinastije *Xia*, je prišlo leta 1959, ko so na severozahodu province Henan, pri vasi *Erlitou* 二里头, odkrili ostanke naselja iz 17. stol. pr. n. š. Najdba časovno povsem ustrezala domnevi, da bi to lahko bila ena od prestolnic države *Xia*. Naleteli so na ostanke stare palače, ki je v tlорisu merila sto krat sto metrov. Ob zunanjih stenah so v temeljih stali leseni stebri, ki so verjetno nosili strešno konstrukcijo. V notranjosti so odkrili temelje večjega poslopja (30 m krat 11 m), ki je bilo prav tako obdano s stebrisčem in je verjetno služilo v obredne namene. Zraven so bila še stranska poslopja in obrtniške delavnice. Na drugi lokaciji nedaleč stran so našli tudi grobove, ki so bili večinoma že izropani, vendar pa že njihova velikost in zgradba kažeta, da je bilo več grobov veljakov in med njimi vsaj en kraljevski. Odkrili so veliko keramike, razna orodja, bodala, nože in žadaste okraske. Vsi ti predmeti kažejo na prehod med kulturo Longshan in zgodnjim obdobjem *Shang*. Med njimi je že nekaj bronastih izdelkov, med katerimi so predvsem noži in okrasje, ter nekaj manjših obrednih posod. Kasneje so na širšem območju severozahodnega dela province Henan in na jugu province Shanxi odkrili še več ostankov kulture *Erlitou*, ki časovno in krajevno ustrezajo zapisom o dinastiji *Xia*.

Slika 3.3: Bronasta obredna posoda jue, izkopana pri kraju Erlitou

Arheološka odkritja vodijo k zaključku, da je na območju, kjer najdemo kulturo Erlitou, obstajala neka plemenska skupnost, ki je že začela delovati kot država in bi jo lahko enačili z državo Xia. Istočasno je vzhodno od nje obstajala še podobna skupnost plemena Yi, kjer so vladarji rodu Shang vladali že mnogo prej, preden je ta država dobila svoje mesto v zgodovinski kronologiji. Tako sta že samo v tem delu Kitajske vzporedno obstajali dve državni

tvorbi. Kljub temu, da imamo na kosteh ohranjena imena vladarjev rodu Shang tudi iz časov, ko naj bi obstajali vzporedno z dinastijo Xia, pa o samih vladarjih dinastije Xia za zdaj še ni potrjenih dokazov. Lahko le sklepamo, da je zaradi tega dejstva verjeten tudi rodovnik vladarjev Xia, kot ga navajajo legende.

Problematičnost dinastije Xia se v zadnjem času kaže v drugačni luči kot v preteklosti, ko je šlo predvsem za vprašanje obstoja ali neobstoja te dinastije. Stare legende namreč govorijo izključno o časovnem zaporedju treh dinastij. Čeprav občasno omenjajo, da se je država Xia in podobno kasneje tudi država Shang vojskovala s svojimi sosedji, ne povedo ničesar o teh državah v njihovi soseščini. Tu je zanimivo izročilo o velikem številu držav *wanguo* 万国, ki mu svoje čase niso posvečali posebne pozornosti in ga sedaj povezujemo s poznim obdobjem Longshan. To je bila množica rodovnih skupnosti, v katerih se je družba začela razslojevati in so tako začeli nastajati prvi zametki držav. Arheološki izsledki kažejo, da se je ta pluralizem razvoja nadaljeval tudi v obdobjih, ki jih zaznamujemo z imeni dinastij Xia in Shang. Tudi legende o dinastiji Xia te države enkrat omenijo, in sicer naj bi Yu nekoč v državi Tushan, od koder je bila njegova žena, sklical vladarje vseh držav, *wanguo* 万国, in ti naj bi tudi zares prišli.

Ne moremo torej govoriti o zaporedju, ampak o sočasnosti obstoja držav Xia, Shang in verjetno še večjega števila drugih držav, med katerimi so verjetno iz istega časa tudi začetki države Zhou. Lahko si razlagamo, da so zgodnji kitajski zgodovinarji za vsako obdobje izbrali le državo, ki je bila v določenem času najbolj vplivna, še bolj verjetno pa je, da so pisarji iz obdobia Zhou namerno potvorili zgodovinska dejstva, da bi prikazali, kako je pravica do vladanja na celotnem ozemlju prehajala od dinastije Xia na Shang ter nazadnje na Zhou.

Karkoli se je že dogajalo z državo Xia, do pomembnih dogodkov je prišlo sredi 16. stol. pr. n. š., ko jo je porazila država Shang, ki se je s tem okreplila in nato razširila svoj vpliv na velik del takrat naseljene Kitajske. Vendar arheološka odkritja kažejo, da tudi država Shang ni bila edina civilizirana skupnost v tistem času, ampak da so ob njej sočasno obstajala še druga civilizacijska središča, o katerih pa žal nimamo pisnih dokumentov. Lahko ugotovimo le dejstvo, da je v obdobju po zmagi države Shang nad Xia, prišlo do novega kulturnega zagona, s katerim je Kitajska naredila velik civilizacijski korak, tako da je bil prehod iz poznegra neolitika v visoko razvito bronasto kulturo relativno hiter.

4 Prve civilizacije na kitajskih tleh

4.1 Razvoj bronastodobnih kultur

Pojavljanje prvih oblik civiliziranega življenja na ozemlju Kitajske sovpada z začetki uporabe kovin, zato lahko prve civilizacije v tem delu sveta obravnavamo kot spremne pojave bronaste dobe. Tehnologija obdelave brona je takrat pomenila pomemben vidik družbenega napredka. Proučevanje ohranjenih bronastih izdelkov, glede na pomanjkljivosti legend iz tistega obdobja, daje najbolj zanesljivo podobo regionalne razširjenosti in stopnje razvoja civilizacije. Bronasta doba se je na Kitajskem začela okoli leta 2000 pr. n. š., kar je kasneje kot v zahodni Aziji in približno v istem času kot v Evropi. Trajala je približno tisočletje in pol. Prve pisane vire imamo šele od okoli leta 1300 pr. n. š., zato nam za čas, iz katerega ni pisnih dokumentov, posredujejo največ informacij prav arheološka odkritja najdišč, ki pričajo o načinu obdelave in uporabe brona.

Rezultati dosedanjih arheoloških raziskav kažejo, da so na ozemlju sedanje Kitajske najprej uporabljali kovine na severozahodu, kjer je zdaj provinca Gansu. Tam je kultura **Qijia** 齐家 okoli 2000 let pr. n. š. že poznala postopke pridobivanja bakra in preprostih, po vsej verjetnosti naravnih zlitin bakra s svincem ali kositrom. Na številnih najdiščih te kulture so do sedaj našli skupaj okoli petdeset preprosto izdelanih kovinskih predmetov, večinoma bakrenih orodij in okraskov. Poznali so tehniko kovanja kot tudi vlivanja kovine. Najdeni predmeti so bili večinoma namenjeni uporabi, in če sodimo po zahtevnosti obdelave kovine, bi bila kultura Qijia lahko prednica kasnejšim postopkom izdelovanja bronastih izdelkov na kitajskem ozemlju.

Izdelovanje bronastih izdelkov, kot jih zasledimo v prvih stoletjih drugega tisočletja pr. n. š. ob srednjem toku Rumene reke, se glede zahtevnosti postopkov obdelave ni bistveno razlikovalo od kulture Qijia. Razlike so nastale predvsem zaradi drugačne uporabe in družbenega pomena te kovine v novem okolju, kjer je bila družba že razslojena in so začela nastajati prva mesta. V teh razmerah je bron postal prestižna snov, zato se je proizvodnja zelo povečala, poleg tega pa opazimo še močan zasuk v korist tehnike vlivanja kovine. Vlivali so vedno več posod, ki so imele zaradi obredne uporabe posebno družbeno veljavno, zato so bili pripravljeni uporabljati bolj potratne in dražje proizvodne postopke.

Vse te spremembe so se najprej pojavile v kulturi **Erlitou** 二里头, ki jo kitajski zgodovinarji radi enačijo z dinastijo *Xia* 夏. Takrat so porajajoči se

državni voditelji bron izjemno cenili in so namenili veliko sredstev za njegovo proizvodnjo. Dodatna okoliščina, ki je za razliko od zahodne Azije vplivala na kasnejši nesluten razmah bronaste proizvodnje na ozemlju Kitajske, je bila obilica primernih rud. Tudi usmeritev, da je imelo vlivanje izdelkov prvenstvo, je imelo določene posledice za kasnejšo proizvodnjo, saj je ta tehnika zahtevala večjo delitev dela in bolj organiziran pristop. Ob tem so razvili izvirne postopke za pripravo kalupov. Za vsako posodo, ki so jo nameravali vlti, so najprej izdelali model in ga nato obdali z glino, da je nastal kalup. Nato so ga razrezali na dva ali več kosov ter na notranjo stran vtišnili okrasne vzorce, pred vливanjem pa ponovno sestavili. Tako so na Kitajskem osvojili edinstveno tehniko vливanja okrašenih posod, kar je dajalo ton razvoju njihove umetnosti naslednjih tisoč let.

4.1.1 Obdobje Erligang

Neposredno nadaljevanje kulture Erlitou je bilo obdobje Erligang, ki zajema 15. in 14. stoletje pr. n. š. Prva izkopavanja pri kraju *Erligang* 二里岗, v bližini mesta *Zhengzhou* 郑州, v provinci Henan so kitajski arheologi opravili že leta 1952, leta 1955 pa so odkrili ostanke starodavnega mesta in ugotovili, da je tam stala ena od zgodnjih prestolnic dinastije Shang. To je bilo takrat glavno in najpomembnejše najdišče iz zgodnjega obdobja te dinastije. Obzidje iz zbite ilovice je merilo skoraj sedem kilometrov, kar pomeni, da je bilo to za tiste čase zelo veliko mesto, ki ni bilo bistveno manjše od kasnejše prestolnice pri Anyangu. Na obrobju mesta so našli še grobišča in ostanke delavnic.

Med delavnicami je bila največja lončarska, ki je merila 1400 kvadratnih metrov in imela 14 peči. Proizvodnja je bila dokaj specializirana, saj so izdelovali le tri vrste keramičnih posod in sicer posode za kuhanje, žare za spravljanje hrane in skodelice oziroma kelihe za pitje pijač, med katerimi je tudi obredna posoda *zun* 尊 z zeleno glazuro na notranji strani širokoga gornjega roba, ki jo na Kitajskem štejejo za najstarejši najden primerek protoporcelana. Poleg je bila še delavnica izdelkov iz kosti, predvsem konic za puščice, igel za lase in šivank, ter dve livarni za bron, kjer so našli ostanke kalupov za vливanje posod, orodja in rezil za orožja. Med številnimi grobovi je le nekaj večjih, v katerih so našli tudi bronaste posode, vendar grobov voditeljev, ki bi glede na velikost mesta morali skrivati bistveno večje zaklade, do sedaj še niso odkrili.

Pravo podobo kulture Erligang so dala šele kasnejša odkritja, ki so pokazala novo stopnjo razvoja na področju bronastih izdelkov in bistveno večjo razprostranjenost te kulture, kot so sprva predvidevali. Čeprav kitajski zgodovinarji obravnavajo najdišče Erligang kot zgodnjo prestolnico dinastije *Shang* 商,

zaradi razširjenosti te kulture daleč v druge kitajske pokrajine težko verjamemo, da bi lahko država Shang obvladovala vsa ta ozemlja daljše obdobje. Ker nimamo verodostojnih podatkov o političnih razmerah v tedanjem času, ne moremo vedeti, kako se je spremenjal politični zemljevid in ali je šlo za eno ali za več držav na tedaj civiliziranem kitajskem ozemlju. Zato je najbolje, da se opremo na sporočila materialne kulture in govorimo o bronasti kulturi obdobja Erligang.

Slika 4.1: Štirikoten bronast kotel fangding za kuhanje hrane, obdobje Erligang 17.–14. stoletje pr. n. š.

V obdobju Erligang je doživela bronasta proizvodnja izreden razmah. Očitno so dobili verski in politični obredi, povezani z uporabo impresivnih bakrenih posod, še večji družben pomen in razvila se je civilizacija, ki je bila sposobna organizirati bistveno večji obseg te proizvodnje. Prej je bilo izdelovanje obrednih posod iz bakra omejeno le na ozko območje kulture Erlitou, kjer so prvi začeli vlivati majhne posode za pijače in sicer predvsem trinožne kelihe tipa *jue* 角. V obdobju Erligang so posode postale mnogo večje in bolj masivne, pri čemer se je zelo povečala tudi njihova raznolikost. Oblike posod so bile prilagojene posebnim namenom obredne uporabe in so izhajale iz tipiziranih oblik keramičnih posod, ki so jih še dodatno okraševali. Okraševanje je bilo izvirno in prilagojeno tehniki vливanja brona. Kot primer masivnosti lahko navedemo, da vsebuje samo ena izmed velikih posod obdobja Erligang nekajkrat več kovine kot vsi do sedaj najdeni bronasti predmeti iz obdobja Erlitou skupaj.

Velikost posod, ki so jih vlivali, je zahtevala posebne tehnološke postopke, kajti preprosto enkratno vливanje v kalup, kot so ga poznali njihovi predhodniki, za tako zapletene in velike predmete ne bi bilo primerno. Ko so arheologi v tridesetih letih našli prve posode velikih dimenzij, kot na primer velik, več kot 800 kilogramov težak štirinožnik *fangding* 方鼎, si niso znali predstavljati, kako so v tistem času uspeli vlti tako velike predmete. Uganko so pojasnili šele v sedemdesetih letih, ko so našli prve glinaste kalupe in ugotovili, kakšne postopke so uporabljali takratni livarji. Posode so namreč vlivali postopoma, tako da so najprej vlinili en del in ga nato vložili v drug, večji kalup ter nanj vlinili naslednji del. Postopek so nato ponavljali do končne oblike izdelka. Na nekaterih posodah še vedno lahko vidimo črte, kjer so se posamezni deli spajali. Ta tehnološka novost je omogočila vливanje poljubno velikih in zahtevnih predmetov.

Preseneča izredna ozemeljska razširjenost te bronastodobne kulture, ki se je nenadoma pojavila na velikem delu kitajskega ozemlja, tudi v pokrajnah, kjer pred tem niso izdelovali bronastih izdelkov. Arheološka najdišča so namreč pogosto slojevita in odkrivajo zaporedje kulturnih obdobjij. Dejstvo, da se na primer na ozemlju sedanjih provinc Hubei in Jiangxi, kjer ni bilo prej nobene bronaste tradicije, v tem obdobju nenadoma pojavi veliko kvalitetnih bronastih izdelkov tipa Erligang in se razvije močna lokalna proizvodnja, samo govori, da je moralno priti do prenosa kulture, in sicer najverjetneje z vojaško zasedbo ali priključitvijo tega ozemlja neki večji državni tvorbi. Zanimivo je, da je najbogatejše znano najdišče te kulture v provinci Hubei pri naselju *Panlongcheng* 盘龙城, kjer so našli manjše mesto iz obdobja Erligang. Način gradnje in položaj grobov je bil enak kot pri mestu Zhengzhou, v enem od grobov pa so našli kar 23 bronastih posod in še 40 kosov bronastega orodja in orožja. Ostanki liverske opreme kažejo, da so bili ti predmeti izdelani na kraju samem, čeprav se stilsko prav nič ne razlikujejo od tistih iz središča pri mestu Zhengzhou.

Za zgodnje obdobje Erligang je torej značilna zelo velika podobnost bronastih izdelkov po skoraj vsej severni in na delu južne Kitajske. To govori, da je verjetno nastala močna država, ki je uspela razširiti svojo kulturo na vsa osvojena ozemlja. Če sklepamo po količini bronastih predmetov in obsegu ozemlja, je morala biti to že kar mogočna civilizacija, o kateri pa na žalost nimamo veliko podatkov. **Po kratkem obdobju kulturne enotnosti se začne podoba bronastih najdb spremenjati. Med različnimi pokrajinami vedno bolj zaznavamo regionalne razlike v izboru, slogu in načinu obdelave bronastih predmetov.** To pomeni, da oblast verjetno ni bila več enotna in da je na ozemlju Kitajske poleg naslednikov kulture Erligang oziroma države Shang cvetelo še več drugih središč visoko razvite bronaste proizvodnje, za katera pa ne vemo, kako so bila politično urejena.

Za prehodno obdobje od kulture Erligang do poznega obdobja Shang, kot ga poznamo po odkritijih pri Anyangu, je značilen razvoj regionalnih bronastih kultur, ki so začele razvijati svoje lokalne posebnosti. Med njimi je najbolj zanimiva kultura na ozemlju sedanje province Jiangxi, ki so jo leta 1973 odkrili pri mestu *Wucheng* 吳城. Ob odkritju ostankov mesta so naleteli na sledi bronaste proizvodnje in izredno bogato domačo lončarsko tradicijo, saj so izdelovali tudi precizno izdelano glazirano keramiko. Pravi blesk te kulture se je pokazal, ko so leta 1989 dvajset kilometrov stran odkrili grobničo, ki je razkrila drugo najbogatejšo zbirko dragocenosti kitajske bronaste dobe pred dinastijo Zhou. V njej so poleg več sto kosov keramike in izdelkov iz žada našli 50 bronastih posod, 4 zvonce in več kot 400 kosov bronastega orodja in orožja. Nekaj starejših bronastih posod po slogu še povsem pripada kulturi Erligang, medtem ko ima velika večina kasnejših opazne stilske posebnosti, povezane z lokalno kulturno tradicijo. Veliki bronasti zvonci so prav tako posebnost južne Kitajske, in sicer so največje primerke odkrili ob srednjem toku Dolge reke. Med bronastimi posodami je tudi nekaj primerkov, ki po slogu sodijo v severno Kitajsko, kar kaže, da so med posameznimi kulturnimi centri obstajali stiki in izmenjava prestižnih izdelkov.

Razvoj kulture Wucheng kaže, kako je prenos bronaste kulture Erligang v dokaj razvito kulturno okolje južne Kitajske sprožil razcvet lokalne civilizacije, ki je bila po vsej verjetnosti povezana z nastankom lastne države. Le močna politična tvorba bi bila namreč sposobna organizirati tako zahtevno obdelavo brona in imeti voditelje, ki bi se ponašali s takim bogastvom. Podobne razmere so v tistem obdobju ustvarile še več središč lokalnega razvoja, ki je iz enotnosti zgodnjega obdobja Erligang vodil v pluralnost poznejše bronaste dobe. Do zdaj so odkrili regionalne posebnosti bronastih izdelkov še na območju province *Anhui* 安徽, na zahodu ob zgornjem toku reke *Han* 漢 v provinci Shaanxi, na severu v provinci Hebei in tudi v bližini Pekinga, kjer so pri naselju *Pinggu* 平谷

leta 1977 odkopali večji grob, v katerem so ob znanih bronastih posodah našli še številne bronaste predmete in okrasje, ki je pripadalo kulturi Ijudstev, ki so živila dlje na severu. Povsod so našli tudi predmete, ki pričajo o kulturnih stikih med posameznimi regijami, kar pomeni, da se posamezne regije niso razvijale izolirano, ampak da so obstajale medsebojne izmenjave v pluralnem civilizacijskem okolju.

4.1.2 Obdobje Anyang

Ena od posebnosti zgodnjih civiliziranih skupnosti na ozemlju Kitajske je bila, da so posvečali izredno pozornost razvijanju postopkov obdelave brona. K hitremu napredku na tem področju je prispevala tudi široka razprostranjenost obdelave brona z več regionalnimi centri, med katerimi je prihajalo do izmenjav in oplajanja tehnik oziroma kulturnih vplivov. To je Kitajsko v tej panogi že približno v 13. stol. pr. n. š. pripeljalo na vodilno mesto v svetovnem merilu. V naslednjih stoletjih so tako izdelovali tehnološko najbolj zahtevne in oblikovno dovršene bronaste izdelke, ki jih je odlikovala skladnost obvladovanja tehnoloških postopkov in umetniškega oblikovanja. Med temi so najbolj znane obredne posode iz najdišč pri Anyangu, kjer je bila zadnja prestolnica države Shang.

Še pred odkritjem ostankov civilizacije Shang pri Anyangu so Kitajci zaradi svojega spoštljivega odnosa do zgodovine in s tem povezanega nagnjenja k zbirateljstvu starin zbrali obsežne zbirke antikvarnih predmetov. Ta zbirateljska strast se je začela že v prejšnjem tisočletju in zbiralci, med katerimi je bilo celo nekaj cesarjev, so tu in tam posedovali tudi kakšno bronasto posodo iz obdobja Shang. Te posode so bile še posebno cenjene zaradi barv patine, ki je prekrivala kovino, vendar je bil njihov izvor zavit v plašč misterioznosti, ki je zastiral zgodnjo kitajsko zgodovino.

Ko so izkopavanja pri Anyangu odkrila ostanke starodavnega mesta, grobnič in obrtnih delavnic, se je šele pokazalo, kakšen obseg in kvaliteto bronastih izdelkov je dosegala proizvodnja v tem mestu v zadnjih dveh stoletjih obdobja Shang. Čeprav so bile vse grobnice, razen ene večje, v preteklosti že delno izropane, so odkrili presenetljivo veliko izjemno kvalitetnih bronastih obrednih posod, ki so imele glede na namen več tipičnih oblik. Proizvodnja je bila za tiste čase izredno obsežna in osredotočena v velikih delavnicah z zahtevno organizacijo in visoko stopnjo delitve dela, kar je omogočalo izjemne tehnološke dosežke. Pri Anyangu so tako odkrili ostanke livarne, ki je ob koncu dinastije Shang merila 10.000 kvadratnih metrov.

Proizvodnja brona in izdelovanje najrazličnejših tipiziranih posod je postala zaradi tesne povezave z verskimi obredi ena najpomembnejših obrtnih dejavnosti. Uporaba brona v sakralne namene je dala tudi močan zagon

tehnološkemu razvoju, saj so ugotovili, da lahko s posebnimi tehnološkimi postopki dosežejo različen videz kovine. Poznali so zapletene postopke vlivanja kvalitetnih zlitin, tako da so bakru v različnih razmerjih dodajali majhne količine cinka in svinca, s čimer so dosegli posebne odtenke barvnih patin, ki so prekrile bronaste predmete.

Slika 4.2: Osnovni tipi bronastih obrednih posod: posode za alkoholne pijače, posode za vodo in posode za hrano

Najvažnejši tipi bronastih obrednih posod so bili:

Ding	鼎	- tri- ali štirinožna posoda z dvema ročajema, v kateri so kuhalni in nato postavili na oltar hrano. Velja za najbolj markantno kitajsko obredno posodo, ki so jo v kasnejših obdobjih uporabljali predvsem za sežiganje kadila,
dou	豆	- širok kelih na visoki nogi za darovanje hrane, podobno kot današnja posoda za serviranje sadja,
li	鬲	- trinožna posoda z votlimi nogami za hrano,
yu	盂	- široka skledasta posoda z dvema ročajema za tekočine,
pan	盤	- široka plitva posoda za tekočine,
zun	尊	- okrogla posoda s široko odprtim vratom za darovanje alkoholnih pijač; različica v obliku živali,
jia	斝	- okrogla posoda za alkoholne pijače na treh sabljastih nogah,
jue	角	- posoda z lijakom za alkoholne pijače na treh sabljastih nogah.
gu	觚	- visok kelih s širokim vratom za alkoholne pijače,
Lei	罍	- žari podobna posoda z dvema ročajema za alkoholne pijače.

Novost v Anyangu so bili tudi bojni vozovi, ki so jih našli v grobnicah. Bojni vozovi s konjsko vprego in popolno bronasto bojno opremo so se nenadoma pojavili v državi Shang v začetku 12. stoletja pr. n. š. v povsem dovršeni obliki, ne da bi kjerkoli na Kitajskem naleteli na zgodnejšo uporabo vozov ali konjev. Bojni vozovi, ki so jih našli v grobnicah, so zelo podobni tistim, ki so jih imeli v zahodni Aziji, le da so kitajski nekoliko večji. Uporaba bojnih vozov se je takrat postopoma razširila preko osrednje Azije in je morala priti na dvor Shang preko njihovih severnih sosedov. Ti vozovi so bili v Anyangu velika novost, za katero lahko sklepamo, da je bila tujega izvora.

Kasnejša odkritja so pokazala, da je tudi v zadnjem obdobju države Shang ob njej obstajalo še več drugih civilizacijskih središč, ki v nekaterih primerih po kvaliteti in tehnologiji bronastih izdelkov niso nič zaostajala za dosežki na območju Anyanga. Najbolj kvalitetne bronaste predmete so izdelovali ob srednjem toku Dolge reke, na območju južnega dela sedanje province Hubei in severnega dela province Hunan. Za to območje so še posebno značilni veliki zvonci *nao* 銚, ki so jih obrnjene navzgor nataknili na stojala in udarjali po njihovi zunanjji strani. Nekaj manjših primerkov so našli tudi v Anyangu, vendar so bili na jugu številčnejši in večjih dimenziij, saj nekateri tehtajo tudi do dvesto kilogramov. Med obrednimi posodami sta največkrat zastopani vrsti *zun* in *lei*, njihovi primerki pa so običajno precej večji kot v Anyangu. Značilnost teh posod je, da imajo pogosto dokaj realistično obliko živali, kot na primer slonov, nosorogov, bivolov ipd., ki jih pokrivajo ornamentni okraski.

Posebno zanimiva so novejša odkritja bronastih posod, mask in kipov človeških glav, izkopanih leta 1986 na najdišču *Sanxingdui* 三星堆 v bližini mesta *Chengdu* 成都, v provinci Sichuan, ki prav tako sodijo v obdobje okoli leta 1200 pr. n. š. in se odlikujejo z bogastvom neobičajnih oblik in motivov. Presenečajo predvsem številne upodobitve ljudi, ki jih drugje na Kitajskem ni. Med najdenimi predmeti so tudi stiliziran človeški kip v naravnici velikosti in tri bronasta drevesa. Nekatere oblike kažejo na stike, ki naj bi jih imela ta regija z območji ob srednjem toku Dolge reke, medtem ko skoraj ne najdemo nobenih povezav s civilizacijskim središčem v Anyangu. Tudi žrtveni obredi, ki so jim služili ti predmeti, so morali biti povsem drugačni od tistih, ki jih poznamo iz Anyanga. To potrjuje tezo o široki razširjenosti in raznolikosti bronaste kulture tedanje Kitajske. Izvori te kulture na ozemlju sedanje province Sichuan še niso dovolj raziskani in tudi njen razvoj še ni povsem razjasnjen, čeprav številni avtorji domnevajo, da so bili to zametki države Shu, ki je kasneje nastala na tem ozemlju.

Slika 4.3: *Bronasta podoba človeške glave. Sanxingdui, provinca Sichuan*

V severnem pasu, ki se je razprostiral od srednje Azije preko province Gansu in notranje Mongolije do Mandžurije in segal tudi v severne dele provinc Hebei, Shanxi in Shaanxi, so živila številna ljudstva, ki so imela lastno bronasto kulturo. Ta kultura je bila v celotnem pasu dokaj podobna, ne glede na to, kateremu ljudstvu je pripadala, vendar se je precej razlikovala od kultur, ki so se razvijale na ozemlju osrednje Kitajske. Za kulturo severnih ljudstev so značilna razna orožja, kot na primer različna bronasta bodala in noži, niso pa izdelovali obrednih posod. Na teh ozemljih je pogosto prihajalo do prepletanja kulturnih vplivov in tako lahko včasih na majhni razdalji naletimo na grob, v katerem prevladujejo kitajski izdelki, in na drugega, v katerem prevladujejo predmeti severnih ljudstev.

Zanimivo območje mešanja kulturnih vplivov je bilo tudi porečje reke Wei na jugu sedanje province Shaanxi, ki naj bi ga v obdobju Anyang naseljevalo ljudstvo Zhou. Čeprav je težko določiti, kateri predmeti naj bi pripadali tej skupnosti, kar sicer zelo zaposluje kitajske arheologe, lahko ugotovimo, da je bilo to območje kulturno zelo pestro. Že kulturo Erligang so zanesli globoko v dolino reke Wei, ob tem pa so obstajali stalni stiki s severnim pasom, tako da bi težko potegnili ločnico med to kulturo in porečjem reke Wei. Na istih lokacijah pogosto ob predmetih iz severnega pasu najdemo tudi izdelke, ki izvirajo z juga vse do srednjega toka Dolge reke, stiki pa so obstajali tudi s civilizacijskimi centri v Anyangu in Sichuanu. Kljub temu kotlini ob reki Wei v tistem času ni sodila med kulturno najbolj razvita območja, saj so bili bronasti izdelki, ki so tja prihajali z juga, mnogo bolj natančno in kvalitetno izdelani kot lokalni.

4.2 Dinastija Shang 商 (1554–1045 pr. n. š.)

Razlika med državo Shang in drugimi civilizacijskimi središči tedanje dobe je, da so se o dinastiji Shang ohranile legende in da je to tudi prva civilizacija na ozemlju Kitajske, o kateri imamo avtentične pisne dokumente. Na osnovi zapisov legend o vladanju kraljev Shang obstajajo različne ocene o točnem trajanju dinastije. Večina teh ocen postavlja začetek dinastije v sredino 16. stoletja pr. n. š. in njen konec v sredino 11. stoletja pr. n. š. Po najnovejših ocenah, ki upoštevajo zapise na kosteh o vladanju kraljev in omenjajo tudi nekatere astronomiske pojave, naj bi dinastija *Shang* 商 trajala od leta 1554 do 1045 pr. n. š., kar dokaj natančno potrjuje večino preteklih ocen.

4.2.1 Pisni viri o dinastiji Shang

Legende, kot so jih zapisali o dinastiji Shang v naslednjem obdobju Zhou, je dokaj natančno zbral in povzel slavni kitajski zgodovinar iz časa dinastije Han,

Sima Qian 司马迁. V tej obliki so se ohranile do sedaj in kitajski zgodovinarji so jim v duhu spoštovanja lastne tradicije po navadi brez zadržkov zaupali in nanje opirali svoje zgodovinske razlage.

Ne prav bogato izročilo o dinastiji Shang se začenja z legendo o nastanku kraljevskega rodu. Pripoveduje, da se je na zemljo spustila lastovka z nebeškim naročilom in ženska, ki je pojedla njeno jajce, je rodila sina z imenom *Xie* 契. Ta je osnoval kraljevski rod Shang, v katerem se je najprej zvrstilo štirinajst vladarjev, ki so priznavali pokorščino takrat vladajoči dinastiji Xia. Moč rodu Shang je nenehno naraščala in nekako v 16. stol. pr. n. š. je prišlo do odločilne spremembe, ko je kralj *Tang* 汤 uničil kraljestvo Xia in ustanovil novo dinastijo. Za njim se je zvrstilo še devetindvajset kraljev, ki so vladali Kitajski dobrih pet stoletij. Legende vsebujejo zapise o vladanju in moralne ocene o vsakem izmed teh kraljev, vendar ne sporočajo veliko drugih informacij.

Eden redkih podatkov, ki ga najdemo v teh zapisih, je, da so po zmagih nad državo Xia kralji Shang kar petkrat prestavili svojo prestolnico. Zadnja prestolnica je bila mesto *Yinxu* 殷墟, ki ga poznamo po izkopaninah pri Anyangu in kjer je vladalo poslednjih devet kraljev te dinastije. Zadnji vladar je opisan v skrajno slabi luči, zato jih je doletela enaka usoda kot pred njimi dinastijo Xia, le da je tokrat prišel udarec od zahoda, kjer se je takrat močno okrepila država Zhou.

Problem teh legend se je začel kazati šele v zadnjem času, ko se soočamo z vedno novimi arheološkimi odkritji in tudi z vedno večjim številom razbranih zapisov na kosteh in želvijih oklepih. Čeprav je res, da so zapisi na kosteh potrdili rodovnik kraljevske družine, pa postaja vedno bolj očitno, da so legende s tistim, česar niso navedle ali celo namerno zamolčale, tudi močno izkrivile prikazovanje prave podobe obdobja Shang. Vse kaže, da so pisarji iz dinastije Zhou prikrojili zgodovinske zapise, da bi služili lastnim političnim potrebam in opravičili prenos oblasti. Tako so opisali dinastijo Shang kot edino državo na vsem kitajskem ozemlju, ki je imela izključno poslanstvo, da vlada na zemlji. Da bi ustvarili vesoljno pravilo, so nadeli enako vlogo tudi dinastiji Xia in nato izdelali princip moralnega propadanja kraljevske rodbine, ki je opravičeval prenos oblasti na naslednjo dinastijo. S tem so prikazali sebe kot upravičene dediče dinastije Shang z nebeškim poslanstvom za vladanje nad celotnim civiliziranim svetom.

Šele z odkritjem stare pisave na kosteh in želvijih oklepih smo začeli dobitivati prve verodostojne podatke o družbenih razmerah, delovanju države in verovanjih v obdobju Shang. S tem so se odprle nove možnosti proučevanja družbe in duhovnega življenja, to je vseh tistih vidikov življenja, ki jih samo z odkrivanjem materialne kulture obdobja Shang ne bi mogli spoznati. S pomočjo zapisov na kosteh, ki so zdaj na voljo, dobimo nove informacije, poleg

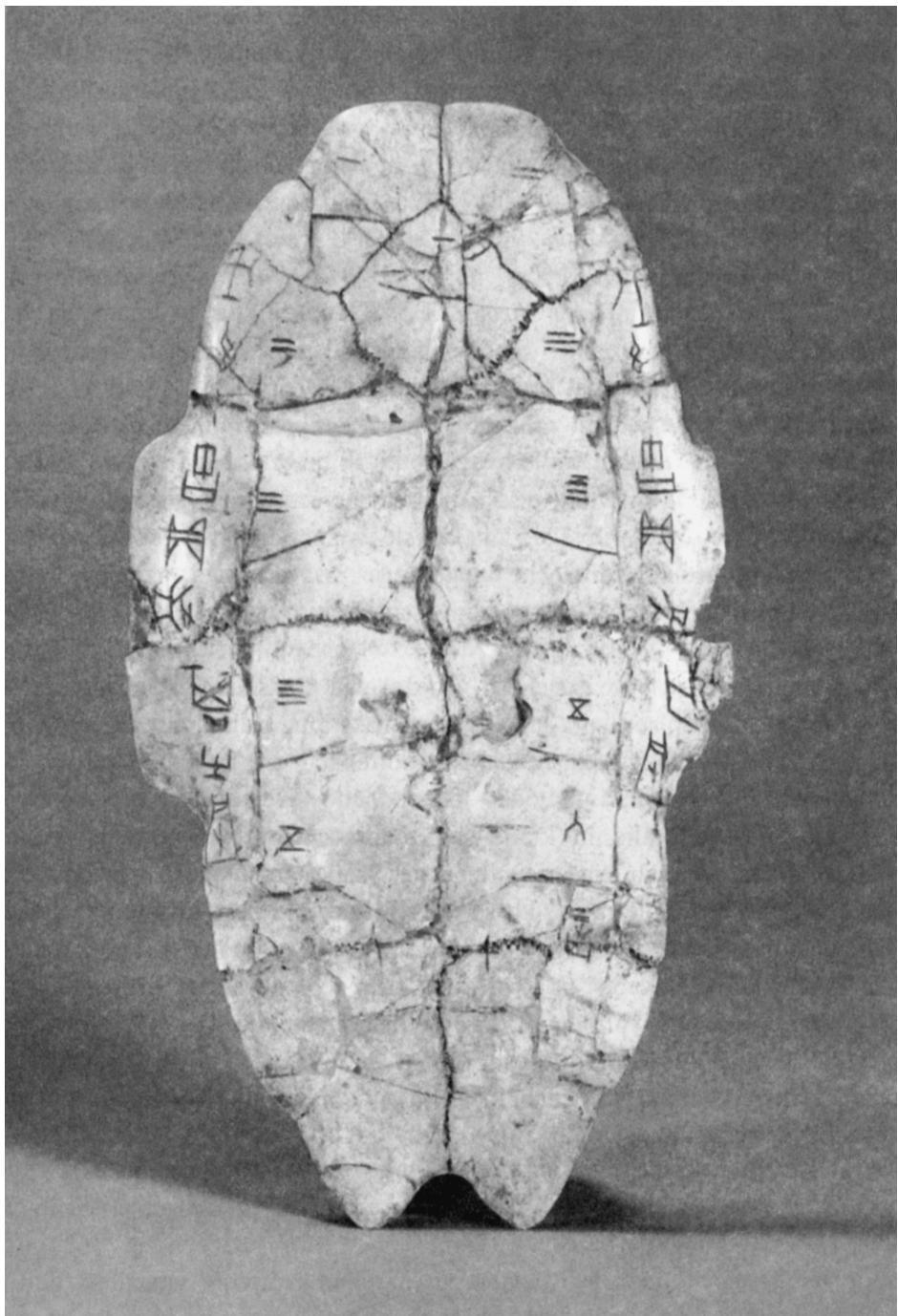
tega pa je z njimi možno učinkovito dopolnjevati izsledke arheoloških raziskav. Prav tako poteka ponovno preverjanje zapisanih legend o dinastiji Shang, ki jih primerjajo s temi prvimi pisnimi viri.

Kljub velikemu pomenu zapisov na kosteh, se moramo zavedati tudi pomanjkljivosti teh virov. Prva je, da ti zapisi ne dajejo podatkov za celotno obdobje Shang, ampak zajemajo le zadnji dve stoletji in za zadeve, ki so povezane z življenjem v glavnem mestu. Druga je, da so se ohranili le zapisi na obstojnih materialih, kot so kosti in nekaj napisov na bronastih posodah, čeprav so, kot lahko sklepamo iz ostankov pisalnih priborov, pisali tudi na les ali druge neobstojne materiale. Ker je bilo pisanje na kosti tesno povezano z vedeževanjem, lahko domnevamo, da so druge zapise pisali na materiale, ki se niso ohranili. Tretja pomanjkljivost je, da je bilo pisanje na kosti prirejeno za potrebe vedeževanja, kar je dodatno skrčilo izbor obravnavanih tem in vsiljevalo obliko kratkih vprašanj in odgovorov. Ne glede na vse pomanjkljivosti, ki jih imajo fragmentirani zapisi na kosteh in želvijih oklepih, je uporaba pisave pomenila nov velik civilizacijski dosežek države Shang.

4.2.2 Prva kitajska pisava

Leta 1899 je učenjak *Wang Yirong* 王懿榮 odkril, da so znamenja na »zmajevih kosteh« pravzaprav zgodnja kitajska pisava. Štiri leta kasneje je zgodovinar *Liu E* 刘鹗 izdal prvo razpravo o teh zapisih in že takrat je ta pisava dobila svoje sedanje ime kot pisava na kosteh in želvijih oklepih *jiaguwen* 甲骨文. Material, na katerega so pisali, je bil tesno povezan s prakso vedeževanja, zato je bila tudi pisava pomembno sredstvo v sistemu verskih obredov, s pomočjo katerih si je vladajoči sloj zagotavljal vodilni položaj. Prav zaradi te posebne družbene vloge se je pisava tudi sorazmerno hitro razvila v dokaj zapleten sistem zgodnjih kitajskih pismenk.

Zaradi pomembnosti in razširjenosti vedeževanja so ohranjeni zapisi večinoma vprašanja, ki se nanašajo na prihodnost. Sprašujejo, kakšne naj bodo kraljeve odločitve, kaj je potrebno storiti in česa ne, kakšne so denimo možnosti vojnih pohodov in podobno. Ker se je največ vprašanj nanašalo na njihove kralje in kraljevsko rodbino, so v teh napisih kmalu prepoznali imena vseh vladarjev dinastije Shang. Eden izmed prvih uspehov pri razvozlavanju te pisave je bil, ko so odkrili imena kraljev in potrdili, da se ujemajo s tistimi v starih zgodovinskih kronikah, ki so jih zapisali po izročilu več stoletij kasneje. Zapisi na kosteh govorijo še o pomembnih dogodkih v obdobju dinastije, kot na primer selitve prestolnice, ki so jo petkrat prestavili, preden so zgradili mesto Yinxu. V njih najdemo tudi podatke o obredih in žrtvovanjih, o službah, ki so jih opravljali kraljevi uradniki, in celo navedbe, da so že takrat izdelovali svilo.

Slika 4.4: Želvji oklep z napisanim vprašanjem za vedeževanje, izkopan v naselju Xiaotun pri mestu Anyang

Vedeževanje je potekalo tako, da so v želvje oklepe ali goveje lopatice zvratali majhne luknje in v njih vlivali razbeljeno kovino ali pa so jih razžarili nad ognjem in nato iz nastalih razpok poskušali razbrati možne odgovore. Potem ko so raztolmačili odgovore in je kralj izrekel prerokbo, so celoten tekst zapisali na drugo kost. K ohranitvi tako številnih popisanih kosti je veliko pripomogel običaj, da so jih po opravljenem vedeževanju zakopali v zemljo na območju svetišča, kjer so opravliali vedeževanja.

Med pismenkami na kosteh najdemo že izraze kot *de* 德, *li* 礼, *xiao* 孝, ki so se kasneje izoblikovali v tipično kitajske vrednote in filozofske kategorije. V obdobju Shang so se ti izrazi seveda nanašali na razmere, kot so obstajale v tedanji družbi. Tako je na primer zgodnja pismenka, s katero so zapisovali besedo *li* 礼, pomenila tedanje daritvene obrede.

Do sedaj so odkrili že okoli 200.000 popisanih kosti in želvijh oklepov in na njih našli že več kot 4000 različnih pismenk. Več kot polovico so jih že uspeli razvozlati, predvsem tiste, ki se pogosteje pojavljajo. Tako postajajo ti zapisi pomemben vir informacij o dogajanjih in razmerah v obdobju Shang. Kljub temu, da je oblika pismenk še močno podobna slikovnim zapisom, iz katerih se je ta pisava razvila, so raziskave pokazale, da imamo opravka že z dokaj razvito kitajsko pisavo, ki vsebuje vse glavne strukturne prvine, značilne tudi za kasnejšo standardno kitajsko pisavo. Pisava *jiaguwen* namreč poleg preprostih pismenk, ki imajo neposredno slikovno poreklo, obsega tudi sestavljene pismenke, in sicer take, ki so sestavljene po principu pomenske zvezе, kot tudi take, ki so sestavljene po principu pomensko glasovne zvezе. To pomeni, da so že takrat poznali vse glavne principe za tvorbo pismenk in da je ta pisava že opravila korak v domeno abstraktnega zapisovanja besed, kar je nujno za nastanek razvite pisave.

Dejstvo, da je kitajska pisava že tako zgodaj dosegla relativno razvito stopnjo, je bilo izredno pomembno za kulturni razvoj vzhodne Azije. Prav pisava je namreč kasneje močno vplivala na oblikovanje skupnega knjižnega jezika in je imela s tem pomembno vlogo v usmerjanju kulturnega razvoja. Po padcu dinastije Shang so pisavo prevzeli zavojevalci in njeno uporabo, zlasti v obliki pisanja na bronaste posode, razširili po obsežnih ozemljih, ki jih je zavzemala država Zhou. S tem je ta pisava dobila širši kulturni pomen na etnično pestrem ozemlju in začela posredno vplivati na oblikovanje nekaterih kulturnih posebnosti tega dela sveta.

4.3 Država v obdobju Anyang

4.3.1 Arheološka odkritja

Nesreča, ki je najverjetneje ob koncu dinastije Shang prizadela glavno mesto *Yinxu 殷墟*, je botrovala ohranitvi velikega bogastva te kulture. Rumena reka je v poplavi uničila mesto in ga zasula z naplavinami, tako da je varno shranjeno pričakalo sodobne arheologe. Odkritje ostankov mesta Yinxu v bližini sedanjega mesta *Anyang 安阳* v provinci Henan, od koder so kmetje lekarnarjem prinašali popisane kosti, na katere so pogosto naleteli ob prekopavanju zemlje, je postreglo z bogato zbirko pričevanj o materialni kulturi v obdobju dinastije Shang. To je bilo za tedanji svet prvovrstno presenečenje, saj so šli iskat popisane kosti, odkrili pa so ostanke starodavne civilizacije.

Izkopavanja so potekala v letih 1928 do 1937 in odkrila nekatere ključne predele mesta Yinxu, ki je bilo prestolnica v pozнем obdobju dinastije od konca 13. do srede 11. stoletja pr. n. š. Samo na lokaciji pri vasi *Xiaotun 小屯*, kjer so bile kraljeve palače in glavno svetišče, so našli tlorise 50 večjih zgradb in več kot 100.000 popisanih kosti, od katerih je bilo samo v enem podzemnem skladnišču kar 17.000 kosov popisanih želvijih oklepov. V bližini so odkrili enajst velikih kraljevskih grobnic, ki so vse presenetile zaradi izjemne velikosti. Ob njih so našli še več kot tisoč jam, kamor so zakopavali žrtvovane ljudi in živali. Na drugi lokaciji, v bližini glavnega svetišča, so odkrili še ostanke velikih delavnic in naselja, kjer so živeli delavci, medtem ko so bili drugi deli mesta in grobišča raztreseni na območju, ki je zajemalo več kot dvajset kvadratnih kilometrov.

Izkopavanja je leta 1937 prekinila japonska okupacija, nadaljevala pa so se spet po ustanovitvi LR Kitajske in od takrat zaradi obsežnosti tloris tega starodavnega mesta še vedno potekajo. Med glavna odkritja v novejšem času spadata dve veliki grobniči, od katerih je še posebno pomembna grobnica kraljice *Fu Hao 妃好*, ker je edina od trinajstih raziskanih, ki je v preteklosti nikoli niso izropali in je tako neokrnjena počakala arheologe.

Čeprav so druge grobnice v raznih obdobjih obiskovali plenilci, ki so največkrat kopali navpično proti središču in ropali dragocenosti, so sistematična izkopavanja v njih še vedno našla bogate zbirke žrtvenih in uporabnih predmetov. Po kakovosti obdelave in umetniški vrednosti so izstopale številne stilizirane obredne bakrene posode. Poleg tega so našli cele komplete bronastega orožja, saj je bilo poleg kraljevskih grobov zakopanih več bojnih vozov v popolni bojni opremi s konji in bojevniki vred. Ker so pokojne vladarje pospremili na drugi svet z vsem najboljšim, kar je uporabljal, imel rad in kar bi mu utegnilo koristiti v posmrtnem življenju, v grobovih ne manjka hišnih predmetov, orodij in okrasja, predvsem pa preseneča veliko število okostij žrtev, ki so morale spremljati pokojnega mogočneža na zadnji poti.

Fu Hao 妃好 je bila žena prvega kralja, ki je po zapisih na kosteh vladal in opravljal vedeževanja na kraju, kjer so pri vasi Xiaotun odkrili ostanke templjev in palač. To je bil *Wu Ding 武丁*, verjetno eden izmed najmogočnejših vladarjev dinastije Shang, ki je živel okoli leta 1200 pr. n. š. Grobničo kraljice Fu Hao so odkopali leta 1976, in čeprav je približno štirikrat manjša od grobnice njenega moža, je zbirka predmetov, ki so jih našli, vseeno neverjetno bogata in je najbogatejše znano, več kot 3000 let staro najdišče bronaste dobe na ozemlju Kitajske.

V grobniči kraljice Fu Hao so našli kar za 1,6 tone bronastih predmetov, med katerimi je bilo 195 obrednih posod in 271 drugih predmetov. Zraven je bilo še 755 izdelkov iz žada, 110 predmetov iz marmorja, turkiza in drugih poldragih kamnov, 564 kosov rezbarij na kosteh, 15 predmetov z intarzijami iz školjk, 3 slonokoščene skodelice in 11 kosov keramike. Krste so bile iz lakirane-ga lesa, in sicer zložene druga v drugi, vendar od njih ni ostalo skoraj nič, ker je spodnji del jame zalila podtalnica. Podobno so propadli tudi drugi predmeti iz manj obstojnih materialov, čeprav so se na nekaterih posodah ohranili odtisi tkanin, v katere so bile zavite. Na različnih mestih v grobniči je bilo še 16 okostij žrtvovanih ljudi.

Ob kraljevih grobnicah so našli množico grobov, kamor so pokopavali obredno pobite ljudi in živali. Arheološke raziskave kažejo, da so nekatere pokopavali kot spremstvo vladarjem, drugi pa so bili pobiti v obredih množičnega žrtvovanja, ko so ob posamezni priložnosti žrtvovali kar petdeset ali več ljudi. Pokopavanje je bilo različno, saj so imeli nekateri, kot na primer spremjevalci in stražarji, višji položaj in so morda šli v grob prostovoljno, kar se vidi po njihovi dostenjstveni drži in popolni opremi, druge pa so nasilno pobili in jih zmetali v jame brez spremnih predmetov, pogosto skupaj z žrtvovanimi živalmi. Med žrtvovanimi najdemo ljudi obeh spolov in različnih starosti, vendar so največkrat žrtvovali mladeniče, ki so jih postavili v vrste po pet in jim nato obredno odsekali glave. Okostja žrtvovanih ljudi običajno niso popolna, ker so glave pogosto zakopali drugje, včasih pa so žrtve tudi razkosali ali zakopali žive.

Množično so žrtvovali in pokopavali tudi živali. Stražarji grobnic imajo največkrat ob sebi pse, v bojne vozove so vedno vpreženi konji in tudi spremjevalci pokojnega imajo kdaj ob sebi kako žival. Še več žrtvovanih živali so našli v jamah ob grobnicah, kjer je bilo največ okostij domačih živali, predvsem psov, mačk, svinj in tudi znatno število konjev. Konje so na primer našli v dvajsetih jamah in v eni od teh je bilo kar 37 okostij. Od manj običajnih živali so našli nekaj okostij ptičev in opic ter celo dva slona, ki sta bila zakopana vsak v svoji jami, in sicer vsak s svojim vodnikom.

4.3.2 Država in družba

Če sprejmemo predpostavko, da je bila kultura Erligang odraz materialnega razvoja zgodnjega obdobja države Shang, je ta približno v 15. stoletju pr. n. š. že postala prevladujoča civilizacija, ki je tako kulturno kot tudi politično prevladala na vzhodnoazijskem prizorišču. Ustvarili so državo, ki je zagospodarila velikemu delu sedanje severne Kitajske vse do porečja Dolge reke. Ko je njena politična moč upadla, se je verjetno njen ozemlje močno skrčilo, vendar je za seboj pustila bogato tradicijo obredov, povezanih z izdelovanjem in uporabo bronastih posod in drugih sakralnih predmetov, kar je spodbudilo razvoj regionalnih civilizacijskih središč. Jedro države Shang je verjetno ostalo na ozemljju osrednje kitajske nižine, v severnem delu sedanje province Henan in na zahodnem obrobju sedanje province Shandong, kjer je nato s prestolnico Yinxu civilizacija dosegla vrhunec svojega razvoja.

Država Shang je v pozнем obdobju, ki ga povezujemo s prestolnico Yinxu, že premogla vse prvine, ki opredeljujejo razvito civilizacijo. Imeli so trdno monarhično oblast z verskimi in posvetnimi institucijami ter organizirano vojsko, razvito in uporabno pisavo, visoko razvito tehniko obdelovanja kovin in mesta z visoko stopnjo delitve in organizacije dela. Mesta so bila, kot kažejo nekateri zgodnejši primerki, praviloma obdana z ilovnatim obzidjem, nad katerim so gospodarili še nekoliko višji stražarski stolpi, čeprav na območju izkopavanj pri Anyangu niso odkrili sledov mestnega obzidja. V teh mestih so prevladovale pravokotne priblične hiše iz zbite zemlje, kot jih lahko še vedno najdemo v revnejših predelih severne Kitajske. V posebnem delu mesta so na dvignjenih podstavkih stala velika poslopja, namenjena za dvor, svetišča in delovanje vladajočega sloja, ki so imela lesene konstrukcije in bila ob stranicah podprtta z lesenimi stebri. Poleg mesta Yinxu je bilo verjetno na kitajskem ozemlju raztresenih še več podobnih manjših mest, za katera pa ne vemo, ali so pripadala državi Shang ali drugim skupnostim. Na podeželju civilizacijski napredek ni bil tako opazen, saj so kmetje še vedno živeli v napol vkopanih hišah, kot je bilo to značilno za pozen neolitik.

Kralj s svojim sorodstvom, torej kraljevski rod, je bil takrat jedro celotne družbene organizacije. Glavne državne službe so bile namenjene članom kraljeve rodbine, in sicer je bila pomembnost položaja praviloma povezana z bližino sorodstvene vezi. Že takrat se je izoblikovala funkcija kralja, ki je imel svojega desnega in levega ministra in uradnika za posamezna področja. Tako nam zapisi na kosteh odkrivajo, da je v državi Shang že obstajala precej razvezjana delitev državnih služb in uradniških dolžnosti, ki so zamenetek kasnejše birokracije.

Poleg glavnih dveh ministrov, ki sta bila zadolžena za izvajanje kraljevih sklepov, so bili pomembni še vedeževalci in zgodovinarji oziroma kronisti, ki so zapisovali pomembnejše dogodke, ter vojaški poveljniki. Drugi uradniki so

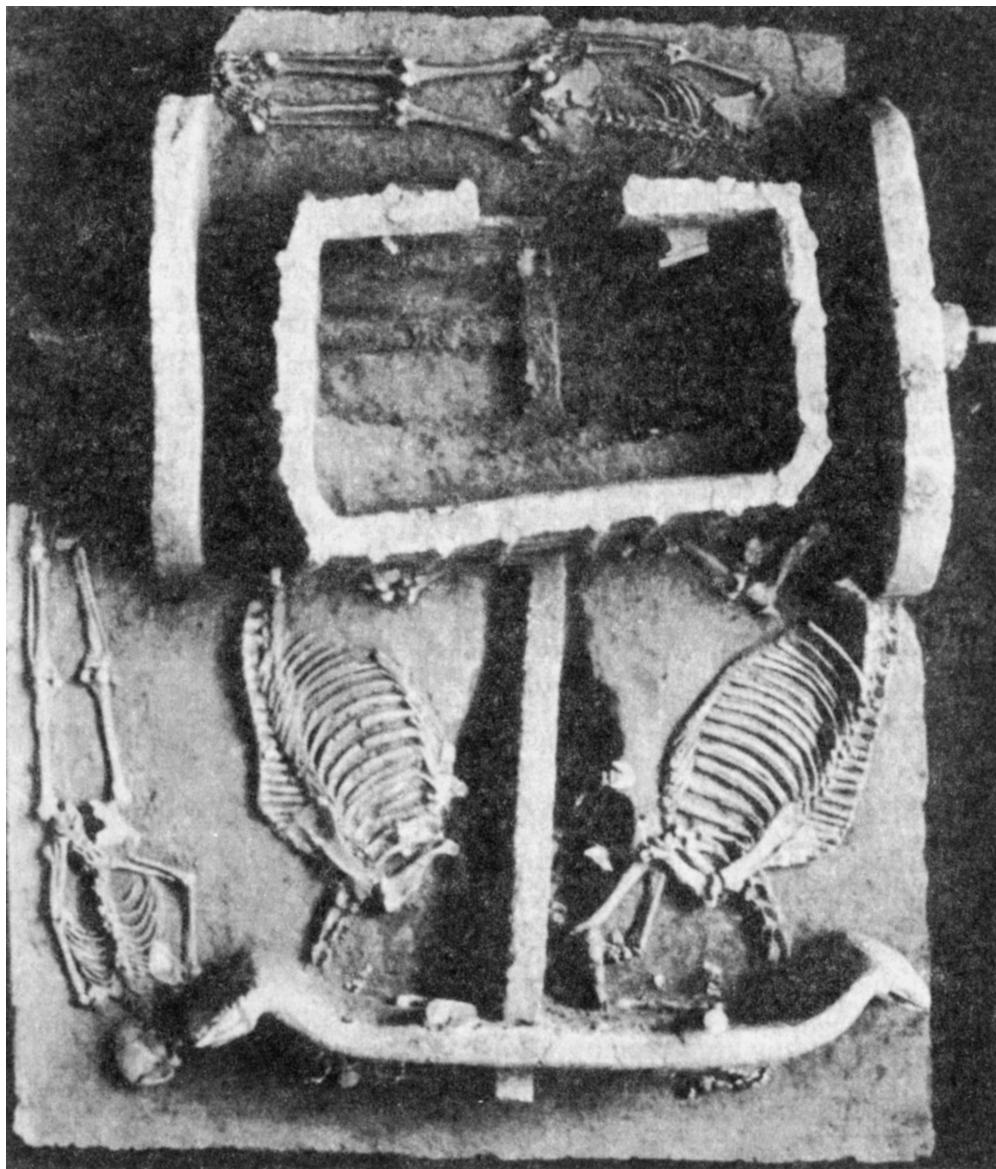
bili zadolženi za nadzor kmetijskih del in spet drugi za nadzor obrtnih del. Med temi je bila zelo pomembna naloga vodenje del pri vlivanju masivnih bronastih posod, kar je zahtevalo dobro organizacijo skupinskega dela. Nadalje so imeli še uradnike, ki so bili zadolženi za protokolarna opravila in oskrbo kraljeve družine. Skupaj je bilo več kot dvajset različnih uradnikov, vendar njihove naloge niso bile strogo ločene, saj so bili vsi hkrati tudi svečeniki, ki so sodelovali pri obrednih svečanostih, pri vodenju žrtvovanj in v postopkih, povezanih z vedeževanjem.

Za vojskovanje so v pozmem obdobju Shang že začeli uporabljati bojne vozove. V Anyangu so se pojavili v času, ko je vladal kralj Wu Ding, to je okoli leta 1200 pr. n. š., in so bili sprva tujega izvora. V državi Shang so očitno zelo hitro osvojili tehniko njihove uporabe in izdelave, čeprav so verjetno dobivali konje od severnih ljudstev. Bojni vozovi so se po padcu dinastije Shang hitro razširili po kitajskem ozemlju in ostali na področju vojskovanja vse tisočletje glavna udarna sila v tem delu sveta.

Opromo bojnih vozov poznamo zaradi primerkov, ki so jih izkopali ob kraljevskih grobnicah v Anyangu. Vsak voz sta vlekla dva konja, pri čemer se je od voza ohranila le bronasta oprema. Ob vozu so pokopali enega ali dva človeka, včasih z orožjem, včasih brez. Bojevniki so bili oboroženi z bronastimi sulicami, bojnimi sekirami in čeladami, poleg sebe pa so imeli še lokostrelske opremo. To je bil seveda elitni del vojske, kamor so sodili predvsem člani plemiških družin. Vojska je bila urejena po stotnijah, od katerih so bile tri stalno določene za obrambo prestolnice in dvora. Večje vojske, ki so običajno štele 3000 do 5000 mož, so zbrali le občasno, kadar so to zahtevale potrebe. Zapisi na kosteh omenjajo, da so ob neki priložnosti zbrali celo vojsko, ki je štela 23.000 mož.

Druga stran državne oblasti je bilo kaznovanje. Tedanjemu času primerno so bile kazni dokaj krute. Poznali so več kot sto različnih načinov kaznovanja in med njimi zapisi na kosteh že omenjajo pet oblik kazni, ki so se sčasoma utrdile kot sistem petih kazni in kot take postale značilen del kitajske tradicije. Te kazni so bile razvršcene po naslednjih stopnjah: 1. žigosati obraz; 2. odrezati nos; 3. odrezati noge; 4. kastrirati; 5. odsekati glavo.

V državi Shang so po vsej verjetnosti uporabljali suženjsko delovno silo, kar pa nikakor ni doseglo takih razsežnosti kot v starih državah zahodne Azije in Sredozemlja. O obstoju suženjstva nekateri sklepajo iz zapisov na kosteh, kjer naj bi nekatere pismenke ponazarjale sužnje. Poleg tega nekateri kitajski zgodovinarji razlagajo, da so skupinski grobovi dokaz širše uporabe suženjske delovne sile, saj naj bi v te grobove pokopavali le sužnje, ki naj bi bili predvsem vojni ujetniki. Zapisi na kosteh, ki govorijo o vojnih pohodih, na primer pogosto omenjajo zajetja ujetnikov, namenjenih za delovno silo. Največji tovrsten vojaški podvig naj bi navrgel kar 30.000 ujetnikov.

Slika 4.5: *Obredno pokopan bojni voz v eni izmed grobnic pri Anyangu*

Kljud vsem omenjenim trditvam o obstoju suženjstva je še vedno težko govoriti, da je bilo suženjstvo prevladujoč družbeni sistem tedanje Kitajske, kot so to iz političnih razlogov dolgo poskušali prikazati nekateri kitajski zgodovinarji. Suženjsko delovno silo so dokaj verjetno uporabljali za oskrbo plemiških družin, pri gradnji mest in pri izdelovanju bakrenih proizvodov, ki zaradi masivnosti niso mogli biti delo individualnih rokodelcev, ampak kvečjemu rezultat

dobro vodenega skupinskega dela. Nasprotno je večina kmečkega dela še vedno slonela na rodovno urejenih vaških skupnostih, vendar podrobnosti o tem, kako je potekalo poljedelsko delo, še niso dovolj razjasnjene.

4.4 Mistični značaj kulture Shang

Življenje ljudi v obdobju dinastije Shang je bilo prežeto z mističnimi verovanji, zato so bile vse dejavnosti vrhnjih slojev povezane z verskimi obredi, k čemur je sodilo tudi vedeževanje ter razne oblike darovanj in žrtvovanj. Vrhovni bog je bil *Shang Di* 上帝 ali Zgornji cesar. Bil je glavni bog oziroma nebeški vladar, ki je načeloval vsem božanskim bitjem in človeškim prednikom. Njegova moč se je kazala v tem, da je imel le on oblast nad naravnimi silami in je lahko poslal na zemljo dež ali naravne nesreče, zato so bile v njegovi pristojnost vse vremenske spremembe, kar je bilo za poljedelske družbe najbolj pomembno.

Po nekaterih razlagah naj bi *Shang Di* predstavljal tudi prvega in glavnega prednika kraljeve družine, vendar podrobnejše študije napisov na kosteh odkrivajo, da naj bi imeli kraljevski predniki in *Shang Di* različno delovanje. *Shang Di* je imel poseben položaj nad vsemi ostalimi božanstvi tudi zato, ker na njegove odločitve skoraj ni bilo mogoče neposredno vplivati. Odločal je o usodi vseh glavnih dogajanj na zemljji in povzročal tudi neugodne dogodke. Tako je lahko poslal naravne nesreče ali pa je sovražnikom ukazal, da so napadli državo Shang. Čeprav je bil *Shang Di* na začetku dinastije verjetno zelo čaščen in so ga vedeževalci pogosto prosili za pomoč in nasvete, je postopoma začel izgubljati to vlogo. Zaradi njegovega neodvisnega položaja, in ker je bilo čaščenje kraljevih prednikov vedno bolj institucionalizirano, so ga kralji v obdobju Anyang pri vedeževanju redko neposredno nagovarjali ter so mu namenjali zelo malo žrtvenih darov.

Pod vlado vrhovnega boga so bila še druga božanstva in kraljevski predniki, ki so jim prav tako pripisovali božanske sposobnosti. Vsa ta božanstva lahko razdelimo v pet skupin:

- božanstva naravnih sil: Bog zemlje in rodovitnosti *Tu 土* – kasneje ga imenujejo *She 社*; Rumena reka ali Bog reke *He 河*; Sveta gora ali Bog gora *Yang* – kasneje preimenovan v *Yue 岳* – enačili so ga s sveto goro *Song 嵩*; ter Sonce *Ri 日*,
- pretekli bajeslovni vladarji, kot na primer *Wang Hai 王亥*, ki so jih častili drugače kot kraljeve prednike,
- preddinastični predniki kraljevskega rodu Shang,
- dinastični predniki kraljev Shang,
- dinastične prednice oziroma žene dinastičnih vladarjev Shang.

Vsem tem božanstvom so postavljeni templje in v njih opravljali obrede darovanj in žrtvovanj. Božanstva naravnih sil, stare bajeslovne vladarje in pred-dinastične prednike so uvrščali med višje sile, ki so lahko vplivale na naravo. Vsako izmed teh božanstev je imelo svoje svetišče. Kraljevski predniki so imeli večji vpliv na dogajanja med ljudmi, tako na dvoru kot po državi. Med njimi so imeli svoje lastne templje le najpomembnejši, to je tisti v prvi sorodstveni liniji, ki so nasledili svoje očete in so tudi njihovi sinovi postali kralji, vsi ostali pa so si delili mesto v skupnih templjih prednikov. Običajni ljudje so se ukvarjali s poljedelstvom, zato so poznali samo bogove rodovitnosti in zemlje. Oltarji in majhna vaška svetišča, posvečena bogu zemlje in rodovitnosti *she* 社, so postopoma postala središča vaških skupnosti.

Kralji dinastije Shang niso bili samo posvetni vladarji, ampak tudi verski poglavari, svečeniki in vedeževalci obenem. Ker so kralji s pomočjo mističnih razlag in verovanj utemeljevali svoj poseben položaj in oblast, je bila njihova verska vloga prav tako ali celo bolj pomembna kot posvetna. Tudi dejavnosti takratnih visokih uradnikov so bile bistveno različne od sodobnih. Eno izmed njihovih najpomembnejših opravil je bilo povezano z vedeževanjem. Zato je bila na primer zelo majhna razlika med dolžnostmi dvornih zgodovinarjev *shi* 史 in vedeževalcev *wu* 巫. Prvi so skrbeli večinoma za kraljevske rodovnike, pripravljali vse potrebno za vedeževanje in pomagali pri obredih čaščenja prednikov, drugi pa so se bolj ukvarjali z iskanjem stika z umrlimi dušami in duhovi ter vodili obrede vedeževanja. Tako se je njihovo delo v marsičem prepletalo in dopolnjevalo.

Vedeževali so ob vsaki priložnosti, saj je eden izmed kraljev celo izjavil, da je ni stvari, ko ne bi bilo koristno za nasvet povprašati kakega kraljevega prednika. Vedeževanje je bilo tesno povezano s čaščenjem prednikov, saj je pomagalo vzdrževati prepričanje o mističnem poslanstvu kraljevega rodu in krepiti kraljevo oblast. Dinastični predniki so namreč imeli moč, da so preko zapletenega postopka vedeževanja odgovarjali na vprašanja, ki so jih zastavljalni za to zadolženi svečeniki. Ker je imel samo kralj pravico razlagati odgovore iz razpok, ki so zaradi vročine nastale na želvijih oklepih, je imel tako neprecenljivo sredstvo za izvajanje popolne oblasti. To je krepilo družbeno vlogo čaščenja prednikov, ki je postal osrednje verovanje tedanje dobe.

4.4.1 Čaščenje prednikov

Čaščenje prednikov je bilo v obdobju dinastije Shang že dokaj izdelan sistem verovanj in obredov, ki se kasneje ni več bistveno spremenjal. Razvil se je iz prvotnega predzgodovinskega kulta rodovitnosti, ki je pripisoval čudežno moč moškemu spolnemu organu. Sled o prvotnem čaščenju falusa je ostala

upodobljena v pismenki *zu* 祖, prednik. Po razlagi prof. Karlgreena predstavlja levi del pismenke daritveni oltar, ki so ga dodali kasneje, v pisavi na kosteh pa je ponazarjal prednika le desni del sedanje pismenke, ki je poenostavljena slika falusa. Na moški značaj kulta opozarja tudi dejstvo, da so ta, za pokoj duš nujno potrebni obred, lahko opravljeni izključno moški. Od tu izvira miselnost, ki je še vedno dokaj prisotna na Kitajskem, da naj bi si vsaka družina zagotovila moško potomstvo. Če se namreč družinska veja prekine, obredi niso primerno opravljeni in tako lahko vse generacije prednikov padejo v nemilost.

Iz obredov čaščenja prednikov se je kasneje, povezano z verovanjem v posmrtno življenje razvil koncept dveh duš. Vsak človek na bi imel dve duši. Prva, ki nastane ob spočetju, se imenuje *po 魂* in omogoča fizično življenje. Ob rojstvu zaživi še druga duša *hun 魂*, ki omogoča človekovo duhovno življenje. Prva ostane po smrti še nekaj časa v telesu in jo pokopljejo skupaj s trupom. V grobu se še nekaj časa hrani z jedmi, ki so jih v ta namen položili k pokojniku. Ko se začne telo razkrajati, počasi zamre tudi njena aktivnost in polagoma se preseli v zemljo, kjer najde končno svoj pokoj. Nevšečnosti nastanejo, če pokojnika niso primerno pospremili z darovi ali če je umrl nasilne smrti. V tem primeru lahko *po 魂* zapusti telo in postane zli duh *gui 鬼*, ki nato v iskanju zadoščenja tava po svetu in povzroča nesreče.

Povsem drugačna je usoda druge duše *hun 魂*. Ta takoj po smrti zapusti telo in se napoti na nebo s težnjo, da doseže nebeški dvorec *tiantang 天堂*, kjer je nastanjena nebeška vlada. Tu naletimo na že izdelan koncept nebes, ki so le odslikava družbenih razmer na zemlji. Takšno pojmovanje nebes je kasneje prevzela daoistična religija. Duša *hun 魂* lahko doseže to nebeško palačo le, če jo živeči sorodniki pospremijo na pot s pravilnimi obredi. V tem primeru lahko v skladu s svojimi zemeljskimi zaslugami dobi na nebeškem dvoru uradniško službo. Njen položaj lahko sčasoma tako poraste, da je sposobna vplivno posegati v dogajanja na zemlji. V tej vlogi so predniki predvsem zaščitniki svojega rodu in družine ter pomagajo živečim potomcem, seveda, če jih pravilno časti. Da bi si pridobili njihovo naklonjenost, so morali žrtvovati ljudi in živali ter jim na oltarje nositi darove, predvsem hrano in pičajo.

V obdobju Shang so obrede čaščenja prednikov opravljali le pripadniki vrhnjih slojev, to je majhnega števila družinskih klanov, ki so bili tesno povezani s kraljevsko rodbino. Nekatere izmed teh rodbin so bile le stranske veje kraljevega rodu, spet druge so bile sorodstveno povezane z vladarsko rodbino z medsebojnimi porokami. To so bile rodbine, na katere so se opirali kralji pri izvajanju svoje politične ter verske oblasti in so bile edine, ki so skrbele za natanko vodenje svojih rodovnikov. Preprosti ljudje, ki niso pripadali pomembnim družinskim rodovom, niso vodili evidence o svojem poreklu in zato niso smeli opravljati čaščenja prednikov.

Čaščenje kraljevih prednikov je utrjevalo vladarjevo oblast, zato je imelo velik političen pomen in je postal državni kult. S tem, ko je naraščal ugled kraljevih prednikov, se je krepila tudi moč živečih vladarjev. Vsakega izmed kraljevih prednikov je posebljala posmrtna tablica, v katero naj bi se med obredi vrnil duh umrlega. Tablice so hranili v templjih, kjer so dajali darove in vedeževali. Pri obredih so prednikom darovali živali in alkoholne pijače iz prosa, ogrete v posebnih obrednih posodah, tako da so se duhovi umrlih lahko naužili vonjav pečenega mesa in vročih pijač. V obdobju dinastije Shang je bilo pogosto sestavni del teh obredov tudi žrtvovanje ljudi, predvsem ujetnikov, vendar pa se je z novo oblastjo spomin na te običaje zabrisal, tako da kasneje ob čaščenju prednikov nikoli več niso žrtvovali ljudi.

Čaščenje prednikov je ostalo privilegij ozkega kroga plemiških družin tudi v obdobju naslednje dinastije Zhou, vse do velikih družbenih pretresov, ki so spremljali prvo združitev Kitajske v cesarstvo. Takrat so odpravili primat starega rodovnega plemstva in uvedli klansko rodovne priimke za vse ljudstvo, s čimer se je tudi kult čaščenja prednikov razširil na celotno prebivalstvo. Od takrat je imel ta kult močan vpliv na kitajsko miselnost in družbo. Skupaj s konfucijanstvom, ki je od tedaj pridobivalo pomen kot sistem družbenih norm in je poudarjalo ideal velike družine, je čaščenje prednikov pomagalo ohranjati družinske vezi in krepiti občutek rodovno klanske pripadnosti. Tako so ostale družinsko klanske vezi pomembna značilnost kitajske družbe vse do moderne dobe, ko se krhajo v neizogibnih soočanjih z modernim načinom življenja.

Kasneje so prednike častili tako, da je imela vsaka vplivna ali premožnejša družina svoj tempelj prednikov, ki so ga, razen v velikih mestih, običajno postavili izven naselja, največkrat kar sredi obdelovalnih zemljišč. V templjih so bile police, na katerih so stale lesene spominske tablice z izpisanimi imeni umrlih. Tablice naj bi posebljale duše umrlih, zato je bilo treba ob določenih prazničnih pred njimi zažigati kadilo. Revnejše družine niso imele templjev, ampak kar oltarček v kotu sobe, kamor so postavili spominske tablice. Prižiganje kadila ter simbolične daritve hrane in pijače je postal obred, ki so ga opravljali ob raznih priložnostih, obvezno pa po preteku določenega števila dni po smrti, ob obletnicah smrti in ob tradicionalnih praznikih, kot na primer na dan umrlih *qingmingjie* 清明节 (kasnejšega izvora in ga praznujejo 5. aprila) in ob prazniku pomladi oziroma kitajskem novem letu *chunjie* 春节.

4.4.2 Koledar

Dojemanje časa je bilo v obdobju dinastije Shang tesno povezano z urnikom verskih obredov in žrtvovanj. Pomembno je bilo, da so se dogodki zgodili na določen dan, da bi obredi dobili pravo veljavo. S tem so bila povezana tudi

vsa pomembna opravila, kot na primer zbiranje vojske ter poljedelska in druga javna dela, kajti vsa pomembna dela so morali začeti na tisti dan v tednu, ki je prinašal srečo. Na tej osnovi so dali imena posameznim obdobjem dneva, imenovali dneve, ki so jih povezali v daljše cikluse in iz njih postopoma razvili svoj koledar.

Dneve so poimenovali s kombinacijo dveh pismenk iz dveh skupin po deset in dvanajst pismenk, za katere se je kasneje ustalilo ime deset nebesnih debel *tian gan* 天干 (*jia* 甲, *yi* 乙, *bing* 丙,...) in dvanajst zemeljskih vej *di zhi* 地支 (*zi* 子, *chou* 丑, *yin* 寅 ...). Prvi dan se je imenoval *jiaz i* 甲子, drugi *yichou* 乙丑 in tako naprej, da so skupaj dobili šestdeset kombinacij, ki so sestavlja celoten ciklus. Ta ciklus so razdelili na šest tednov. Vsak teden je imel deset dni, ki so ustrezali desetim nebesnim deblom. Teden se je imenoval *xun* 旬, kar v sodobni kitajščini še vedno pomeni obdobje desetih dni. Po šestdesetih dneh se je celoten ciklus ponovil. Ker so nebesna debla uporabili tudi za posmrtna imena kraljevih prednikov, je bilo treba opravljati obrede za njihove duše le na tiste dni, ki so jih zaznamovale te pismenke. Takšen pomen pismenk za označevanje nebesnih debel je zato štetje dni povezal s čaščenjem prednikov.

Ko se je proti koncu dinastije Shang število obredov tako povečalo, da so jih morali razdeliti na več ciklov, so sestavili daljše obdobje, ki je trajalo 360 ali 370 dni. To je bilo obredno leto, po katerem so se odvijale verske dejavnosti in se, kot kaže, ni začenjalo na določen dan v sončnem letu. Takrat so začeli tudi usklajevati lunine mesece s sončnim letom, tako da so dodajali vrinjene mesece. Najverjetnejše je, da je leto začenjalo s prvo novo luno po zimskem solsticiju. Koledar ob koncu dinastije Shang še vedno ni bil natančen in so ga v naslednji dinastiji na osnovi astronomskih opazovanj postopoma izpopolnjevali ter ga matematično točneje določili, principi pa so ostali enaki, kot so se izoblikovali v dinastiji Shang.

4.4.3 Umetnost

Vzporedno s hitrim razvojem zgodnje civilizacije se je močno razvila tudi umetnost. Zaradi tesne povezanosti z verovanji in obredi, ki so prežemali skoraj vse dejavnosti posvetne oblasti, je imela seveda tudi umetnost skoraj izključno sakralen značaj in mističen pomen. Največ navdaha je črpala iz bogatih izkušenj izdelovanja keramike, ki je s prefirjenostjo linij že naka-zala glavno smer, v kateri se izraža tipično kitajski občutek za skladnost in ravnotežje. Izdelovanje keramike je še naprej ostalo pomembna obrtna in oblikovalska dejavnost, ki je oskrbovala revne in bogate z večino posod za vsakovrstno dnevno uporabo, od shranjevanja hrane in tekočin do kuhanja, priprave pijač in namiznih posod. Poleg tega je lončarsvo močno vplivalo na

oblikovanje bronastih posod, saj so največkrat posnemale že uveljavljene oblike tipiziranih keramičnih posod.

Prav v obdelavi obrednih bronastih posod je umetnost obdobja Shang našla svoje najmočnejše izrazno sredstvo. Poleg oblik, ki so jih povzeli po najlepše oblikovanih keramičnih posodah, so vključili še številne nove oblikovne in umetniške elemente, ki sta jih omogočala nov material in razvoj tehnik obdelovanja kovine. Tehniko vlivanja brona so tako uspešno obvladali in izpopolnjevali, da so imeli njihovi izdelki več kot tisočletje vodilno vlogo v umetniškem izražanju civiliziranega sveta vzhodne Azije in so dajali prevladujoč ton tudi drugim oblikam umetniškega ustvarjanja.

Slika 4.6: Posoda zun, okrašena s stiliziranimi motivi tigrov in zmajev

Zaradi tesne povezave z verskimi obredi je postalo izdelovanje tipiziranih bronastih posod ena najpomembnejših spodbud za razvoj umetniških dejavnosti. Bron je bil v tistih časih izredno draga kovina, ki so jo zaradi prestižne vrednosti uporabljali skoraj izključno za izdelavo orožja in obrednih posod, namenjenih dvoru in plemiškim družinam. Uporaba brona v sakralne namene ni spodbudila le umetniško oblikovanje in okraševanje, ampak je dala tudi močan zagon tehnološkemu razvoju, tako da je Kitajska v pozнем obdobju Shang s tehniko obdelave brona in kvaliteto vlivanja bronastih predmetov dosegla vrh tehnološkega razvoja metalurgije tedanjega sveta.

Zaradi pomembnosti obredov so tako zelo izpopolnili obdelavo brona, da so izdelki dobili poseben mistični mik, ki je vlival primerno strahospoštovanje. S tem namenom so razvijali tehnologijo zlitin in postopke okraševanja, kar je rodilo visoko umetnost, ki ima še danes izredno vrednost. Z uporabo zlitin so dosegli posebne barvne učinke, ker so različne kombinacije kovin, ki so jih dodajali bakru, povzročile, da je imela patina, ki je prekrila bron, barvne odtenke. Največ posod je bilo modrikastih (vodomčeve modra) in zelenih (malahit zelena), najdemo pa tudi rjave in rdeče odtenke.

Okraševanje je bilo veliko bolj bogato kot v času neolitika. Precej je bilo tujih vplivov. Iz jugovzhoda so prišli ornamentni okraski raznih geometričnih oblik, ki jih Kitajska prej ni poznala. V novi luči se je pojavil tudi lik zmaja. Zmaj je bil že zgodaj prisoten v številnih neolitskih skupnostih, zato lahko sklepamo, da ima morda še starejše poreklo, ki sega še v paleolitik. Postopoma se je izoblikovala razlaga, da je zmaj izrazito dobro in dobrohotno bitje, ki vlada vodam in prinaša dež. Ta ideja verjetno izhaja iz južne Kitajske, kjer je bil zmaj sprva neke vrste vodno božanstvo. Kasneje je zmaj v kitajski zavesti pridobil še druge pomene, med katerimi je dobil pomembno nalogu varovati prestol in je tako postopoma postal simbol cesarske oblasti.

Med okrasnimi motivi najdemo vedno več živalskih podob. Nekatere so se razvile iz prvotnih totemskih kultov, še več takšnih vplivov pa je prišlo od sosednjih ljudstev na severu, ki so gojila podobno umetniško izročilo od severnega pasu Kitajske vse do Sibirije. Še danes lahko najdemo številne podobnosti teh motivov s tistimi med sibirskimi ljudstvi in v kulturi Indijancev z zahodne obale Severne Amerike. Živali, ki so jih najbolj pogosto upodabljali, so bile slon, tiger, zajec, bivol, sova, riba, papiga, jelen in škržat. Slednji je bil zelo pomemben, ker je simboliziral ponovno rojstvo. Včasih najdemo na bronastih posodah tudi like, ki so sestavljeni iz več različnih živalskih motivov.

Zgodnji kitajski oblikovalci so ujeli izredno skladnost med oblikami bakrenih posod in stiliziranim okrasjem. Prevladovale so močne linije, ki povečujejo izrazno moč in dajejo tem predmetom poseben magični čar. Na njih pogosto najdemo še poseben lik, ki je tipičen samo za Kitajsko, to je maska *taotie* 饔餐.

Predstavlja naj bi obraz, ki ima delno človeške in delno živalske poteze. Za to masko obstaja več razlag. V obdobju dinastije Zhou so verjeli, da je to pošast, ki naj bi svarila ljudi pred preobilnim hranjenjem. Po drugi razlagi pa naj bi ljudi svarila pred nevarnostmi onostranstva. V klasičnih knjigah zasledimo tudi razlago, da naj bi bil to eden od štirih hudičev, ki jih je pokoril legendarni vladar Shun, in zdaj varuje deželo pred zlimi duhovi. Ta motiv so pogosto upodabljali na posodah, pa tudi na sekirah in ščitih, kjer ga najdemo v raznih stiliziranih različicah. Skupni element teh podob so poudarjene obrvi in režeča usta, ki ljudi neprestano opominjajo na neznane grožnje onostranstva.

Vzorci in okrasje, ki ga najbolje poznamo z obrednih posod, ni bilo izključno povezano z vlivanjem bronastih predmetov. Najdemo jih tudi v drugih vrstah umetnosti, kot so freske, izrezljani žadasti predmeti in manjši kipci, kjer so bili motivi in slog praktično isti kot na posodah. Tako lahko govorimo o enotnem umetniškem stilu, ki so mu dajale najbolj očiten pečat prav bronaste posode, okrasje na teh posodah pa lahko označimo kot glavno značilnost dekorativno magične umetnosti obdobja Shang.

Med umetniškimi dejavnostmi tedanje dobe velja posebej omeniti še obdelovanje žada. Žad so na Kitajskem od nekdaj cenili in so ga kot dragocen in kvaliteten material začeli obdelovati že v pozrem neolitiku. V kitajski zavesti je zaradi svoje čistosti in trdote veljal za prvega izmed vseh kamnov in je zato dobil posebno mesto v sistemu vrednot. V zgodnji civilizaciji so mu pripisovali celo napol magične lastnosti. V najzgodnejšem kitajskem slovarju *Shuowen* 说文 iz obdobja dinastije Han lahko preberemo, da je žad poosebljal pet glavnih vrlin, in sicer: dobroto, poštenje, modrost, pogum in pravičnost.

Slika 4.7: Slonček iz žada, najden v grobnici kraljeve žene Fu Hao

V obdobju Shang so uporabljali žad predvsem za izdelovanje nožev, bodal in sekir, poleg tega pa najdemo tudi okrasne predmete, kot so okrasje za obleko, obeski in drobne človeške ter živalske figurice. Med okrasnimi predmeti tu in tam naletimo tudi na podoben izdelek iz slonove kosti. Kot smo že omenili, so v grobnici kraljice Fu Hao poleg številnih bronastih izdelkov našli kar 755 izdelkov iz žada in tri manjše umetnine iz slonove kosti. Glede na to, da je bil to grob kraljice, je med žadastimi predmeti več kot polovica nakita in okrasja, ostalo pa so obredni predmeti. Raznolikost teh izdelkov je zelo velika. Posebno zanimive so majhne, do deset centimetrov velike podobe ljudi in živali, ki so preprosto, a z občutkom izrezljane in so dokaj realistične, kar odraža visoko stopnjo rezbarske tehnike.

4.4.4 Dekadenca in propad dinastije

Med več kot tridesetimi standardnimi tipi obrednih posod jih je bilo več kot tri četrtine namenjenih pogrevanju in serviranju pijač, za pripravo in darovanje hrane pa le slaba četrtina. Bogastvo in raznolikost oblik posod za pripravo in uživanje pijač kažeta na velik pomen alkoholnih pijač pri verskih obredih in s tem tudi na pomembno vlogo alkoholnih pijač v kulturi vladajočega sloja države Shang. Že takrat so na Kitajskem kuhalni žganje in druge alkoholne pijače iz žitaric, kot je to ostala navada tudi kasneje, le da so v obdobju Shang kuhalni pijače iz raznih vrst prosa, ki je bilo tedaj glavna žitarica severne Kitajske. Pijače so običajno ponudili pogrete, kar je bilo prav tako povezano z izvajanjem obredov, in zanimivo je, da se je na Kitajskem tudi ta navada ohranila vse do sodobnih časov.

Darovanje hrane in pijač božanstvom in prednikom je potekalo tako, da so božanstvu pripravili bogato pojedino s hrano in pijačami in vse še vroče glede na obredne namene razmestili v posebne tipe bronastih obrednih posod ter postavili na oltarje pred podobe božanstev oziroma pred tablice, v katere so se ob takih priložnostih vrnile duše prednikov. Ko so se iz hrane in pijač dvigovale opojne pare in vonjave, so lahko božanstva in predniki v tej obliki uživali ponujene darove. Udeleženci obredov so počakali, da so se božanstva naužila vonjav, saj so bili prepričani, da so tako prejela esenco darov. Ko so tako dosegli verski namen, so se še sami lotili jedi in pijač, ki so ostale na daritvenih oltarjih in jih v družabnem delu obreda pospravili. Ker so bile alkoholne pijače nujen sestavni del vseh obredov, je bilo priložnosti za pitje veliko. To naj bi vodilo dinastijo Shang v dekadenco, še bolj pa so to okoliščino poudarjali pisarji iz naslednje dinastije Zhou, da bi prikazali zadnje vladarje Shang čim bolj razuzdané in nesposobne opravljati vladarske posle. Tako se je ohranilo kar nekaj zapisov o dogodkih, ki so spremljali žrtvovanja. En tak zapis na primer govori, da se je kralj obrnil k levemu in desnemu ministru in ju vprašal: »Kateri dan je danes?« »V vsej palači nihče ne ve, « se je čez nekaj časa glasil odgovor.

Odvisnost družbenega življenja od mističnih dejavnosti, povezanih z origaškimi obredi in prekomernim pijančevanjem, naj bi, kot nam slikovito opisujejo zapisi iz obdobja Zhou, postopoma pripeljala družbo v dekadenco, ki se je še posebno poglobila med vladanjem zadnjega kralja dinastije Shang. Podoba razmer v tem obdobju je še posebno očrnjena, ker so pisarji zgodovine po navodilih novih vladarjev prav z razvpitim primeri njegove nebrzdane razuzdanosti, samopašnosti in nesposobnosti zagovarjali utemeljenost prenosa oblasti na novo dinastijo. Ker so v mitih in verovanjih obdobja Shang že poznali idejo o nebeškem poslanstvu vladarske družine, so se ob prenosu oblasti oprli na to izročilo ter ga še dopolnili in priredili. Tako se je postopoma izoblikovala ideja o nebeškem mandatu *tian ming* 天命, ki je postala dogma in legitimni vzorec za prenose oblasti vseh naslednjih dinastičnih vladavin.

V zadnjem obdobju dinastije Shang, ko je bila prestolnica v bližini sedanjega mesta Anyang, so, kot lahko izvemo iz zapisov na kosteh, potekale večje vojaške akcije le takrat, ko je vladal kralj Wuding. Vodil je več uspešnih vojnih pohodov proti tujim ljudstvom oziroma plemenom na ozemlju sedanje province Shanxi. Nekatera izmed teh ljudstev so bila z državo Shang v zavezništvu ali morda celo v vazalnem odnosu, druga pa so bila sovražna in z njimi so na mejnih ozemljih pogosto potekali boji. Naslednik kralja Wudinga je bil na vojnih pohodih manj uspešen, zato je začel razpadati sistem zavezništva z ljudstvi na zahodu. Med drugim je zavezništvo prekinilo tudi ljudstvo Zhou in prestopilo med sovražnike. Vse do zadnjega vladarja nobeno od sovražnih ljudstev ni neposredno ogrožalo ali napadlo prestolnice. Kljub temu se je precej skrčilo ozemlje, ki so ga zadnji vladarji dinastije Shang še lahko učinkovito nadzorovali. O tem govorijo zapisi na kosteh, ki v tem obdobju omenjajo le pogoste krajše lovske in nadzorne pohode kraljev po svojem ozemlju, ki niso segali dlje kot nekaj deset kilometrov stran od kraljeve palače.

Kot se je postopoma zmanjšala vojaška prodornost države Shang, ki jo je morda res spremljala tudi dekadanca dvora, se je istočasno krepila moč ljudstva, ki ga je vodil plemiški rod Zhou. Ob reki Wei, kamor se je ta rod preselil, je sicer obstajal lokalni center bronaste kulture, ki pa po merilih tedanje dobe ni sodil med najbolj razvite na kitajskem ozemlju. Tam je ljudstvo Zhou verjetno ustvarilo vojaško zvezo in se postopoma tako okrepilo, da je postalo odločujoča sila na območju tedanjega civiliziranega sveta na ozemlju Kitajske. V takšnih okoliščinah je bila končna zmaga nad višje razvito državo Shang le logičen zaključek njihovega postopnega vzpona. Ta dosežek so opravičili z ugotovitvijo, da je zaradi dekadence na dvoru potekel nebeški mandat vladarjev Shang, ki ga je nato dobil kraljevski rod Zhou. To je bil izgovor za zamenjavo dinastije, ki je, razen na bojnem polju, morala opravičiti premoč tudi v verskem smislu, kot ga je narekoval mistični značaj tedanje dobe.

Slika 4.8: *Okrasje na sekiri za obredno obglavljanje iz grobnice Fuhao, motiv dveh tigrov, ki žreta človeško glavo*

5 Dinastija Zhou 周 (1045–256 pr. n. š.)

Dinastija Zhou zavzema posebno mesto v kitajski zgodovini, ker gre za obdobje, ki ga dokumentirajo prva tradicionalna književna dela, kasneje bolj znana z imenom klasične knjige, ter številni drugi pisani viri, največ v obliki napisov na bronastih posodah, ki dokaj natančno posredujejo kopico podatkov o razmerah in življenju v tistem času. Takrat so se oblikovali osnovni obrisi državne ureditve, načela za vladanje in ključne ideje, ki so kasneje krojile intelektualni razvoj, kar je odločilno vplivalo na oblikovanje značilnih potez kitajske civilizacije. Poleg tega je presenetljiva tudi dolžina vladanja dinastije, saj je formalno trajala skoraj osem stoletij. Vendar ta podoba ne odraža dejanskih razmer, kajti kot pravo monarhično vlado rodbine Zhou lahko štejemo le prvo, manj kot tri stoletja dolgo obdobje, ki ga zaradi lege prestolnice imenujemo Zahodni Zhou. Po notranjih pretresih in prestavitev prestolnice na vzhod je nastopil drugi del dinastije ali Vzhodni Zhou, ko kraljevska rodbina ni imela več politične moči in so njeni vladarji obdržali le še nominalni naslov. Tako je v tem obdobju do formalnega konca leta 256 pr. n. š. ostalo predvsem ime, ki je vzbujalo občutek povezanosti z zgodnjim delom dinastije in v novem, politično razdrobljenem svetu ohranjalo videz dinastične pripadnosti.

5.1 Vzpon države Zhou

Legende govorijo, da je ljudstvo Zhou izhajalo iz tujih plemen na severozahodnem obrobju civiliziranega sveta. Ko je imela država Shang svojo prestolnico pri Anyangu, jih je sposobni voditelj popeljal v kotlino ob reki Wei, kjer so se ustalili pod goro Qishan 岐山. Od kod naj bi prišli, še ni povsem jasno, zato je to še vedno predmet raziskav in živahnih razprav. Prvotno so na podlagi starih zgodovinskih zapisov sklepali, da so prišli iz krajev, ki ležijo bolj na severu, a so še vedno na ozemlju sedanje province Shaanxi 陕西, medtem ko sodobnejše raziskave odkrivajo, da so verjetneje prišli iz sosednje province Shanxi 山西, kjer naj bi prvotno naseljevali porečje reke Fen 汾. Kmalu po naselitvi v porečju reke Wei so se pričeli spori z vladarsko hišo Shang. Za poglavjem, ki je ljudstvo Zhou pripeljal v kotlino reke Wei, je postal pomemben voditelj njegov vnuk, ki je bil sprva sedem let ujetnik na dvoru kraljev Shang. Ko ga je njegovo ljudstvo odkupilo, si je kmalu zatem privzel naziv kralj Wen 文王 ali Omikani kralj, začel vojno z državo Shang in postal slavna zgodovinska oseba.

Ljudstvo Zhou kulturno in tehnično ni bilo tako razvito kot njihovi sosedji na vzhodu in jugu, vendar je njihova selitev v porečje reke Wei omogočila več kulturnih stikov, s katerimi so obogatili svoja znanja. Predvsem so krepili vojaško moč in od države Shang prevzeli uporabo bojnih vozov. Zgodovinski zapisi navajajo, da je ljudstvo Zhou v času, ko je začel vladati kralj Wen, že napadalo ozemlja ob reki Fen. Kralj Wen se je nato začel pripravljati na obračun z državo Shang in okoli leta 1053 pr. n. š. krenil na vojaški pohod proti vzhodu ter zavzel dve strateško pomembni državici približno sto kilometrov zahodno od prestolnice Shang. Po naslednjem pohodu v bližino sedanjega mesta *Luoyang* 洛阳 je kralj Wen umrl in nasledil ga je najstarejši sin, ki je dobil naziv kralj *Wu* 武王 ali Vojaški kralj.

Kralj *Wu* je, kot je razvidno iz njegovega imena, nadaljeval vojaške pohode in že dve leti po očetovi smrti ponovno pripeljal svojo vojsko v nižino, kjer je gospodovala država Shang, in tam sklepal nova zavezništva ter razkazoval vojaško moč, vendar se prestolnici države Shang s svojo vojsko ni približal. Dve leti kasneje, po najnovejši kronologiji naj bi to bilo leta 1045 pr. n. š., je kralj *Wu* spet vodil vojsko ljudstva Zhou in njihovih zaveznikov preko Rumene reke proti osrčju države Shang. Kot navaja Sima Qian je ta sila štela 45.000 vojakov in 300 bojnih vozov. Utaborili so se na ravnini *Muye* 牧野 (Pastirjeva divjina) južno od prestolnice Shang, kjer se jim je v bran postavila vojska Shang. Pogled na bojišče pred bitko, v kateri je vojska Zhou doseгла odločilno zmago, opisuje pesem *Da ming* 大明 v najstarejši kitajski zbirki pesmi *Shi jing* 诗经. Po bitki je zadnji kralj dinastije Shang naredil samomor, medtem ko so večino zajetih dostopanstvenikov odpeljali s seboj v svojo prestolnico *Feng* 邳, ki jo je ustanovil kralj *Wen* na obrobju sedanjega mesta *Xi'an* 西安. Tam so v obredu ob proslavi zmage pobili sto ujetnikov, ostale pa so uporabili, da so jim pomagali posodabljati in graditi novo državo Zhou.

Po zmagi je kralj *Wu* določil tri svoje brate, da so nadzirali upravo zasedenih ozemelj na vzhodu, ki jih je v nominalno oblast zaupal sinu zadnjega vladarja dinastije Shang. Eden od bratov, *Zhou Gong Dan* 周公旦, kasneje znan po svojem nazivu *Zhou Gong* 周公 ali vojvoda Zhou, je ostal ob kralju v prestolnici kot njegov glavni svetovalec. Trdnost te ureditve se je zamajala, ko je dve leti po zmagi nad državo Shang kralj *Wu* umrl. Takrat je prišlo do pomembnih političnih sprememb, ki niso vplivale le na potek dinastije, ampak tudi na oblikovanje kitajskih principov o vodenju državnih zadev. Po ustaljenem pravilu bi moral umrlega kralja naslediti njegov najstarejši sin, vendar je posredoval *Zhou Gong* in objavil, da je naslednik kralj *Cheng* 成 premlad, da bi lahko vladal, ter se razglasil za njegovega namestnika. Temu imenovanju je nasprotoval njegov starejši brat in druga dva brata, ki sta z njim ostala na ozemlju nekdanje države Shang. Trije bratje in naslednik poslednjega vladarja

dinastije Shang, ki je bil formalni voditelj ljudstva Shang, so se uprli novi vladci v prestolnici in razvnela se je vojna za nasledstvo.

Zhou Gong je ob podpori mladega kralja in drugih zaveznikov na dvoru organiziral še en vojaški pohod proti vzhodu, ki se je izkazal za zelo uspešnega. V dveh letih so uničili upornike in poleg tega še nadaljevali pohod naprej proti vzhodu, kjer so zavzeli obsežna ozemlja vse do morja. Da bi lažje obvladovali vsa ta nova ozemlja, so jih začeli načrtno kolonizirati. Vzdolž Rumene reke in v smeri gorstva Taihang *Taihangshan* 太行山 so poslali člane kraljevske družine, da so tam postavili utrjena mesta in tako zavarovali strateško pomembne kraje. Zhou Gong je sam vodil gradnjo novega mesta *Chengzhou* 成周 na kraju kasnejšega mesta Luoyang, ki je imelo zelo pomembno lego zaradi bližine broda na Rumeni reki in ker je branilo vhod v dolino reke Wei. To mesto je postalno tako pomembno, da so ga določili za pomožno vzhodno prestolnico. Ostale kolonije, ki so jih na strateških mestih ustanavljali drugi kraljevi sorodniki, so bile dejansko zametki kasnejših držav, ki so se postopoma razvile znotraj političnega sistema Zhou in končno prerasle v samostojne države. S to politiko delitve in naseljevanja osvojenih ozemelj so novi vladarji zgradili trdno mrežo, preko katere so izvajali oblast in širili svoj vpliv po skoraj vsem ozemlju severne Kitajske, do koder je tedaj segala njihova nova vele-država.

Ustanovitelji dinastije Zhou so za svoja osvajanja izdelali temeljito razLAGO, ki je opravičevala vojaške posege in dajala legitimnost novim vladarjem. Pri ljudstvu Zhou je bilo vrhovno božanstvo Nebo *Tian* 天, ki so ga personificirali, zaradi česar je imela tudi prvotna pismenka *tian* 天 človeku podobno obliko. Ker so verjeli, da kraljevska oblast predstavlja voljo Neba, so bili prepričani, da je napočil čas, ko mora svetu zavladati kraljevska rodbina Zhou. Tako so se čutili poklicane za moralno očiščenje kraljestva Shang, kar jim je narekovalo napad na državo Shang in zasedbo njihovega ozemlja. Vendar so novi zavojevalci očitno visoko cenili in spoštovali kulturo Shang, zato po vojaški zmagi ni prišlo do množičnega uničevanja poražencev, ampak so prevzeli številne dosežke, vključno z značilno tehnologijo obdelave brona, ter se oprli na zajete strokovnjake, da so pod novo oblastjo nadaljevali svoje delo in razširili znanja povsod po ozemljih države Zhou. Tudi odnos do potomcev vladarske rodbine Shang je bil sorazmerno blag. Niso jih fizično iztrebili, ampak so jim v okviru novega sistema ozemeljske razdelitve prepustili v upravo ozemlje v osrednji kitajski nižini, nekoliko južneje od prvotnega. Tam se je postopoma izoblikovala manjša država, ki so jo po znameniti gori, okoli katere se je razprostirala, imenovali *Song* 宋.

Slika 5.1: *Obredna posoda Zun v obliki race. Dinastija Zahodni Zhou 11.–8. stoletje pr. n. š.*

Ker so se novi osvajalci zgledovali po kulturi premagancev, lahko na tem področju zaznamo nadaljevanje brez opazne prekinitev. Kot najbolj reprezentativen izdelek so v prvem obdobju po ustanovitvi dinastije Zhou še vedno

prevladovale bronaste posode, ki pa so postajale bolj masivne in grobe, z manj prefinjenim okrasjem, tako da so delno izgubljale nekdanjo umetniško kakovost in magični čar. To je bil verjetno odraz povečane proizvodnje, ki so jo razširili po vsem osvojenem ozemlju. Izdelovali so jih bolj rutinsko in množično ter posvečali manj pozornosti okrasju, ki ga je bilo zato manj. Druga značilnost je bila, da so se vedno bolj uveljavljali živalski motivi. Na dejstvo, da je bilo ljudstvo Zhou v obdobju svojih velikih osvajanj tehnološko nekoliko manj razvito, kažejo tudi izkopavanja v bližini njihove prestolnice. Iz njih je razvidno, da je bila tam še dolgo običajna črna keramika, kakršna je bila značilna za neolitsko kulturo Longshan.

Država Zhou je od premagancev prevzela tudi pisavo in močno razširila njenou uporabo. Niso je več uporabljali izključno za vedeževanje, čeprav se je ta praksa v manjšem obsegu še nadaljevala, ampak so začeli zapisovati tudi uradne zadeve in kraljeve odločitve, postopoma pa tudi druga besedila, med katerimi so se kmalu pojavile prve pesmi. To je pomenilo velik kulturni napredok in dokumentiranje važnih dogodkov je dobilo poseben ugled. Pisali so na različne materiale, na primer na les, ki niso bili dovolj obstojni, da bi se ohranili. Kljub temu se je preko kasnejših prepisov ohranil vsaj del teh dokumentov. Na srečo so zelo razširili navado, da so najpomembnejše zadeve zapisali na bronaste posode. Zato so se iz tistega časa ohranili predvsem zapisi na bronastih posodah, ki pa so samo del njihovega pisnega ustvarjanja z dokaj svojstveno tematiko. Tako te posode niso le najbolj slikovita oblika umetnosti, ampak tudi bogat vir podatkov iz tega obdobja.

5.2 Sistem fevdalne delitve ozemlja

Družbeni ureditvi zgodnjega obdobja dinastije Zhou so kasnejši konfucijanski izobraženci in zgodovinarji posvečali izredno pozornost, saj so to obdobje idealizirali kot neke vrste zlato dobo, po kateri bi se morali zgledovati vsi kasnejši rodovi. Tako so ustvarili projekcijo lastnih želja in izoblikovali prototip sistema hierarhičnih družbenih odnosov, kjer je bilo poudarjeno pravilno obnašanje, ki mora biti primerno družbenemu položaju in podprtzo ustreznimi obredi. Morala in trdno določene družbene norme naj bi bile v tem družbenem sistemu osnovna vodila, po katerih naj bi se ravnala politika.

V poveličevanju pomena dinastije Zhou so konfucijanci idealizirali tudi vlogo prvih treh vladarjev, ki so jim pripisovali vse zasluge za vzpostavitev tega družbenega sistema. To sta bila kralja Wen 文 in Wu 武 ter Zhou Gong 周公, ki je kot brat drugega vladarja postal regent in dejansko tudi vladal, ko je bil prestolonaslednik še mladoleten. Prav Zhou Gong je bil ključna osebnost, ki je

z odločnimi ukrepi najbolj vplival na oblikovanje družbenega sistema Zhou. Ta sistem se je gotovo močno razlikoval od idealizirane podobe, kot so jo kasneje prikazovali konfucijanci. Zhou Gong je bil za njih vseeno glavni junak, ki je bil deležen najvišjih moralnih priznanj, med drugim tudi zato, ker je ostal samo regent in se ni polastil prestola ter tako pokazal, da spoštuje pravilne hierarhične odnose.

Za kraljevo oblast se je že na začetku dinastije Zhou uveljavilo pravilo krvnega nasledstva. Namreč v kraljevski rodbini Shang je kralja pogosto nasledil njegov brat, medtem ko je v dinastiji Zhou lahko nasledil kralja le njegov najstarejši sin. Na zakoreninjenost tega sistema kaže dejstvo, da kljub vsej politični moči, ki jo je imel Zhou Gong v vlogi regenta, ni zasedel prestola. Princip dedovanja kraljeve oblasti je nato veljal skoraj vso dinastijo. Za dinastijo Zhou je bila na splošno znana ostra slojevitost družbe, v kateri je igralo odločilno vlogo rodovno plemstvo. Položaj plemstva so določale sorodstvene vezi s kraljem in kraljevo družino in tako je nastala stroga hierarhija sorodstvenih odnosov.

5.2.1 Razdelitev ozemlja

S takratnimi sredstvi in logistiko tiste dobe je bilo skoraj nemogoče obvladovati tako ogromno državo, zato je Zhou Gong razdelil ozemlje na 71 fevdnih ozemelj ali držav in jih dal kar 53 sorodnikom vladarske družine. Eno od držav, državo *Song* 宋, je dobila tudi nekdanja vladarska družina dinastije Shang, ki je tako politično preživela svoj padec in postala vazalno podrejena kraljem Zhou. Podeljevanje fevdov se je pod naslednjimi vladarji nadaljevalo in s tem tudi politična drobitev ozemelja, tako da je število držav in državic postopoma naraslo na več kot dvesto. O slovesnih podelitvah ozemelj so se ohranili številni napisи na bronastih posodah, ki so jih vlivali prav za te priložnosti. Iz njih lahko razberemo, kdaj in komu je kralj podelil določeno ozemlje. Včasih je izdal naročilo, naj imenovani plemič na določenem ozemljju ustanovi novo kolonijo.

Vzpostavitev hierarhične strukture oblasti nad osvojenimi ozemlji je bila novost, ki so jo uvedli prvi vladarji Zhou. Ta politična ureditev je temeljila na vazalnih odnosih in je bila tipična za zgodnje obdobje Zhou. To je bila neke vrste fevdalna razdelitev, glede na to, da so zemljo razdelili na večje ali manjše fevde in le-te nato še na manjše fevde, vendar s to posebnostjo, da je vazalna odvisnost največkrat temeljila na sorodstvenih vezeh. Prav tako ne moremo govoriti o fevdalnem načinu proizvodnje, ker ni bilo tipičnega razmerja med fevdalcem in tlačani, kakršno je bilo značilno za običajne fevdalne družbe, kot jih poznamo iz evropske zgodovine. Na Kitajskem je tedaj obstajala povsem drugačna struktura družbe. Iz neolitika so namreč ohranili rodovno strukturo,

ki so jo s prehodom v višje organizirano in razslojeno družbo prikrojili in vpeli v toge hierarhične sloje. Tako je bila družba strogo hierarhično urejena, ureditev pa se je prepletala z družinskimi in klanskimi vezmi.

Zemlja je bila v principu kraljeva last in fevdalni gospodarji so le izvrševali oblast nad dodeljenimi ozemljji. Dejansko je bila zemlja več ali manj skupna, saj so vaške rodovne skupnosti, ki so štele približno 25 družin, skupno obdelovale posesti ter dajale določen delež gospodarju. Kasneje so konfucijanski pisci idealizirali sistem zemljške razdelitve zgodnjega obdobja Zhou in izdelali teorijo o sistemu *jing* 井. Ta izvira iz slikovne podobe pismenke, ki je predstavljala vodnjak. Po tem sistemu naj bi bila vaška zemlja razdeljena na devet polj, kot to prikazuje pismenka *jing* 井. V sredini je bil studenec ali vodnjak, ki je pripadal fevdalnemu gospodarju, ker mu je to pravico podelil kralj. Osem vaških družin je skupno obdelovalo vsa polja in uporabljalo gospodarjevo vodo. Vsaka družina je dobila pridelek enega polja, gospodarju pa so v zameno za vodo obdelali osrednje polje. Tako je gospodar dobil eno devetino. V resnici je šlo za skupno vaško obdelovanje, od katerega je gospodar dobival svoj delež, nam pa je ostala pismenka za vodnjak.

Čeprav je bila Kitajska relativno velik prostor, je bilo število pomembnih družin zelo majhno. V obdobju dinastije Zhou je bilo na Kitajskem približno dvajset plemiških družin, ki so obvladovale vse države in fevdna ozemlja. Tako so iste družine po sorodstvenih vezeh delovale v več državah. Moč družinskih klanov je bila največja ob začetku dinastije Zhou, ko so oblast delili po sorodstveni hierarhiji vladarske družine Zhou. Sinovi vladarja so bili plemiči prve stopnje in so postali guvernerji velikih fevdov, kasneje pa so se osamosvojili v samostojne države. Znotraj držav ali fevdov so bili spet organizirani na osnovi sorodstvenih vezi. Pomembno je bilo, v katerem kolenu si v sorodu z vladarjem posamezne države ali manjšega fevda, kajti od tega sta bila odvisna služba in položaj posameznika.

5.2.2 Slojevitost družbe

Na vrhu družbene piramide je bil **kralj wang** 王, ki je bil suveren države Zhou in je živel v prestolnici, ki je bila v zgodnjem obdobju dinastije v porečju reke *Wei* 渭, v bližini sedanjega mesta *Xi'an* 西安. Kralj je imel vso oblast, ker je na zemlji izvajal voljo neba, to pa pomeni, da je bil nebeški zastopnik, ki mu je Nebo *Tian* 天 podelilo nalogo ozioroma nebeški mandat *tian ming* 天命 za vladanje na zemlji. Okoli razlag tega termina so večkrat potekale politične debate, ker so sprva razlagali, da je ta mandat dobil ves rod Zhou. Po utrditvi politične oblasti je prevladala razlaga, da pripada mandat izključno kralju in se nato prenese na njegovega prvorjenega potomca.

Kralju je sledilo **višje plemstvo**, ki je večinoma izhajalo iz stranskih vej kraljeve družine. Bili so dedni gospodarji različno velikih fevdnih ozemelj, od večjih držav, ki so kasneje začele igrati pomembne politične vloge, in majhnih državic, ki so bile še neposredno podrejene kralju, vse do manjših fevdov znotraj teh držav in državic. Obstajala je namreč tudi vertikalna hierarhična delitev fevdnih ozemelj, ki je bila lahko tudi tri- ali večstopenjska. Višje plemstvo se je delilo na pet rangov, ki jih lahko, zaradi pomanjkanja ustreznih izrazov, le približno označimo z evropskimi fevdalnimi nazivi:

- **princ ali vojvoda gong** 公 – kraljevi princi in njihovi potomci v prvi nasledstveni liniji, ki so vladali v večjih upravnih enotah oziroma državah,
- **knez oziroma markiz hou** 侯 ali zhuhou 诸侯 – vladarji držav srednje velikosti in gospodarji večjih gospostev, neposredno podrejeni kralju,
- **grof bo** 伯 – vladarji majhnih državic oziroma gospodarji srednjih gospostev, ki so bili še vedno podrejeni neposredno kralju,
- **vikont zi** 子 – gospodarji srednjih in manjših gospostev, ki so bili podrejeni višjim plemičem,
- **baron nan** 男 – gospodarji majhnih gospostev, ki so bili podrejeni višjim plemičem.

Tem fevdalnim gospodom, ki so bili gospodarji različnih ozemelj, je sledilo **nižje plemstvo**, ki praviloma ni imelo svojih fevdnih ozemelj, ampak je sodilo med plemstvo le zaradi sorodstvenih vezi s fevdalnimi gospodi. Tudi nižje plemstvo se je, glede na sorodstvene vezi s fevdalnimi gospodi, delilo na dva sloja:

- **upravniki dai fu** 大夫 so bili bližnji sorodniki fevdalnih gospodov in so zato imeli pravico opravljati visoke službe na dvoru in na lokalnih dvorih fevdalnih gospodov, in sicer so lahko delali kot razni uradniki, vedeževalci, upravniki hlevov, ipd.,
- **bojevniki in pisarji shi** 士 so bili najnižji sloj plemstva, med katere so šteli vse daljne sorodnike višjega plemstva. Še vedno so imeli številne privilegije, zato jim ni bilo treba fizično delati. Največ so se posvečali vojaškim veščinam in služili kot vojaki, poleg tega pa so se lahko tudi izobraževali in delali kot pisarji in nižji uradniki. Njihova vzgoja je obsegala urjenje v vojaških veščinah, kot so lokostrelstvo in vožnja z bojnimi vozovi, pomoč pri izvajanju obredov, učenje pisanja in računstva ter pouk glasbe.

Vsi ostali, tako kmečko prebivalstvo kot tudi drugi delavci in služabniki, so sodili med nižje sloje, ki so morali fizično delati. Ljudje, ki so sodili v nižje sloje, niso imeli prave osebne svobode, ampak so z njimi razpolagali plemiči. Vsi so več ali manj delali zgolj za preživetje, vendar so se kljub temu družbeno delili

na več različnih slojev. Tudi med temi sloji je vladala hierarhija, tako da so višji po rangu imeli določeno moč nad nižjimi. Ni povsem jasno, kakšne skupine so sestavljale te sloje in po čem so se ločevali, vendar so se nazivi ohranili in v novih družbenih razmerah sčasoma dobili povsem nove pomene. Poskus, da bi te sloje ločili glede na opravila, ki so jih opravljali, izhaja zgolj iz razlage prvotnih pomenov pismenk, s katerimi so jih označevali. Ti sloji so si po hierarhiji sledili v naslednjem redu:

- **zao** 皂, počrnel človek, ki je zagorel od sonca. To so bili ljudje, ki so delali na poljih, to je kmečko prebivalstvo (kasneje pomeni kurir, birič in sel na lokalnih magistratih),
- **yu** 輿, nosač nosilnice oziroma pomožni delavec,
- **dai** 隶, lovec na živali, kar bi lahko vključevalo lovce, ribiče in živinorejce,
- **liao** 僚, kurjač pri žrtvenih obredih oziroma pomočnik pri delih, povezanih z obredi (kasneje pomeni sodelavec, nižji uradnik),
- **pu** 仆, služabnik ali suženj, ki je služil v gospodarjevi hiši in je imel položaj sužnja,
- **yi** 収, tisti, ki je opravljal manjvredna dela in živel v zelo težavnih razmerah.

Družbene sloje in hierarhijo odnosov iz obdobja zahodni Zhou so klasični konfucionizma in kasnejši kitajski ideologji vzeli za vzor urejenih odnosov v družbi. Ko je začel ta sistem propadati, jih je skrbelo, da razmere niso več pod nadzorom in da se je porušil naravni red. Pri tem so se razmere že tako močno spremenile, da niso več vedeli, kako je ta sistem, ki je temeljil na sorodstvenih vezeh, deloval in kakšne so bile tedaj dejanske razmere. Vedeli so le, da so bili hierarhični odnosi zelo jasno določeni in verjeli, da je sistem brezhibno deloval. Zato so idealizirali tedanje razmere in na lastni viziji, v skladu s svojimi prepričanjji, ustvarili nov model družbe, ki je bil daleč od stvarnosti zgodnjega obdobja dinastije Zhou.

5.3 Obdobje Zahodni Zhou 西周 (1045–770 pr. n. š.)

Ko so dogradili novo pomožno prestolnico *Chengzhou* 成周 v bližini sedanjega mesta Luoyang in je kralj Cheng že odrasel ter prevzel vladanje v svoje roke, se je Zhou Gong odločil ostati v novi vzhodni prestolnici in se umaknil iz političnega življenja. Sledilo je dobrih štirideset let brez vojn, ko sta kralj Cheng in njegov naslednik, kralj Kang 康, utrjevala oblast in zagotovila, da so osvojena ozemlja uspešno vključili v enotno politično in kulturno zgradbo. Njuno vladanje naj bi bilo zaledno, saj Sima Qian v svojih Zgodovinskih zapisih navaja, da takrat več kot štirideset let ni bilo treba nikogar kaznovati.

Proti koncu obdobja, ko je vladal kralj Kang, se je kraljevina Zhou okoli leta 980 pr. n. š. ponovno podala v osvajalne vojne. Najprej so bili uspešni v bojih z obmejnimi ljudstvom na severu sedanjih provinc Shaanxi in Shanxi. Zmagoslavja je bilo konec, ko je njegov naslednik, kralj *Zhao* 昭, poskušal razširiti svoj vpliv proti jugu. Tam je bila, v porečju reke *Han* 漢 in južneje ob Dolgi reki, velika država *Chu* 楚, ki je bila sicer zunaj političnega sistema Zhou, a je bila najverjetneje skoraj enakovredna kraljevini Zhou. Težava je, da o tej državi vemo le to, kar nam o njihovi kulturi govorijo arheološka odkritja, niso pa zapustili pisnih virov, iz katerih bi lahko kaj zvedeli o njihovih političnih razmerah. Vojska Zhou je leta 957 pr. n. š. napadla državo Chu in doživila hud poraz pri reki Han, kjer so izgubili šest zahodnih armad *xi liu shi* 西六師, poleg tega pa je v bojih podlegel tudi kralj Zhao.

Poraz proti državi Chu je hudo prizadel glavnino kraljeve vojske in je pomenil začetek upadanja kraljevske moči. Že naslednji kralj, ki je prišel na oblast po tem bolečem porazu, se je moral soočati z upori vzhodnih ozemelj, ki so jih le s težavo pomirili. Očitno je bilo, da po več kot treh generacijah sistem vazalne zvestobe lokalnih gospodarjev, ki je temeljila na sorodstvu njihovih pradedov, kralju ni več zagotavljal zadostne koncentracije vojaške oblasti, zato je prišlo do številnih sprememb, ki so močno spremenile podobo politične ureditve in razmer v državi Zhou. Preoblikovali so vojsko, tako da je kralj imenoval skupnega vrhovnega poveljnika in druge poveljnice iz vrst nižjih častnikov, kar je pomenilo odmik od vazalne k bolj poklicno urejeni vojski. Poleg tega je prišlo do sprememb tudi na področju civilne oblasti, kjer so dobili največjo moč trije imenovani uradniki, in sicer upravnik za zemljo *situ* 司土, upravnik za dela *sigong* 司工 in upravnik za konje *sima* 司馬, ki so nadomestili vrh dotedanje fevdalne oblastne strukture, v katero so sodili najvišji plemiči iz območij v okolici prestolnice.

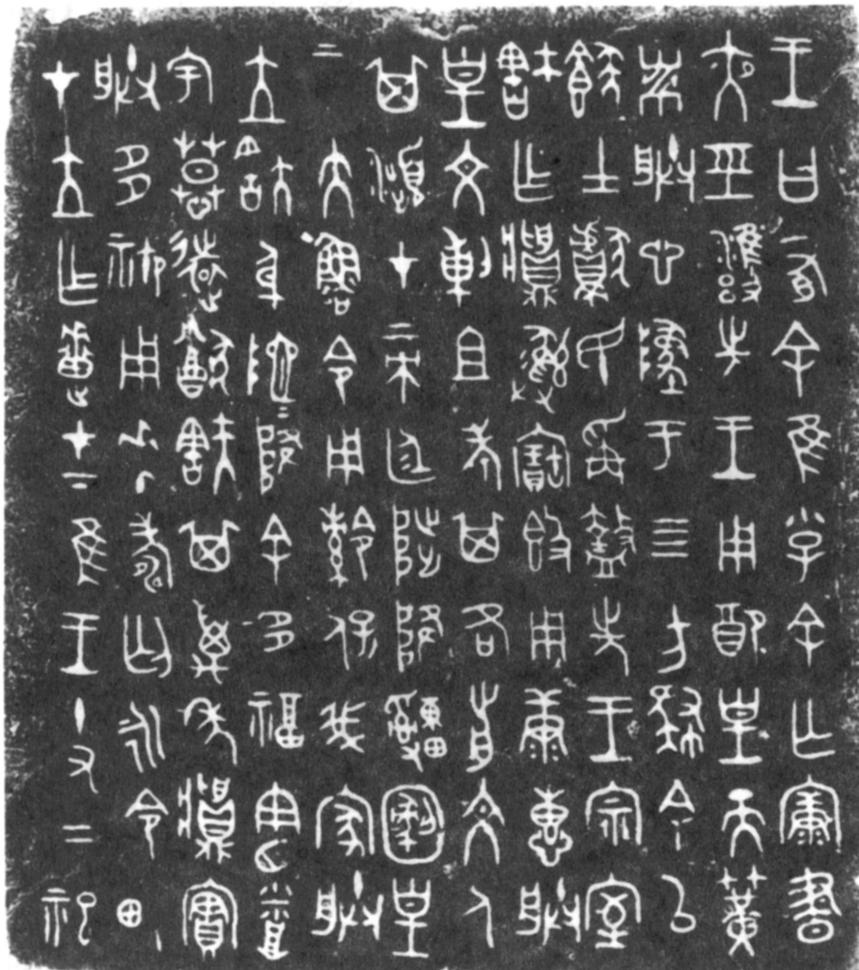
V tem obdobju je prišlo do pomembnih sprememb v izvajanju obredov, ki so dobili obliko izdelanih ceremonij. Pred tem so potekali bolj v zaprtem krogu plemiških družin, kot da bi bili njihovo zasebno opravilo, v katerem so bili udeleženci tesno povezani z vsebinou in z obrednimi posodami, ki so imele pri obredih osrednji položaj. Zdaj so obredi postali izdelane predstave za večje občinstvo, ki so jih vodili posebej določeni strokovnjaki, zato se je udeležena plemiška družina vedno bolj distancirala od obrednih postopkov in ni imela več neposrednega stika z obrednimi posodami. To je bilo povezano s korenititim zasukom sloga izdelave bronastih posod, ki se je prav takrat prvič močneje oddaljil od vzorcev iz obdobja Shang. Spremenilo se je okrasje in oblike posod, pa tudi pravila, kako so različne tipe posod sestavliali v komplete, namenjene posameznim obredom. Tako so se v tem obdobju pojavili zelo veliki kompleti posod, za katere so nato razvili povsem novo tipologijo.

Spremembe se kažejo tudi v pesniških pristopih. Prve pesmi iz obdobja Zhou v najstarejši zbirki *Shi jing* 诗经 so nekakšne liturgične hvalnice, ki so jih peli vsi skupaj pri obredih čaščenja prednikov. Z novim načinom izvajanja obredov so postale pesmi bolj osebne, saj posameznik opisuje obred, ki ga opazuje z razdalje. Od tu je bil le korak, da so začeli opevati pomembna dejanja preminulih kraljev, vse do dosežkov mitoloških junakov, tem pa so se kmalu pridružili še živeči junaki. Ko je začel dvor izgubljati politično moč, so se pojavile tudi prve satire. Pesmi so verjetno pisali pisarji *shi* 史, ki so v tem obdobju pridobili večji ugled in višji položaj na dvoru Zhou. V njihovih pesmih lahko zaznamo prve začetke povezovanja dogodkov v naravi z razmerami v družbi, ko na primer razlagajo naravno nesrečo kot odraz neurejenih razmer na dvoru. Tak način povezovanja oziroma soodvisnosti med naravo in družbo je postal postopoma ena temeljnih značilnosti kitajskega razmišljanja.

Kljub vsem poskusom utrjevanja kraljeve oblasti razmere od sredine obdobja zahodni Zhou niso bile več posebno urejene. Uradni zapisi v knjigi dokumentov *Shujing* 书经 so za to obdobje precej skopi in pogosto protislovni, zlasti glede letnic, tako da je težko natančno določiti kronologijo vseh dogodkov. Zapisi na bronastih posodah nudijo več informacij, vendar te bolj osvetljujejo družbene kot politične razmere. Med drugim so v drugi polovici 9. stoletja pr. n. š. nomadi s severa dvakrat ogrožali območje prestolnice, nato je kraljeva vojska neuspešno poskusila izvesti protinapad, na dvoru pa je prišlo do neregularne menjave oblasti, ko je oblast prevzel kraljev stric.

Legitimni vladar se je zatekel na ozemlje plemičev, ki so ga podpirali, in ti so po sedmih letih ponovno ustoličili njegovega legitimnega naslednika. Ta vladar se je nato vojskoval z vojvodstvom *Qi* 齐, ki je postalo najpomembnejše izmed vseh kolonij na vzhodu, in z državo *Chu* 楚 na jugu. Uporno ozemlje *Qi* si je pokoril in dal njihovega princa skuhati v kotlu. Na jugu je država Zhou izgubila nekaj ozemlja, vendar so pred napadi države *Chu* uspeli ubraniti strateške prelaze ob reki *Luo* 洛. Kmalu po tej bitki je kralj umrl in zapustil zelo mladega naslednika, pod katerim so se razmere še poslabšale. Tradicionalna kitajska zgodovina ga prikazuje kot glavnega krivca za propadanje vladarske hiše Zhou. Ta kralj naj bi se preveč opiral na enega samega priliznjenega ministra in bil ponovno neuspešen v bojih z državo *Chu* v porečju reke *Luo*.

Pomemben dogodek, ki je bil neke vrste mejnik v zgodovini dinastije, se je zgodil leta 842 pr. n. š., ko so prebivalci, po vsej verjetnosti so bili to plemiči, pregnali vladarja iz prestolnice v izgnanstvo, čemur je sledilo štirinajst let medvladja, ko naj bi vladal eden izmed visokih plemičev. To je bil očiten znak, da so se posamezna fevdna ozemlja že močno okrepila in da je kraljeva moč v odnosu do pomembnih fevdalnih gospodov znatno upadla. Omenjeno leto je pomembno tudi zato, ker je od takrat kronologija kitajske zgodovine točno

Slika 5.2: Napis na bronasti posodi iz poznega obdobja Zahodni Zhou.
Izkopano pri naselju Fufeng v provinci Shaanxi.

potrjena, saj se letnice zabeleženih dogodkov ujemajo z astronomskimi zapisimi, ki so spremljali nebesne pojave, med katerimi so za kronologijo pomembni zlasti sočni in lunini mrki.

Čez trinajst let, ko je kralj v izgnanstvu umrl, so kraljevi rodbini zvesti fevdalni gospodje uspeli obnoviti dinastično vlado in so v prestolnici ustoličili kraljevega naslednika. Ta je nato vladal skoraj pol stoletja in nekako obnovil kraljevsko oblast, vendar se je moral večkrat soočati z bojevitimi ljudstvi, ki so z zahoda ogrožali ozemlja, kjer je bila prestolnica. Z njegovo smrtjo so se prizadevanja za

ohranjanje trdnejše oblasti končala in njegov sin je kot zadnji vladar obdobja zahodni Zhou le nemočno opazoval, kako se približuje propad dinastije.

Že začetek vladanja zadnjega kralja so spremljali zlovešči pojavi, ki po prepričanju o povezanosti naravnih pojavov z dogajanjem v družbi niso napovedovali nič dobrega. Leto po nastopu njegove vladavine je ozemlje prestolnice prizadel močan potres in, da bi bile stvari še hujše, sta se istega leta pojavila še sončni in lunin mrk. Po zapisih kitajskih zgodovinarjev so tudi razmere na dvoru ustrezno izražale neurejeno stanje v naravi. Kralj se je ločil, izgnal zakonitega naslednika, se povsem posvetil novi izvoljenki *Bao Si* 褒姒 ter za novega naslednika imenoval njunega sina.

S priležnico *Bao Si* je povezana tudi zelo znana zgodba, ki govori o padcu dinastije. Ko so nekoč v prestolnici pomotoma zagoreli kresovi, ki so oznanjali nevarnost, so fevdalni gospodje s svojimi vojskami prihiteli na pomoč, vendar so ugotovili, da so prišli zastonj. To je priležnico, ki se sicer nikoli ni smejala, tako razveselilo, da se je prvič od srca nasmejala. Kralj, ki je hotel svojo najdražjo ponovno razveseliti, je na zabavah še večkrat uprizoril ta klic v sili in kmalu so se tudi najbolj zvesti vazali naveličali te igre. Ko so leta 771 pr. n. š. sovražniki resnično pridrli, je dal kralj hitro prižgati ognje, vendar ni bilo nobenega odziva. Sovražniki so brez težav opustošili prestolnico, ubili kralja, zajeli lepo *Bao Si* in tako zaključili zadnje dejanje dinastije Zahodni Zhou.

5.4 Propadanje družbenega sistema Zhou

Za prvo stoletje dinastije zahodni Zhou je značilno, da je ustvarilo močno politično in kulturno enotnost, ki jo potrjuje zelo visoka stopnja homogenosti materialne kulture po vsem ozemlju severne Kitajske, kjer je vzpostavila svojo oblast vladarska hiša Zhou. Center tedanjih političnih dogajanj je bil nedvomno v kotlini ob reki Wei, na širšem območju prestolnice, kjer najdemo največ bogatih arheoloških najdišč iz tedanjega časa. Istovetenje s to kulturo, s čimer razumemo predvsem izvajanje enakih obredov, uporabo enakih vrst obrednih posod in spoštovanje istih pravil obnašanja, je pomenilo glavni kriterij za ločevanje tistih skupnosti, ki so pripadale družbenemu sistemu Zhou, od ostalih, ki so jih imenovali barbare, čeprav so nekatere izmed njih tudi že dosegle podobno stopnjo kulturnega razvoja.

Po porazu proti državi Chu se je sprožil proces postopnega slabljenja kraljeve oblasti, ki je trajal vse do končnega uničenja dinastije zahodni Zhou. Hkrati je potekal proces krepitve politične moči posameznih fevdov in povečevanja njihove samostojnosti, tako da so sčasoma začeli delovati kot bolj ali manj samostojne države. Za razvoj tega kulturnega prostora so bile izredno

pomembne spremembe institucij in obredov, do katerih je prišlo sredi obdobja zahodni Zhou. Čeprav je politična moč kraljev upadala, so novo obliko obredov z opremo in okrasjem sprejeli po vsem ozemlju Zhou, tako da je omogočala enotno kulturno pripadnost. Arheološka odkritja kažejo, da so po vsem ozemlju izdelovali enake vrste obrednih posod, da so imeli enak način pokopavanja, da so kljub vedno večji politični razdrobljenosti še vedno posvečali veliko pozornost družbenemu položaju plemičev in njihovim sorodstvenim vezem ter da so se v povezavi s čaščenjem prednikov veliko ukvarjali s preteklostjo.

Obdobje zahodni Zhou je trajalo skoraj tri stoletja in čeprav se je družbeni sistem, kakršnega so uvedli v začetku dinastije, začel krhati že po slabem stoletju, je družbena zgradba, ki se je razvila ob dvoru, pokazala veliko trdnost in razvila nekatere miselne vzorce, ki so postali mejnik razvoja kitajske zgodovine. Izoblikovali so se kriteriji za primeren način vladanja, pesniškega izražanja in poseben način razumevanja sprememb, ki se dogajajo na svetu. Kasnejša kitajska tradicija se je pogosto vračala k tem miselnim izhodiščem in v njih iskala navdih za razlago primerrega obnašanja in družbenih pravil.

V materialnem razvoju ni bilo pomembnih novosti. Bojni vozovi so bili še vedno udarni del vojske in so prešli v splošno rabo. Tak način vojskovanja je bil razširjen čez ves tedanji kulturni svet od Sredozemlja do Kitajske. V drugi polovici obdobja zahodni Zhou so se pojavili tudi vozovi, ki so jih vlekli po štirje konji. Na Kitajskem je takrat spadala v vojaško pristojnost tudi glasba, ker so bili bobni in druga glasbila pomembna spremjava bojnih pohodov in vojaških akcij. Na področju verovanj je bilo glavno božanstvo Nebo *Tian* 天, ob njem pa je bilo še vedno najpomembnejše čaščenje prednikov. V manjšem obsegu se je nadaljevalo tudi pokopavanje živih ljudi, vendar je ta praksa začela sčasoma izginjati, ker je postopoma prišlo do nadomeščanja resničnih vojakov in služabnikov s simbolnimi glinastimi figurami. V nekaterih državah se je živo pokopavanje ohranilo do konca dinastije Zhou, v večini držav, ki so se štele za bolj kulturne, pa so to navado opustili že v začetku obdobja vzhodni Zhou.

Ko so leta 770 pr. n. š. zahodni sosedje zavzeli prestolnico države Zhou, je to pomenilo konec cvetočega razvoja v kotlini ob reki Wei, kjer je bilo do tedaj politično in kulturno središče dinastije. Člani kraljeve družine in visokega plemstva, ki jih sovražniki v tem navalu niso pokončali, so se umaknili na vzhod, kjer so v vzhodni prestolnici *Chengzhou* 成周, kjer je sedaj mesto Luoyang, ponovno vzpostavili dinastično oblast. Dragocenosti, ki jih niso mogli odnesti s seboj, so pred begom zakopali, tako da je okolica zahodne prestolnice zdaj za arheologe eno izmed najbogatejših ozemelj za proučevanje tega obdobja, kjer poleg obilice bogatih grobov odkrivajo tudi številna zakopana skladischa bronastih posod in drugih dragocenih predmetov. Z

odhodom plemstva Zhou na vzhod je kulturno življenje na območju sedanje province Shaanxi začasno zamrlo, saj so se začeli novi zavojevalci postopoma vključevati v kitajski kulturni prostor šele kasneje, ko je na tem ozemlju nastala država *Qin* 秦.

Po prestavitevi prestolnice na vzhod je politična moč kraljev še dodatno upadla, zato so se odnosi med kraljem in fevdalnimi gospodarji posameznih držav močno spremenili. Kralj je ostal samo še formalni vladar, ki je opravljal določene obrede in po prepričanju ljudstva vzdrževal ravnotežje med zemljo in nebom. Glede na odločilen pomen obredov pri povezovanju družbenega ustroja je bilo za razvoj pomembno, da so se obredi posameznih držav ločili od obredov, ki so jih opravljali na kraljevem dvoru. Tako v tem pozrem obdobju dinastije Zhou ni bilo več skupnega, enotnega sistema obredov, zato so se države lahko politično in ideološko osamosvajale in so dejansko postale samostojne države.

Kulturno ločnico, ki je povezana s prestavitevijo prestolnice, prepoznamo, ker se je takrat končala navada, da so pomembne dogodke zapisali na broneste posode. Tudi to ponazarja nove politične razmere, ko ni bilo več skupne avtoritete, ki bi vse nosilce oblasti povezovala v enoten sistem. Vendar pa je zanimivo, da je med državami, ki so izšle iz političnega sistema Zhou, kljub političnim delitvam ostal močan občutek skupne kulturne pripadnosti. To je omogočalo, da so v teh državah z ohranjanjem podobnih obredov in izdelovanjem podobnih obrednih predmetov potrjevali kulturno pripadnost svetu Zhou. Skupna kulturna pripadnost je bila še pomembnejša, ker so se soočali z rastočo močjo obrobnih držav, ki so jih imenovali barbarske prav zato, ker niso imele takih obredov.

V takšnih okoliščinah se je pričelo drugo obdobje dinastije Zhou, ki ga zaradi lege prestolnice imenujemo Vzhodni Zhou *Dongzhou* 东周. Kar zadeva kraljevo oblast, je bilo to obdobje le bleda senca predhodnega. Formalno je trajalo do leta 256 pr. n. š., ko je država *Qin* 秦 uničila majhno ozemlje okoli vzhodne prestolnice, ki ga je še nadziral kraljevi dvor. To je pomenilo konec najdaljše dinastije v kitajski zgodovini, s čimer pa še ni bilo konec političnega sistema med seboj tekmajočih držav, ki je nastal v okrilju nemočne dinastije vzhodni Zhou. Pluralna podoba sveta, ki se je izoblikovala v pozrem obdobju dinastije Zhou, se je ohranila vse do leta 221 pr. n. š., ko je država *Qin* 秦 v nizu uspešnih vojn premagala še poslednje preostale države in prvič združila celotno kitajsko ozemlje v enoten imperij. Ker so se prav v obdobju, ko je bil kitajski svet razdeljen na večje število držav, izoblikovale glavne značilnosti kitajske civilizacije, pravimo, da je bilo to obdobje klasične Kitajske, ki ga v grobem delimo na obdobje pomladi in jeseni *Chunqiu* 春秋 (770–476 pr. n. š.) in na obdobje vojskujočih se držav *Zhanguo* 战国 (475–221 pr. n. š.).

6 Pomladi in jeseni *Chunqiu* 春秋 (770–476 pr. n. š.)

Obdobje pomladi in jeseni je dobilo ime po istoimenski knjigi letopisov države *Lu* 鲁 z naslovom *Chunqiu* 春秋. Ta kronika dokaj natančno beleži pomembne dogodke, ki so se zgodili v časovnem razponu od leta 722 do 481 pr. n. š., kar v grobem ustreza obravnavanemu zgodovinskemu obdobju. Dejansko je za poznavanje zgodovine tega obdobja še bolj pomembna knjiga *Zuochuan* 左传, ki je neke vrste dopolnilo letopisov *Chunqiu* in veliko bolj natančno razlagala posamezne dogodke, ki so v letopisih samo navedeni. Letopisi *Chunqiu* so dobili posebno družbeno veljavno predvsem zato, ker jih je izredno cenil filozof *Kongzi* 孔子 ali Konfucij, in so jih nato uvrstili med temeljne spise konfucijanske doktrine.

Glede natančne razmejitve tega obdobja obstaja več razlag, od takih, ki ga povsem enačijo s časovnim obdobjem te kronike (722–481 pr. n. š.), do drugih, ki zaradi izrednega pomena, ki ga je imel Konfucij, štejejo za konec obdobja leto njegove smrti leta 479 pr. n. š. V našem primeru bomo za zadnje leto šteli leto 476 pr. n. š., kot je obdobje razmejil slavni zgodovinar Sima Qian. Z vidika zgodovine je smotrno za razmejitev upoštevati ključne zgodovinske dogodke, da predstavimo obdobje kot zaključeno celoto. Glede začetne letnice tu ni težav, ker štejemo za začetek obdobja prenos prestolnice na vzhod leta 770 pr. n. š., kar je pomenilo novo fazo v razvoju političnega sistema Zhou. Obdobje se je smiselno končalo z razpadom najpomembnejše osrednje države *Jin* 晉. Vendar je bil to dolgotrajen proces, ki se je začel leta 497 pr. n. š. z vojno med glavnimi družinskimi klani in se zaključil z razdelitvijo ozemlja med tri zmagovite klane leta 453 pr. n. š., do formalne potrditve novo nastalih držav pa je prišlo šele leta 403 pr. n. š. Ker se je takrat porušilo ustaljeno razmerje sil, sta začeli igrati odločilno vlogo v kitajskem kulturnem prostoru diplomacija in vojaška pripravljenost držav, ki so se potegovale za prevlado, kar je bila glavna značilnost naslednjega obdobja.

6.1 Države obdobja *Chunqiu*

Ko so leta 770 pr. n. š. prestavili prestolnico na vzhod in ustoličili dinastijo vzhodni Zhou, je prišlo do pomembne prerazdelitve moči med kraljem in njegovimi vazali. Kralj, ki naj bi vladal nekdanjim fevdnim ozemljem te dinastije, je lahko obdržal svoj formalni položaj samo s podporo peščice najmočnejših vazalov, ki so se politično že povsem osamosvojili. Zato to v resnici ni bila več enotna

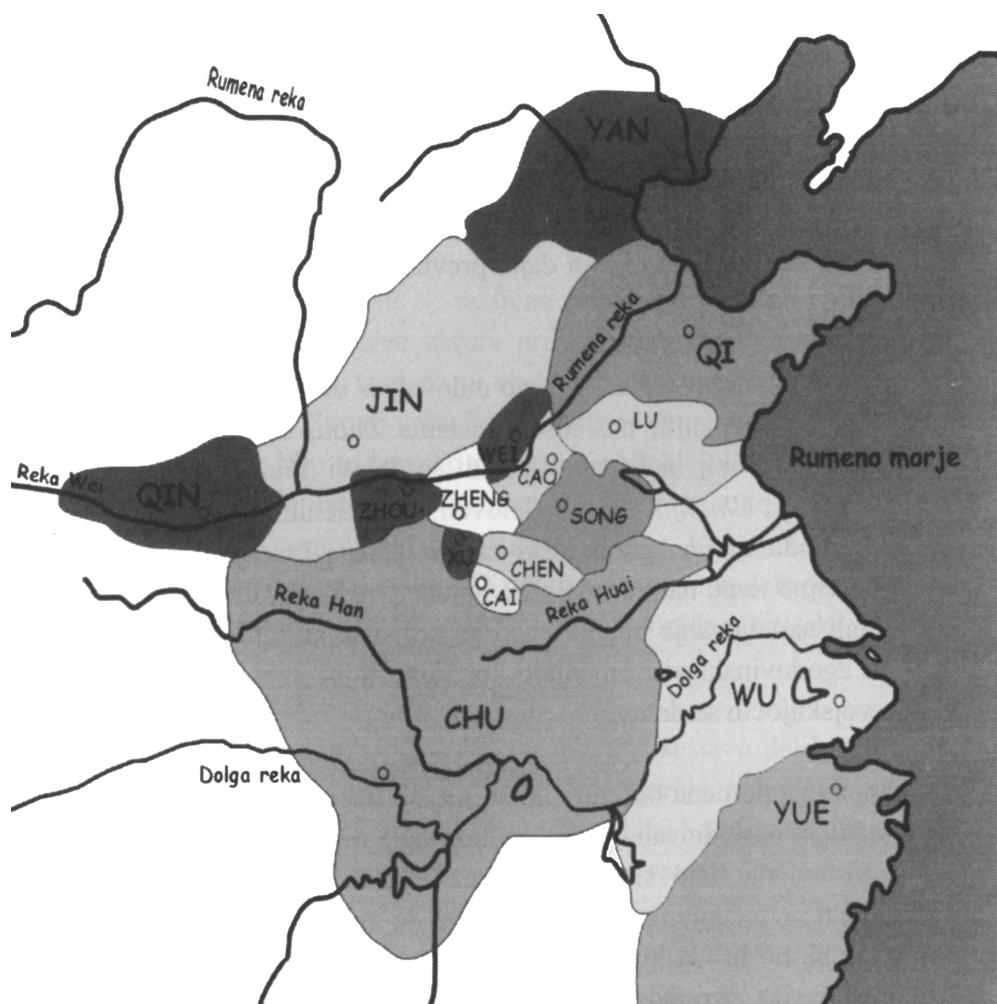
država, ampak je bila razdeljena na več kot sto različno velikih držav in manjših, dokaj samostojnih fevdov.

Število držav in fevdov, ki je vse do konca obdobja Zahodni Zhou še kar naraščalo in naj bi jih bilo že več kot dvesto, se je začelo v novih razmerah moči postopoma zmanjševati. V kroniki *Chunqiu* je omenjenih še 148 takih državnih enot.

Za obdobje *Chunqiu* je značilno, da so bile posamezne države že povsem samostojne in so stopale v različne medsebojne odnose. Močnejše in uspešnejše države so začele priključevati fevde na obrobju in si podrejati manjše države, tako da je ob koncu tega obdobja ostalo le še petnajst pomembnejših držav. Zaradi velikih političnih in družbenih sprememb, ki so se takrat dogajale, je bilo to izrazito prehodno obdobje, v katerem je potekala prva faza prehoda iz fevdalne ureditve obdobja zahodni Zhou v smeri enotnega, uradniško upravljanega cesarstva. Države, ki so v tem prehodnem obdobju igrale glavno vlogo, so bile že relativno močne in dobro organizirane, v njih pa so nastajali glavni obrisi kasnejše kitajske kulture in družbene ureditve.

Države so se glede na zemljepisno lego in etnično sestavo delile na osrednje in obrobne. Osrednje so bile v osrčju tedanjega kitajskega prostora in so imele vodilno vlogo v razvoju kitajske kulture. Zavzemale so gosteje naseljena in lahko prehodna ozemlja nižin severne in srednje Kitajske ter polotok Shandong. Ker so nadaljevale tradicijo dinastije Zhou, so kljub politični razdrobljenosti ohranjale pripadnost tej kulturi in političnemu sistemu. Negovale so mitološko izročilo, da pripadajo ljudstvu *Huaxia* 华夏, ki naj bi izviralo iz državotvornosti Rumenega cesarja in treh dinastij Xia, Shang in Zhou, zato je bilo plemstvo teh držav prepričano, da pripadajo k civiliziranemu svetu tedanjega časa. Na tej osnovi so obrobne države obravnavali kot barbarske, saj niso pripadale k istemu izročilu in so v njih prevladovala druga ljudstva. V obdobju *Chunqiu* so se značilnosti kulture Zhou hitro širile po ozemljih obrobnih držav, zato so se kulturne razlike med osrednjimi in obrobnimi državami izgubljale. Tako so se obsežna ozemlja obrobnih držav skoraj povsem enakovredno vključila v kitajski kulturni prostor, čeprav so psihološke razlike med osrednjimi in obrobnimi državami še vedno obstajale.

Države, ki so se izoblikovale na obrobju kitajskega sveta in so jih zato dolgo uvrščali med obrobne ali zunanje, so bile *Chu* 楚, *Wu* 吴 in *Yue* 越 na jugu, *Qin* 秦 na severozahodu in do neke mere tudi *Yan* 燕 na severu. Čeprav so nastale v drugačnem kulturnem okolju in so jih naseljevala predvsem nekitajska ljudstva, so se te države uvrščale k političnemu sistemu Zhou. Obrobne države so zajemale prostrana ozemlja, kjer zunanje meje niso bile točno začrtane, zato so se lahko širile navzven na nova ozemlja ter se pri tem vedno bolj krepile. V tem procesu je njihova oblast pripajala razna nova ljudstva in prenašala kitajsko

Slika 6.1: Pomembnejše države obdobja Chunqiu

kulturo vedno dlje v zaledje. Sosednja ljudstva so postopoma sprejemala nove navade in se začela ravnati po pravilih, ki jih je določalo plemstvo iz osrednjih držav. S tem se je kitajski vpliv postopoma širil na nova obrobna ozemlja in dajal prevladujoč ton poljedelskim kulturam v širši regiji.

Za razliko od teh držav, ki so aktivno delovale v okviru političnega prostora, oblikovanega na temeljih nasledstva sistema Zhou, sta na ozemljju kotline Sichuan nekoliko bolj izolirano obstajali še državi *Shu* 蜀 in *Ba* 巴. Ti dve državi v obdobju *Chunqiu* nista sodelovali v političnih dogajanjih pluralnega sveta na vzhodu in jih zgodovinski zapisi iz tega časa praktično sploh ne omenjajo. Kljub temu arheološke najdbe potrjujejo, da sta bili ti dve središči nadaljevanje

bogate zgodnje bronaste kulture v kotlini Sichuan, čeprav ju zgodovinski viri omenjajo kot samostojni državi šele v kasnejšem obdobju vojskujočih se držav.

Zaradi enotnega pomena obredov, ki so jih kot zapuščino sistema Zhou ohranjali v vseh državah naslednicah, je bila kultura na Kitajskem relativno homogena sila, ki je družila različne politične skupine. Ta univerzalnost v tedanjem kitajskem svetu je omogočala posebno ugleden položaj verskih in kulturnih norm, ki so bile zato močna asimilacijska sila v odnosu do sosednjih ozemelj. Poljedelske družbe na obrobju so ta sistem hitro in brez posebnih odporov sprejemale, zato je bilo pokitajčevanje teh predelov dokaj neboleče. Obrobne države so ta proces še pospeševale, saj je bilo v njihovem interesu, da so tako širile svoja ozemlja. Država Chu je bila izrazit primer države z ogromnim zaledjem, ki ga je lahko asimilirala. Na severu so bile razmere bistveno drugačne, saj je tam potekala klimatska meja med poljedelskim in nomadskim načinom življenja, ki se je ni dalo bistveno premakniti. Stik ljudstev na severni meji je bil tako v primerjavi z jugom vedno bolj oster in napet. V teh okoliščinah je bilo manj asimilacijskih procesov in še ti so bili predvsem plod vojaških osvajanj.

Osrednje države v pluralnem političnem sistemu obdobja *Chunqiu* so bile:

- **Zheng 郑** se je nahajala na ozemlju sedanjega mesta *Zhengzhou* 郑州 v provinci Henan v bližini nove vzhodne prestolnice. Proti koncu obdobja Zahodni Zhou se je močno okreplila in je skupaj z državo *Jin* 晋 odigrala ključno vlogo za ohranitev dinastije in prestavitev dvora na vzhod.
- **Jin** 晋 je sprva zavzemala južni del sedanje province Shanxi, kasneje pa se je razširila na celotno provinco Shanxi. Tako je imela tudi nekaj značilnosti obrobne države, zaradi česar se je lahko bolj okreplila in vključila tudi nekatera nekitajska ljudstva ter postala ena od najmočnejših držav v kitajskem prostoru.
- **Qi** 齐 se je nahajala na polotoku *Shandong* 山东, ki ga je postopoma povsem zasedla in priključila tudi priobalna nekitajska ljudstva na vzhodu, s čimer se je močno okreplila. Zaradi te širitve je tako kot država Jin vsebovala nekaj prvin obrobne države. Poleg tega, da je sodila med najmočnejše države, je bila tudi med vodilnimi glede na stopnjo družbenega in kulturnega razvoja. Bogastvo so ji omogočale soline ob plitvih obalah na severu, imela pa je tudi pomembno prometno lego, ker je nadzorovala vse glavne poti na jug.
- **Lu** 鲁 je bila v središču tedanjega civiliziranega sveta, v okolici gore *Tai-shan* 泰山, kjer jo je ustanovil sin vojvode Zhou, kar je dajalo tej vladarski hiši velik prestiž. Ta država je bila vedno pomembno žarišče intelektualnih dejavnosti, kar potrjuje veliko pisnih dokumentov, med katerimi so najpomembnejši prav letopisi *Chunqiu*. Zaradi središčne lege se ni mogla širiti,

zato je bil njen kulturni pomen vedno večji od njene dejanske moči. Od tu izvirajo prvi kitajski filozofi, med katerimi je najpomembnejši Konfucij. Njegovo rojstno mesto je *Qufu* 曲阜, tedaj glavno mesto države Lu, ki so ga kasneje posvetili v spomin velikemu filozofu in kjer v družinski palači še vedno živi 78. generacija njegovih potomcev.

- **Song** 宋 je bila južna soseda države Lu. Podobno kot država Lu je bila manjša središčna država z močno kulturno in intelektualno vlogo. Nahajala se je na območju sedanje province Henan, v njej pa so vladali potomci nekdanje kraljevske dinastije Shang.
- **Ostale osrednje države so bile še: Cai** 蔡, **Cao** 曹, **Chen** 陈, **Xu** 许 in **Wei** 卫. To so bile manjše države z izrazito središčno lego, in sicer Cai, Cao, Chen in Xu južno, Wei pa severno od Rumene reke. Zaradi utesnjenoosti na tem osrednjem ozemlju se niso mogle širiti navzven in so zato postopoma izgubljale politični pomen.

Obrobne države so bile:

- **Yan** 燕 se je nahajala na severu in je zajemala znaten del sedanja province Hebei v širši okolici sedanjega mesta Peking, kjer naj bi bilo že tedaj njeeno glavno mesto. Ta država ni bila tako pomembna, saj ni imela pravega zaledja za širitev in se ni mogla okrepliti tako kot druge zunanje države. Po kulturni stopnji je sicer sodila na obrobje, a ker njena moč ni bistveno naraščala, je po političnem obnašanju postopoma postala bolj podobna osrednjim državam.
- **Qin** 秦 je nastala v porečju reke Wei sto let po padcu zahodne prestolnice Zhou in je postopoma povezala ozemlje v etnično in kulturno mešano državo. Imela je strateško lokacijo, saj se na vzhodni meji Rumena reka skozi ozke soteske prebija v ravninski del Kitajske in tako varuje njeno ozemlje pred vdori z vzhoda. Nasprotno so bila na zahodu velika prostranstva, kamor se je lahko širila in se krepila. Ta država, ki so jo zaradi pretežno nekitajske etnične sestave druge države obravnavale kot skoraj povsem barbarsko, se dolgo ni udeleževala meddržavnih dejavnosti. Šele ko je njena moč tako narasla, da je ovirala širjenje države Jin, je napetost med njima povzročila pospešeno krepitev vojske v obeh državah, tako da sta obe postali izjemni vojaški sili v tedanjem kitajskem svetu.
- **Chu** 楚 je bila velikanska država s središčem ob srednjem toku Dolge reke, na ozemlju sedanja province Hunan. Imela je ogromno, dokaj redko nasejeno zaledje, zato je imela veliko prostora za širjenje. Tam so različna ljudstva, ki niso pripadala političnemu sistemu Zhou, že v obdobju zahodni Zhou ustvarila svojo državo, ki se je uspešno upirala kraljestvu Zhou ob njihovih poskusih širitve proti jugu. Ob koncu obdobja zahodni Zhou je

bila Chu že velika sila, ki je začela širiti svoj vpliv tudi proti severu. Priključili so si ozemlja ljudstev ob reki Huai in nekaj manjših državic v porečju reke Han na obrobju političnega sistema Zhou ter začeli ogrožati njegova osrednja ozemlja. Chu je postala glavna grožnja državam, ki so pripadale sistemu Zhou. In prav reševanje napetosti med njo in ostalimi državami je državo Chu postopoma integriralo v njihov politični sistem.

- **Wu 吴** naj bi po nepotrjenem izročilu ustanovil bližnji sorodnik prvega kralja dinastije Zhou daleč na jugu v bližini jezera *Taihu* 太湖 ob izlivu Dolge reke. Iz te vojaške postojanke na tujem ozemlju se je razvila država s pretežno domačim prebivalstvom južnih pokrajin, ki v prvi polovici obdobja *Chunqiu* sploh ni sodelovala v meddržavnih zadevah. V začetku 6. stoletja pr. n. š. jo je podprla država Jin, da bi kot zaveznica sodelovala v bojih z državo Chu. Po tistem se je Wu močno okreplila in postala ena od močnih držav, ki je igrala pomembno vlogo v kitajskem prostoru. Pospešil se je tudi proces akulturacije, saj je v nekaj stoletjih postala skoraj popolnoma kitajska država.
- **Yue 越** se je nahajala najdlje na jugu na področju današnje province Zhejiang, kjer so živela različna priobalna ljudstva Yue 越, ki naj bi bili predniki sedanjih Vietnamcev. Čeprav so trdili, da izvira njihova vladarska družina iz kraljevskega rodu Xia 夏, je to izročilo dvomljivo in nastanek države ni jasen. V meddržavnih dogajanjih se je ta država pojavila skoraj istočasno kot njena soseda Wu, s katero sta se neprestano bojevali za nadzor nad rodotvornimi ozemljji na območju delte Dolge reke. Ker se je sreča v teh vojnah menjavala, je tudi država Yue doživela obdobje moči, ko je imela velik vpliv v politiki med državami kitajskega sveta. Nasprotno od ostalih obrobnih držav pa je imelo ljudstvo Yue vseskozi poseben odnos do akulturacije, ki se je širila s severa. Sprejemali so vplive kitajske kulture in oblikovali svojo državo po vzoru držav v sosedstvu, vendar se niso šteli za kitajsko državo. Tudi kasneje, ko je Kitajska okreplila in širila svoj politični vpliv, ljudstvo Yue ni podleglo asimilaciji in je ohranilo svojo identiteto tako, da se je umikalo vedno bolj proti jugu, kjer je nato nastala država Yuenan 越南, to je južni Yue ali po njihovo Vietnam.

6.2 Odnosi med državami

V obdobju *Chunqiu* je v zunanjih politiki teh držav veljal neke vrste moralni kodeks ali aristokratska pravila obnašanja. Veljalo je pravilo, da kadar ena država porazi drugo, ta ne pobije plemstva premagane države. Ker je bilo v vsej Kitajski le nekaj več kot dvajset plemiških družin in se je politika odvijala po

sorodstvenih vezeh, so se politični interesi pogosto križali z družinskim. Zato so se uveljavila pravila, da zaradi skupne sorodstvene pripadnosti fizično iztrebljanje ni primerno. Poleg tega so obstajala še pravila moralne pravičnosti, ko so presojali odgovornost držav za posamezna dejanja in po potrebi kaznovali krivce. Tako je obstajala možnost, da je šibkejša stran v sporu dokazala, da se ji godi krivica, in močnejša država potem ni več imela moralnega opravičila nadaljevati vojno. Dokler je v političnih odnosih veljal ta kodeks obnašanja, so veliko sporov rešili po diplomatski poti in prekinili nekaj vojn, kljub temu pa so manjši fevdi in državice nezadržno izgubljali suverenost in postajali del močnejših držav.

6.2.1 Prevlada ene države in pojav hegemonije *ba*

Ob koncu obdobja zahodni Zhou se je prva med državami, ki so začele nastopati bolj samostojno, močno okreplila država *Zheng 郑*, ki je uspešno kolonizirala nenaseljena močvirna ozemlja v bližini vzhodne prestolnice. Podprla je selitev kraljevega dvora na vzhod in v naslednjem obdobju igrala pomembno vlogo njegove zaščitnice, s čimer je še utrdila svoj politični položaj. Ko je prišlo med *Zheng* in kraljem Zhou do nesoglasij, jo je kralj leta 707 pr. n. š. s podporo treh drugih osrednjih držav poskusil zavzeti, a je doživel sramoten poraz. To je še bolj zmanjšalo ugled vladarjev Zhou, ki po tem dogodku niso imeli več politične moči, ampak so bili na vrhu fevdalnega sistema Zhou le še po imenu, vodilni položaj pa je prevzela država *Zheng*. Tiste države, ki ji tega statusa niso priznavale, je država *Zheng* s pomočjo drugih zaveznic napadla in po seriji uspehov je postal vladar države *Zheng* nesporni voditelj vseh držav, ki so neposredno izhajale iz fevdalne razdelitve Zhou in jih zato obravnavamo kot osrednje države. Po njegovi smrti leta 701 pr. n. š. se je med njegovima sinovoma razvnela borba za oblast in se sprevrgla v dvajsetletno državljanško vojno, kar je pomenilo konec prevlade države *Zheng*.

Vodilna vloga države *Zheng* je bila prekratka, da bi ustvarila trdno obliko politične nadvlaste, vendar je ustvarila pogoje za nastanek sistema hegemonije, ki jo je ponazarjal naziv *ba* 霸. Naziv *ba* ali *bazhu* 霸主 je pomenil hegemon, ki je v imenu kralja Zhou vzdrževal red in branil politično ureditev Zhou. V tej vlogi je lahko vodil vojaške posege ter postal zaščitnik držav, ki so pripadale skupnosti Zhou, pred zunanjimi sovražniki. V obdobju *Chunqiu* je glede na trenutno moč posameznih držav ta naziv prehajal od države na državo, tako da se je zvrstilo pet držav, ki so uspele vzpostaviti svojo hegemonijo. V resnici so ta naziv pridobili vladarji, ki so kot hegemoni poleg vojaške nadoblasti uspeli uveljaviti tudi svojo politiko meddržavnih odnosov. Tako so sklepali in vodili razna zavezništva, sklicevali meddržavna srečanja vladarjev, kjer so imeli kot

predsedujoči odločilen vpliv na oblikovanje meddržavnih sporazumov, in med drugim celo vodili mirovne konference.

6.2.2 Vodilna vloga države Qi

Prvi, ki je leta 667 pr. n. š. formalno dobil naziv *ba*, je bil *Qi Huan Gong* 齐桓公 ali vojvoda Huan, ki je vladal v državi Qi. Vladarji posameznih držav so se po fevdalmem principu dinastije Zhou namreč imenovali gong 公. Izjemno sposoben vladar in njegov prav tako znamenit svetovalec in glavni minister *Guan Zhong* 管仲 sta uspešno preuredila in tako okreplila državo Qi, da je postala daleč najmočnejša in je prevzela vodilno vlogo v skupnosti držav Zhou. Reforme, ki jih je *Guan Zhong* izvajal v letih 685–645 pr. n. š. v državi Qi so bile prvi tovrsten poskus in so utrle pot kasnejšemu preoblikovanju kitajskega političnega sistema. *Guan Zhong* je bil tako prvi v vrsti kitajskih mislecev in političnih reformatorjev, ki so pustili trajen pečat kitajski civilizaciji. Zaradi izjemne vloge, ki jo je odigral, se je več stoletij kasneje pojavila knjiga, ki so jo po njemu imenovali *Guanzi* 管子, vendar z domnevnim avtorjem ni imela nobene povezave.

Državo *Qi* 齐, ki je bila zaradi širitev na polotok *Shandong* 山东 poleg države *Jin* 晋 največja med državami skupnosti Zhou, so reforme, ki sta jih izpeljala *Qi Huan Gong* in njegov minister *Guan Zhong*, tako centralizirale, da je postala veliko bolj organizirana in je v primerjavi z ostalimi državami lahko učinkoviteje izkoriščala svoje potenciale. Uvedli so mnoge rešitve, ki so jih kasneje prevzele tudi druge države in so nato postale del kitajske tradicije. Tako so se v državi *Qi* pojavili prvi zametki upravne razdelitve ozemlja, in sicer so državo razdelili na petnajst okrožij *xiang* 乡 ne glede na lastništvo in fevdalne pravice, kar je bila prva oblika uradniške lokalne uprave. Uradniški nadzor so razširili še na prebivalstvo in pri tem združili civilne in vojaške dolžnosti.

Z dajatvami iz posameznih okrožij so vzdrževali vojsko, ki je postala državna in ni bila več izključno odvisna od lojalnosti vazalov. Vse to je dalo državi *Qi* takšno prednost, da je lahko odločneje posegla v meddržavna dogajanja.

Ko je začela država *Zheng* izgubljati nadvlado in so se razmerja moči med državami spremenila, se je vedno več držav zatekalo po pomoč k državi *Qi*. Spet z drugimi je prišla država *Qi* v spor in je zato morala vojaško posredovati. Tako je vedno več držav sprejelo vodilno vlogo države *Qi*, zato se ji je ugled močno povečal. V takih razmerah je *Qi Huan Gong* leta 667 pr. n. š. sklical srečanje vladarjev držav *Lu*, *Song*, *Chen* in *Zheng*, kjer so ga potrdili za voditelja teh držav. Temu je sledilo priznanje kralja Zhou, ki je vladarju države *Qi* podelil naziv *ba* 霸 in ga s tem pooblastil, da v imenu kraljevskega dvora izvaja vojaške posege. Prvo takso akcijo je izvedel že nekaj let prej, ko ga je kralj zadolžil, da

Slika 6.2: Bronast vrč za alkoholne pijače, izkopano pri naselju Ximennei, provinca Anhui, obdobje Chunqiu

posreduje v državi Wei, vpleteni v zaroto, ki jo je proti kralju pripravljal njegov brat. Naslednja akcija je bila podpora legitimnemu nasledniku v državi Lu, kjer

se je razplamtela borba za oblast. Vse to je utrdilo vodilni položaj in ugled vladarja Qi, ki vojaške moči ni izkoriščal samo za širjenje lastne države, ampak je varoval tudi temelje fevdalne ureditve Zhou in njene moralne vrednote.

Za države Zhou so postajala vedno večja ovira sosednja ljudstva, ki so jih ogrožala z vseh strani, zato je obramba pred njimi postala glavna naloga skupnosti, ki jo je vodil novi hegemon. Leta 664. pr. n. š. je poslal odpravo na sever proti ljudstvu *Rong* 戎, ki so napadli državo Yan, in s tem obvaroval to državo. Ko je nato drugo severno ljudstvo zavzelo majhno državo *Xing* 邢 v osrednjem delu sedanje province Hebei, je proti njim vodil vojsko treh držav in dal po zmagi zgraditi novo mesto ter državo Xing ponovno vzpostavil. Kmalu za tem je na podoben način rešil propada še državo Wei. Po teh uspehih je Qi Huan Gong res postal nesporen voditelj vseh držav Zhou, ki je izpopolnil pomen in smisel sistema hegemonije *ba*.

Glavna nevarnost za osrednje države je v tistem obdobju grozila na jugu, kjer se je država Chu že močno razširila in postopoma krepila svoj pritisk proti severu. Poleg tega je vladar države Chu leta 706 pr. n. š. naredil za ostale države povsem nezaslišano dejanje, ko si je privzel naziv kralj *wang*, ki ga je imel do takrat izključno suveren dinastije Zhou. S tem je jasno pokazal, da ne priznava podrejenosti dvoru Zhou in najavil, da namerava igrati večjo vlogo v kitajskem svetu. Hkrati je njegova odločitev pomenila le potrditev resničnega stanja, glede na vedno manjši vpliv kraljevega dvora Zhou. V spremenjenem razmerju sil so osrednje države iskale rešitev v povezovanju, zato so bile pripravljene podpreti hegemonu, da bi pod njegovim vodstvom sklenile zveze, ki bi bile protiutež močni zunanji nevarnosti. To je vodilo te države v bolj usklajene vojaške akcije in v iskanje zanimivih diplomatskih rešitev, ki so postale pomembna značilnost tega obdobja.

Država Qi je prvič odigrala vodilno vlogo za zaustavitev prodiranja države Chu, ko je Qi Huan Gong leta 656 pr. n. š. vodil skupno vojsko osmih držav v napad na državo Cai, ki je pred tem postala privesek države Chu. Po zmagi so prisilili državo Chu, da se je udeležila meddržavnega posvetovanja, ki ga je sklical Qi Huan Gong. To je bilo prvo takšno obvezno srečanje vladarjev in najvišjih predstavnikov držav, ki ga je določila in vodila država s statusom *ba*, in je pomenilo začetek diplomatskih aktivnosti, ki so dale nov pomen sistemu hegemonije. Temu srečanju vladarjev je pod vodstvom države Qi sledilo še več podobnih srečanj, ki so včasih obravnavala vojaške zadeve, včasih pa so le dočala meddržavni red in ga potrjevala s podpisom sporazuma.

Država Qi je v štirih desetletjih, ko je vladal Qi Huan Gong, razvila hegemonijo *ba* v učinkovit sistem meddržavnih odnosov, ki je omogočal sodelovanje in medsebojno spoštovanje meja. Tako so prepovedali gradnjo namakalnih sistemov, ki bi škodovali drugi državi, in niso dovolili kopiranja žita, ki bi otežilo

preskrbo prebivalstva, niti dopuščali spreminjanja meja brez vednosti ostalih držav. Ta meddržavna ureditev je temeljila bolj na soglasju kot na prisili, ki bi jo narekovala vodilna država. V obdobju, ko je ta sistem deloval, so se uspešno upirali napadom zunanjih sil ter reševali nasledstvene spore na kraljevem dvoru in tudi v nekaterih državah, ki so pripadale tej meddržavni skupnosti. Seveda je tako zveza držav lahko delovala samo takrat, ko je bil eden izmed vladarjev dovolj močan, da je bil sposoben vzpostaviti hegemonijo nad celotnim ozemljem. Ko je Qi Huan Gong leta 643 pr. n. š. umrl, se je med njegovimi sinovi vnel boj za nasledstvo. V takih razmerah država Qi ni mogla več ohraniti vodilne vloge in je izgubila status *ba*.

6.2.3 Vodilna vloga države Jin

Naslednji vladar, ki je približno deset let kasneje spet dobil naziv *ba*, je bil iz države *Jin* 晉. Ta država se je močno okrepila sredi 7. stoletja pr. n. š., potem ko je oblast v njej prevzela ena izmed stranskih vej vladarske družine. Novi vladar je iztrebil vse pomembne sorodnike prvotne vladarske družine in s tem odpravil staro sorodstveno fevdalno delitev. S pomočjo sposobnih sodelavcev, ki niso izhajali iz vrst sorodnikov, je vzpostavil učinkovito vlado in nato zavzel kar šest-najst manjših držav na ozemlju sedanje province Shanxi. Njegov naslednik, *Jin Wen Gong* 晉文公, je dobil tudi formalno potrditev svoje moči, ko mu je najprej vladar dinastije Zhou v zahvalo za pomoč leta 635 pr. n. š. podelil obsežna ozemlja v bližini kraljeve prestolnice in nato tri leta kasneje še naziv *ba* za uspešno vodenje vojske štirih držav proti Chu.

Država Jin je bila takrat izjemna vojaška sila, ki se je edina lahko merila z močnima zunanjima sosedama Qin in Chu ter po moči ni več zaostajala za do tedaj vodilno državo Qi. Hegemonijo in naziv *ba* so imeli kar trije njeni vladarji in takrat je Jin razširila sistem meddržavne politike še na močni zunanji državi Qin in Chu, ki sta tako začeli sodelovati v reševanju skupnih zadev in postopoma postali del širše kitajske skupnosti. Večji del tega obdobja je bila glavna napetost med državama Jin in Chu. Država Chu je namreč v desetletju medvladja po koncu vodilne vloge Qi ponovno razmahnila svoje prodiranje na sever, država Jin pa je bila edina sposobna držati ravnotežje. Poleg teh dveh držav sta igrali pomembno vlogo še državi Qi, ki je bila še vedno omembe vredna sila, in Qin, ki je pospešeno krepila svojo vojaško silo. Tako so med hegemonijo države Jin krojili glavnino meddržavne politike predvsem odnosi med temi štirimi silami.

Po prvi zmagi nad Chu leta 632 pr. n. š. je *Jin Wen Gong* sklical in vodil posvet sedmih vladarjev, ki so potrdili lojalnost kralju Zhou, ta pa je novemu voditelju podelil naziv *ba*. Država Chu je kljub porazu ostala močna in je z juga

pritiskala na manjše osrednje države, ki so se znašle v primežu stalnih bojev med obema velikima silama. Ko je Jin Wen Gong leta 628 pr. n. š. umrl, je moral njegov naslednik kmalu po tem dokazovati vodilni položaj. Država Jin se je najprej zapletla v vojno z državo Qin, kjer je bila sprva uspešna, nato pa je država Qin vzpostavila ravnotežje sil. Kasneje je posredovala še v državi Qi, ker je ta zasedla državi Lu in Wei, ter jo leta 589 pr. n. š. porazila in si tako ponovno zagotovila vodilni položaj.

Ko je bila država Jin zaposlena s svojimi rivali na severu, je država Chu to izkoristila za novo prodiranje na sever ter zavzela državo Chen. Na ta dogodek se je odzvala država Jin in poslala na pomoč svojo vojsko, ki pa jo je dobro urejena vojska države Chu leta 598 pr. n. š. porazila. Ko je država Chu čez štiri leta oblegala državo Song, se država Jin ni upala posredovati, ostale osrednje države pa so priznale nadvlado države Chu. V teh razmerah si je kralj države Chu pridobil naziv *ba*. Tako je prvotni menen sistema *ba*, ki naj bi varoval ostale države pred zunanjimi sovražniki, še posebno pred državo Chu, izgubil svoj smisel, saj je bila zdaj država, proti kateri je bilo združevanje uperjeno, v vlogi hegemonja. Sistem *ba*, ki naj bi poleg tega predvsem varoval kraljevo oblast in fevdalno ureditev Zhou, se je namreč postopoma spremenil v meddržavni politični sistem, ki je omogočal delovanje večjega števila držav in je pravzaprav nadomestil fevdalno ureditev Zhou.

Ker je bila država Chu premočan nasprotnik, se je država Jin odločila za novo politiko in je začela podpirati državo Wu kot svojo zaveznicu na jugu. Ta strategija je bila učinkovita, ker je država Wu kmalu začela napadati državo Chu, ki se je zato morala bojevati na dveh straneh. Država Wu je bila v teh vojnah uspešna in je postopoma osvojila več ozemelj ter se začela udeleževati meddržavnih srečanj na severu. To je bil nov korak v širjenju tedanjega meddržavnega sistema, ki je vključeval vedno bolj oddaljena ozemlja in nove države. Ob tem je prihajalo do etničnih in kulturnih mešanj, razlike med osrednjimi območji in obrobjem pa so začele postopoma izginjati.

Ko je novi vladar države Jin leta 580 pr. n. š. ponovno vzpostavil zavezništvo vseh severnih držav, da bi se skupaj uprli grožnjam države Chu, je prišlo do zanimive mirovne pobude. Država Song, ki je bila že dolgo ukleščena med pritisci s severa in juga, je dosegla soglasje in leta 579 pr. n. š. pripravila srečanje štirih velikih sil, Jin, Chu, Qin in Qi, da bi z drugimi državami razglasili premirje. Na tej mirovni konferenci so se štiri velike sile obvezale, da bodo omejile svojo vojaško moč, kar je bil verjetno prvi poskus razorožitve v svetovni zgodovini. Rešitev ni bila dolgotrajna, saj so se nasprotja med državo Chu in severnimi državami leta 575 pr. n. š. spet zaostrila ter prerasla v novo vojno, v kateri je država Jin z zaveznicami naslednje leto ponovno zmagala.

Slika 6.3: Posoda Pan v obliki vozička, izkopano na območju province Jiangsu, obdobje Chunqiu

Po tej zmagi je prišlo do notranjih zapletov, ki so privedli do menjave na prestolu države Jin. Novi vladar je uspešno zgladil notranje spore ter z bogatimi nagradami pritegnil k sodelovanju tradicionalne sovražnike, ljudstvo Rong na severu. S tem je zelo okreplil državo in povečal svojo vojaško navzočnost na osrednjih območjih kitajskega sveta. Nesporočeno je obnovil vodilni položaj svoje države ter si leta 571 pr. n. š. pridobil naziv *ba*. Naslednjih trinajst let, kolikor je trajala njegova vlada, je država Jin uspešno vzdrževala ravnotežje sil. To je bilo zadnjič, da je imela ta država vlogo hegemonika in tudi zadnjič, da je hegemonija *ba* še zagotavljala kolektivno varnost.

Sistem meddržavnih odnosov, ki se je dve stoletji razvijal v okviru hegemonije, je prerasel v pravo mnogodržavno ureditev. Ohranjanje fevdalnega sistema Zhou ni bilo več pomembno, ker ga pravzaprav niti ni bilo več, in tudi sklicevanje na vladarja dinastije Zhou je bilo zgolj simbolično, ker kraljevi dvori ni imel več nobene politične moči. Potreben je bil sistem, ki naj bi omogočal sožitje večjega števila držav v širšem skupnem prostoru, in prav tako ureditev se je postopoma razvila. Med državami so nenehno nastajala trenja, po drugi strani pa so države s podobnimi interesimi sklepale zavezništva. Istočasno so se

zunanje države nezadržno krepile, medtem ko je vpliv osrednjih držav postopoma slabel.

V novih razmerah so nastajale nove politične zamisli. Čeprav so bile zunanje države načeloma bolj odprte za spremembe od osrednjih, ki so se močneje opirale na tradicijo, pa so si prav osrednje bolj prizadevale za trdnejše povezovanje in utrditev, saj so se počutile še posebno ogrožene. Na njihovo pobudo so leta 546 pr. n. š. sklicali mirovno konferenco, ki so se je udeležili ministri štirih velikih sil in ostalih držav. Sklenili so mirovni sporazum, v katerem so razmejili vplivne cone obeh najmočnejših držav Jin in Chu in določili, katere države morajo pošiljati prispevke na dvor eni in katere drugi. Ta obveza ni veljala za državi Qi in Qin, ki sta bili prav tako veliki sili in sta bili tudi upravičeni prejemati prispevke manjšega števila svojih sosednjih držav. Sporazum je določal tudi zgornjo mejo števila bojnih vozov za vsako izmed štirih velikih držav in količino prispevkov, ki so jim jih morale pošiljati druge države. Ta mirovna ureditev je zagotovila ravnotežje sil med velikimi državami in mir naslednjih štirideset let.

6.2.4 Vzpon držav Wu in Yue

Konec 6. stol. pr. n. š. se je težišče dogajanj prestavilo na jug. Tam se je država Wu, ki je nenehno pritiskala na državo Chu, postopoma tako okreplila, da je bila leta 506 pr. n. š. sposobna sprožiti splošen napad na državo Chu. V petih zaporednih bitkah je povsem porazila od dolgotrajnih bojev močno izčrpano državo Chu ter jo tako prizadela, da je bil njen obstoj ogrožen. S tem je država Chu izgubila svojo vodilno vlogo na jugu, zamenjala pa jo je nova vzpenjajoča se sila Wu. Prevlada države Wu na jugu ni bila popolna niti dolgotrajna, ker se je ob njej kmalu pojavila tekmajoča sila, država Yue.

Od leta 510 pr. n. š., ko je država Wu prvič napadla državo Yue, sta se zapletali v neprestane vojne, predvsem za nadzor nad rodovitnimi ozemljii ob izlivu Dolge reke. Že čez štiri leta je država Yue vrnila napad in takrat je za posledicami ran umrl kralj države Wu. Vladarji obeh držav so namreč uporabljali naziv kralj *wang*. Leta 494 pr. n. š. je njegov naslednik, da bi maščeval očeta, ponovno napadel državo Yue. Zanimivost te in naslednjih dveh vojn je bila, da so bile vse povezane z vlogo znamenite lepotice *Xi Shi* 西施, ki je sprva živila na dvoru države Yue. Zaradi njenih čarov in sposobnosti je kralj države Yue začel zanemarjati državne zadeve, tako da je postala lahek plen svoje severne sosede. Kralj države Wu je prisilil svojega nasprotnika v vdajo in s seboj odpeljal tudi lepotico *Xi Shi*. Takrat je kralj države Yue uvidel svoje napake in se je zaobljubil, da bo »spal na dračju in okušal žolč«, dokler ne bo spet okreplil svoje države in se maščeval.

Država Wu je bila po tej zmagi na višku svoje moči. Ko so nadzirali ves jug, so začeli širiti svoj pritisk še proti severu in pri tem gradili vodni prekop od Dolge reke proti porečju Rumene reke, kar je bil zametek kasnejšega Velikega prekopa. Leta 485 pr. n. š. je država Wu porazila še državo Qi in zahtevala od države Jin, da ji prizna status *ba*. Ker država Jin ni bila pripravljena na obsežno vojno, se je uklonila in tako je država Wu v vlogi *ba* predsedovala na meddržavnem srečanju leta 482 pr. n. š. Vendar prevlada države Wu ni trajala dolgo, ker je lepotica Xi Shi delala v prid države Yue in je tako prevzela kralja, da je tudi on začel zanemarjati državne zadeve. Kralj države Yue je po dveh desetletjih mukotrpnih prizadevanj tako okrepil državo, da je postala zavidanja vredna sila. Ponovno je napadel državo Wu in jo leta 473 pr. n. š. dokončno porazil. Kralj države Wu je naredil samomor, lepotica Xi Shi pa se je vrnila na dvor države Yue. Ko je postala država Yue najmočnejša, je dobila naziv *ba* in v tej vlogi vodila naslednje meddržavno srečanje. Takrat je bilo to le še formalno priznanje moči in tudi zadnjič, da so podelili ta naziv. Obračun med državama Wu in Yue je zato pomenil tudi konec sistema *ba*.

Pomemben dogodek za tedanje politične razmere je bil razpad države Jin 晉 na tri države in je zaradi vpliva na razmerje moči med najmočnejšimi državami ločnica med obdobjem Chunqiu in obdobjem vojskujočih se držav. Država Jin je po dolgotrajnem boju za oblast leta 453 pr. n. š. razpadla na ozemlja, ki so jih nadzorovali trije zmagoviti družinski klani, Wei 魏, Han 韩 in Zhao 赵. Ker so opustili namen, da bi se do konca bojevali za dediščino države Jin, so po treh desetletjih drug drugemu prznali neodvisnost, formalno pa je leta 403 pr. n. š. potrdil delitev še kralj dinastije Zhou. Ker je bila do tedaj država Jin edina, ki je v imenu osrednjih držav lahko vzdrževala ravnotežje z obrobnimi državami, se je z njeno delitvijo to ravnotežje sil porušilo. Postopoma se je izoblikovalo novo ravnotežje med sedmimi močnimi državami z novimi političnimi odnosmi, ki so zaznamovali obdobje vojskujočih se držav.

6.3 Družbene spremembe v obdobju Chunqiu

Spreminjanje razmerij moči med plemstvom in nove politične razmere so močno spremenile sorodstveno strukturo vladajočega plemstva. Zaradi upadanja moči kraljevske hiše Zhou se je sorodstvena povezanost plemstva močno zrahljala. Najpomembnejše države so se zelo okrepile in razširile svoja ozemlja na račun manjših sosed. Največje štiri države, Qi, Jin, Chu in Qin, so si v tem obdobju priključile kar 128 manjših držav in uničile njihovo državnost, ne glede na to, da so bili zavojevalci pogosto v sorodu z vladarji premaganih držav. Postopoma je postalo običajno, da v odnosih med državami niso večupoštevali sorodstvenih vezi, na katerih je temeljila prvočna fevdalna ureditev dinastije Zhou.

Podobne spremembe so se dogajale znotraj posameznih držav, kjer so bila stara sorodstvena razmerja zaradi pogostih bojev za oblast vedno manj pomembna. Po smrti vladarjev je velikokrat prihajalo do nasledstvenih kriz, v katerih so vladarjevi potomci brez pomislekov obračunavali med seboj. Dogajalo se je tudi, da so oblast v državi prevzeli člani povsem stranske sorodstvene veje, ki se je tako okrepila, da je gladko zamenjala prvotno vladarsko družino in vzpostavila novo fevdalno strukturo. V nekaterih državah je prišlo celo do takih menjav oblasti, da novi vladarji niso bili več v sorodu s starimi, ker so oblast prevzeli posebno močni in vplivni ministri. Vse to je pomenilo konec stare fevdalne etike in solidarnosti med plemstvom, zato lahko govorimo o razpadanju fevdalne družbene ureditve Zhou.

V nekaterih državah je tako prišlo do sprememb notranje ureditve in večje učinkovitosti vladanja. Uspešne novosti so se nato razširile še na ostale države, zato se je podoba teh držav do konca obdobja močno spremenila. Če so bile to sprva nekakšne mestne države, kjer so se vse glavne dejavnosti odvijale v utrjenem mestu, ki je imelo dokaj slab nadzor nad okoliškimi ozemljji, so kasneje začeli krepiti nadzor nad celotnim ozemljem, tako da so se začele razlike med mestom in okolico zmanjševati. Z ustanavljanjem upravnih okrožij *xiang* 乡, ki so se najprej pojavila v državi Qi, in *xian* 县, ki so jih kmalu za tem začeli uvajati v državi Chu, so nastajale prve oblike lokalne državne uprave, ki je zamenjala do tedaj popolno oblast lokalnih fevdalnih gospodarjev. Kmečko prebivalstvo ni bilo več odvisno izključno od svojih gospodarjev, ampak je postopoma začelo plačevati dajatve državi in tako so prebivalci podeželja postali njeni državljeni.

V državi Lu so leta 590 pr. n. š. prvi uvedli vojaško obveznost za prebivalce podeželja in leta 594 pr. n. š. obdavčitev obdelovalne zemlje, pri čemer naj bi davki znašali desetino pridelka. To je pomenilo uvajanje enotnega sistema, ki ni več razlikoval med prebivalci utrjenih naselij *guoren* 国人 in med ljudmi s podeželja *yeren* 野人. Ker je bilo to priznanje, da kmetovalec lahko uporablja določeno zemljишče, bi lahko zaključili, da je moral to zemljишče posedovati ali vsaj najemati, kar kaže na uvajanje novih zemljiskih odnosov. Vse to so bili procesi postopne integracije podeželja v bolj enotno državo, ki so se zaključili šele v obdobju vojskujočih se držav.

V obdobju *Chunqiu* so se opazno izboljšali načini obdelovanja zemlje in omogočali večje pridelke. Na severu se je uveljavilo gojenje pšenice. V kombinaciji s pridelovanjem prosa ter menjavo zimskih in pomladnih setev so lahko začeli kolobariti, kar je omogočalo boljšo izrabo zemlje in tri žetve v dveh letih. Podobno kolobarjenje so poznali tudi na jugu, le da je bilo tam običajno izmenično sejanje riža in prosa. Druge izboljšave so bile povezane s tehničnim napredkom tedanje dobe, predvsem s prvimi začetki uporabe železnih plugov in drugega kovinskega kmečkega orodja ter z uvajanjem globljega oranja s

pomočjo volovske vprege. Večja uporabnost goveda v kmetijstvu se je odražala tudi v upadanju njihove uporabe v žrtvene namene ob raznih obrednih slovesnostih.

Pomembna novost tega obdobja je bilo železarstvo, čeprav so arheologi odkrili nekaj starejših železnih izdelkov, ki pa so narejeni iz meteorskega želeta. Tehnologija pridobivanja in obdelave želeta se je oprla na bogato tradicijo obdelave in vlivanja brona, ki je na Kitajskem, tudi zaradi bogatih najdišč bakrene rude, dosegla izjemen razmah, zato so dokaj hitro osvojili različne postopke obdelovanja želeta in začeli izdelovati tako kovane kot tudi litoželezne predmete. To je pomenilo širšo uporabo želeta, kot so jo v tistem času poznali na zahodu, kjer so sprva izdelovali predvsem kovane predmete, medtem ko se je tehnika vlivanja razširila šele mnogo kasneje.

Po starih zapisih je takrat na Kitajskem vladalo mnenje, da je bron ugledna kovina, primerna za orožje, žezezo pa manjvredna kovina, iz katere se izdeluje orodja. Hiter napredek železarstva potrjujejo tudi najdbe prvih jeklenih mečev iz poznega obdobja *Chunqiu*.

Ob uspešnejšem kmetijstvu in številnih novih izdelkih je v obdobju *Chunqiu* doživela svoj prvi vzpon tudi trgovina. Pred tem je v obdobju zahodni Zhou potekala menjava dobrin predvsem v obliki daril na podlagi političnih vezi v okviru fevdalno urejene družbe. Po propadu tega sistema je začel nastajati nov način tržne menjave, v katerem so kot novo nastajajoči sloj prebivalstva imeli vedno pomembnejšo vlogo trgovci. Nekateri so bili že zelo premožni, saj zapisи omenjajo, kakšna bogastva so si nakopičili posamezniki iz njihovih vrst. Trgovanje so omogočale dokaj dobre prometne povezave med posameznimi regijami, ki so nastale že v obdobju zahodni Zhou in so jih nato zaradi živahne politične dejavnosti v obdobju *Chunqiu* še okreplili. Tako naj bi ceste povezovale glavna mesta najpomembnejših držav, s tem da je bila v središču državica Zhou s sedežem kraljevega dvora in glavno mesto države Jin, kjer je bilo stičišče prometnih poti in tudi glavno trgovsko središče. Poleg cest so že takrat uporabljali tudi vodne poti, ki so omogočale prevoz večjih količin žita.

S porastom trgovine se je krepila potreba po denarju, ki je privedla do uvedbe prvega kovanega denarja. V obdobju Zahodni Zhou so merili in dolöčali vrednost blaga in posestev s količino školjk porcelank, ki so jih nanizali na nit, vendar je največji del menjave potekal neposredno, blago za blago. Razmah trgovanja v obdobju *Chunqiu* je privedel do tega, da je postajal denar vedno bolj običajno plačilno sredstvo, kar je zahtevalo, da so v obtoku vedno večje količine denarja. Prvi bronast denar na ozemlju Kitajske je iz območja vzhodne prestolnice in države Jin. Izdelovali so ga v obliki majhnih lopatic in je začel krožiti v pozrem obdobju *Chunqiu*. Kasneje, ko je v obdobju vojskujočih

se držav skoraj vsaka država kovala bronast denar, presenetili velika raznolikost oblik, ki so bile največkrat pomanjšani posnetki uporabnih predmetov, kot na primer lopatic in nožev, ali pa bronaste školjke, s katerimi so se zgledovali po prvotnem denarju.

Slika 6.4: Denar v obliki nožev in lopatic iz obdobja Chunqiu ter prvi okrogli kovanci z luknjo za nit, kakršne so začeli uporabljati proti koncu obdobja Zhanguo

Razsežnosti sprememb, ki so pretresale kitajski svet v obdobju Chunqiu, so sprožile živahno intelektualno dejavnost, ki je odločilno vplivala na preobrazbo njihove družbe. Iz tega obdobja so najstarejše kitajske knjige, ki so v resnici zbirke spisov *jing* 經 in so kasneje, zaradi velike pozornosti, ki so jim jo namenjali konfucijanski izobraženci, dobile poseben družbeni ugled, zato v

zahodni literaturi besedo *jing* največkrat, ne ravno najbolj posrečeno, preva-jajo kot 'klasika'. Med temi zbirkami spisov segata najdlje nazaj že omenjani *Shi jing* 诗经 in *Shu jing* 书经, ker vključujeta najstarejše pesmi, legende in opise zgodovinskih dogodkov, kot so jih zapisali po starem izročilu, ter Knjiga premen *Yi jing* 易经, ki kot priročnik za vedeževanje razlaga različne razmere v naravi. Zraven sodijo še razne zbirke spisov o obredih, kot Obredi dinastije Zhou *Zhou li* 周礼 in Spisi o obredih *Li jing* 礼经, od katerih je kasneje dobil posebno kanonsko veljalo le del, imenovan Zapis obredov *Li ji* 礼记.

Naslednja pomembna knjiga so Letopisi države Lu *Chunqiu* 春秋, ki so poleg dela letopisov države Qin *Qin ben ji* 秦本纪 edina tovrstna ohranjena kronika. Podobne kronike so pisali tudi v drugih državah, vendar niso preživele uničevanj, ko jih je porazila država Qin. Med izgubljene sodi tudi zbirka spisov o glasbi *Yue jing* 乐经, ki so jo tedaj prav tako šteli med najvažnejše stare knjige.

Pri intelektualnih dosežkih je najbolj izstopal sloj nižjega plemstva *shi* 士. Po eni strani se je ta sloj številčno močno razširil in obubožal, ker plemstvo v novih razmerah ni več moglo uveljavljati nekdanjih privilegijev, po drugi strani pa jim je njihova gosposka izobrazba omogočala, da so se potegovali za nove službe, ki so jih vladarji posameznih držav vedno pogosteje zaupali sposobnim svetovalcem in upraviteljem. Prav ta možnost jih je spodbujala, da so namenjali še večjo pozornost izobrazbi, tako da so se iz vojaškega plemstva postopno spreobrnili v intelektualno silo, ki je začela pomembno vplivati na zgodovinska dogajanja.

Nekateri izmed najetih uradnikov, ki so izvirali iz sloja *shi*, so naredili bleščeče politične kariere kot svetovalci in ministri vladarjev in jim stare zgodovinske knjige pripisujejo glavne zasluge za uspehe držav, v katerih so službovali. Drugi so dobili službe kot upravniki novih ozemelj, ki so si jih priključile močnejše države, in so se na teh položajih tako okrepili, da so začeli ogrožati celo vladarske družine držav, v katerih so službovali. Ker takih služb seveda ni bilo dovolj za vse, so se mnogi med njimi posvečali razmišljjanjem, kako bi rešili porajajoče težave in so odgovorili na izzive tedanje dobe. To je mnoge spodbudilo, da so začeli širiti svoje ideje, iz česar je nastalo pravo intelektualno vrenje, v katerem so se izoblikovali različni filozofski pogledi, ki so jih kasneje označili kot sto filozofskih šol. V teh razmerah je proti koncu obdobja *Chunqiu* kot eden izmed prvih izrazitih filozofov začel širiti svoje ideje Konfucij *Kongzi* 孔子, ki je pomembno zaznamoval vsa kasnejša obdobja kitajske družbe.

7 Vojskujoče se države *Zhanguo* 战国 (476–221 pr. n. š.)

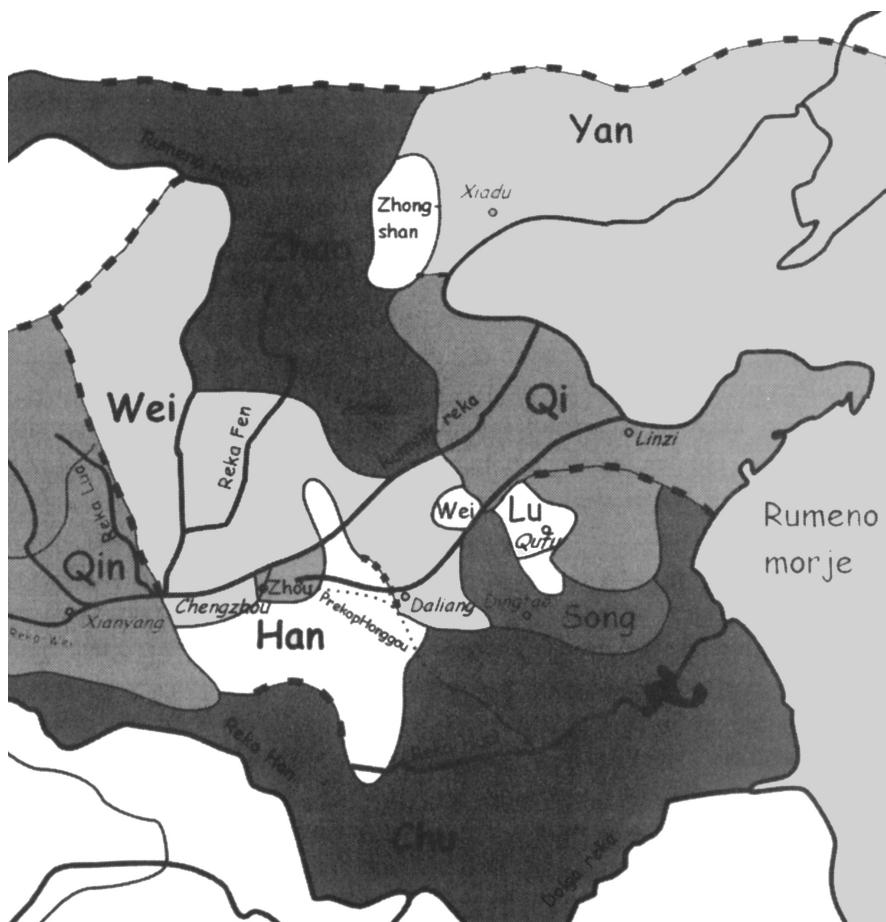
7.1 Države obdobja *Zhanguo*

Fevdalna ureditev dinastije Zhou je bila hkrati z rodovno sorodstveno zasnovano družbo v obdobju *Chunqiu* že tako v zatonu, da je razen nominalnega monarha dinastije Zhou od nje v naslednjem obdobju ostalo le bore malo. Ker niso uspeли najti novega, splošno sprejetega koncepta družbe, ki bi nadomestil preživeto podobo družbe iz zgodnjega obdobja dinastije Zhou, se je agonija le-te nadaljevala. Nov sistem je nastajal sproti, z rivalstvi in merjenji moči posameznih držav, ki so se potegovale za čim večji vpliv in so iskale nove možnosti za povečanje vojaške in politične moči, ne da bi pri tem upoštevale etiko ali zastarela pravila obnašanja.

Obdobje vojskujočih se držav, ki ga štejemo od leta 476 pr. n. š. do prve združitve v cesarstvo leta 221 pr. n. š., je ime za razgibano, dve in pol stoletji dolgo obdobje politične razcepljenosti. Takrat je politično podobo Kitajske oblikovalo sedem močnejših in približno še enkrat toliko šibkejših držav, ki so izšle iz združevalnih in preobrazbenih procesov obdobia *Chunqiu*. Te države so bile za razliko od nekdanjih mestnih držav ozemeljsko že povsem določene, tako da so imele državno oblast na vsem svojem ozemlju. To se je pokazalo zlasti pri vpoklicih kmečkega prebivalstva v vojsko, kar je povsem spremenilo način vojskovjanja. Za razliko od elitnih plemiških vojsk preteklega obdobia je vojskovanje postalo množično, in zato je bilo vedno bolj pomembno, kako veliko armado je bila posamezna država sposobna opremiti in vzdrževati. Ob tem je nastala potreba po novi vrsti strokovnjakov, vojaških strategov, ki bi bili teoretiki in snovalci vojaških taktik, prirejenih novim pogojem vojskovjanja.

Moč in vloga vladarjev posameznih držav sta se močno povečali, saj se pri vladanju niso več opirali na pomoč svojega sorodstva, ampak so okrepili oblast z najemanjem sposobnih svetovalcev in upravnikov iz širšega kroga sposobnih strokovnjakov, največkrat iz vrst nižjega plemstva *shi*. To je vodilo v širitev upravnih služb in centralizacijo vladarjeve moči. V novih razmerah je imel vladar večji nadzor nad svojimi pomočniki, ki jih je z delitvijo nagrad in kazni držal vse večji osebni odvisnosti. Nova vloga monarhov kot nespornih vladarjev suverenih držav se je odražala tudi v njihovih formalnih nazivih, saj so si celo vladarji držav, ki so izšle iz fevdalnega sistema Zhou, postopoma privzeli naziv kralj *wang*. Tako je obdobje vojskujočih se držav tudi formalno postalo pluralno politično okolje določenega števila samostojnih držav.

Množično vojskovanje je postalо vedno bolj odvisno od gospodarske moči posamezne države, zato so začele države med seboj tekmovati tudi na področju krepitve notranje moči in gospodarstva. To je pospeševalo živahno gospodarsko dejavnost in spodbudilo razvoj uradniških dejavnosti ter novih institucij, ki so omogočile večjo učinkovitost vodenja države in okreplile nadzor nad prebivalstvom. Rezultat teh procesov je bil dinamičen razvoj na vseh področjih, od gospodarstva do politike, filozofije, kulture in umetnosti. Ob tem so se izoblikovali tudi glavni obrisi državnih institucij, ki so zaznamovale vladanje prvih cesarskih dinastij, za katere lahko rečemo, da so kot zaključno dejanje izšle iz medsebojnih obračunov v obdobju vojskujočih se držav. Rivalstva in boji za prevlado so se namreč stopnjevali in dobivali vedno večji obseg, vse dokler ni nazadnje kot končni zmagovalec ostala le ena država, ki je politično združila vso Kitajsko.

Slika 7.1: Države obdobja Zhanguo (črtkano: obzidja posameznih držav)

Glavne države, ki so krojile usodo dogajanju v obdobju vojskujočih se držav, so bile tri naslednice države Jin in štiri obrobne države, ki so se močno okrepile že v obdobju *Chunqiu*, pri čemer upoštevamo, da je imela zaradi velikosti polotoka Shandong tudi država Qi veliko značilnosti obrobne države. Med temi močnimi državami so bile stisnjene še nekatere manjše države, ki pa se zaradi svoje osrednje lege niso mogle širiti. Njihova vloga je okrnela in nekdaj pomembne države so postale le tamponske cone med močnejšimi ter so v igri velikih sil postopoma izgubile samostojnost. Glavne države tega obdobja lahko v grobem razvrstimo glede na njihovo zemljepisno lego v smeri od severa proti jugu v naslednjem vrstnem redu:

- **Yan** 燕, z glavnim mestom v bližini sedanjega Pekinga, je poleg severnega dela sedanje province Hebei zajemala še jugozahodni del sedanje province Liaoning 辽宁 in severovzhodni del sedanje province Shanxi. Bila je najšibkejša izmed sedmih velikih držav in je tudi zadnja postala pomembna sila. Kljub temu, da ni bila med najmočnejšimi, je bila sorazmerno dobro zavarovana, saj ji z vzhoda in severa niso grozile večje nevarnosti, in je zato lažje branila ostale meje.
- **Qi** 齐 je zavzemala polotok Shandong in južni del sedanje province Hebei. Na jugu je mejila na več manjših državic, od katerih sta bili najpomembnejši Lu in Song. Na severu je vzdrževala dolgotrajno zavezništvo z državo Yan in si zagotovila ugoden strateški položaj, saj so jo nevarnosti ogrožale samo z zahoda. Sodila je med najmočnejše države, tako kot v obdobju *Chunqiu*, in je bila še vedno vodilna v gospodarstvu in kulturi. Njeno glavno mesto Linzi 临子, v bližini izliva Rumene reke ob severni obali, je bilo, kot kaže, v tistem času največje mesto na ozemlju Kitajske.
- **Zhao** 赵 je bila najbolj severna izmed treh držav, ki so nastale z delitvijo države Jin. Zavzemala je severni del sedanje province Shanxi in nekaj ozemlja na jugu sedanje province Hebei, vse do severnih predelov sedanje province Henan. Ker je bila mejna država, je bila strateško v nekoliko ugodnejšem položaju od ostalih dveh naslednic države Jin, saj s severne strani ni bila ogrožena. Zaradi stikov z nomadskimi ljudstvi na severu je bila to prva kitajska država, ki je v vojski začela uvajati konjenico.
- **Wei** 魏 je bila najmočnejša izmed naslednic države Jin. Nahajala se je ob srednjem toku Rumene reke na jugozahodu sedanje province Shanxi, drug del države pa je segal v osrednjo kitajsko nižino v severni del sedanje province Henan, tako da je bila razcepljena na dva velika kraka. To je še oteževalo njen strateško neugoden položaj. Z vseh strani so jo obdajale močne države, ob tem pa sta bila vzhodni in zahodni del države povezana le z ozkim prehodom. Tako je imela veliko težav, kadar so ji grozile nevarnosti z različnih strani. Kljub temu je bila dolgo med vodilnimi silami in je uvedla

več pomembnih upravnih reform. Bila je tudi prva država, v kateri so začeli uvajati velikopotezno namakanje.

- **Han** 韩 je bila najmanjša izmed držav, na katere je razpadla država Jin. Zavzemala je ozemlje na jugovzhodu sedanje province Shanxi in osrednji del sedanje province Henan. Prvih sto let je bila privesek države Wei, nato pa se je z zavzetjem večine ozemlja države Zheng 郑 okreplila in tja prestavila tudi svoje glavno mesto. Ker je bila z vseh strani obdana z močnimi sosednimi, je bila v strateško neugodnem položaju in se je morala večkrat reševati z menjavanjem zavezništev glede na trenutna razmerja moči v njeni soseski.
- **Qin** 秦 je imela kot najbolj zahodna država s središčem v porečju reke Wei še naprej izjemno strateško lokacijo. Ker je bil dostop z vzhoda in jugovzhoda mogoč le preko dveh ozkih prelazov, je bilo njeno rodovitno osrčje odlično zavarovano. Z drugih strani ji niso grozile večje nevarnosti, še zlasti ne potem, ko si je v drugi polovici 5. stoletja pr. n. š. podredila nomadska plemena Rong 戎 na severu. V naslednjem stoletju si je z zavzetjem držav Shu 蜀 in Ba 巴 v kotlini Sichuan pridobila obsežna rodovitna ozemlja in velika nahajališča železove rude, kar ji je dalo materialno podlago za velike osvajalne vojne v zadnjih desetletjih obdobja vojskujočih se držav.
- **Chu** 楚 je kmalu ponovno postala glavna sila južne Kitajske. Iz središča ob srednjem toku Dolge reke se je razprostirala še v porečja rek Han 汉 in Huai 淮. Po zavzetju države Yue 越 leta 334 pr. n. š. se je razširila še na območja ob spodnjem toku Dolge reke in tako zajemala vso tedaj znano južno Kitajsko. Kljub ogromnim razsežnostim njena moč zaradi pogostih notranjih sporov in spopadov za oblast ni ustrezala njeni velikosti. Ker ni imela stabilne vlade, ni sledila drugim državam v izboljšavah učinkovitega upravljanja države, in zato ni odigrala take vloge, kot bi jo lahko glede na svojo velikost.

7.2 Načini vojskovanja

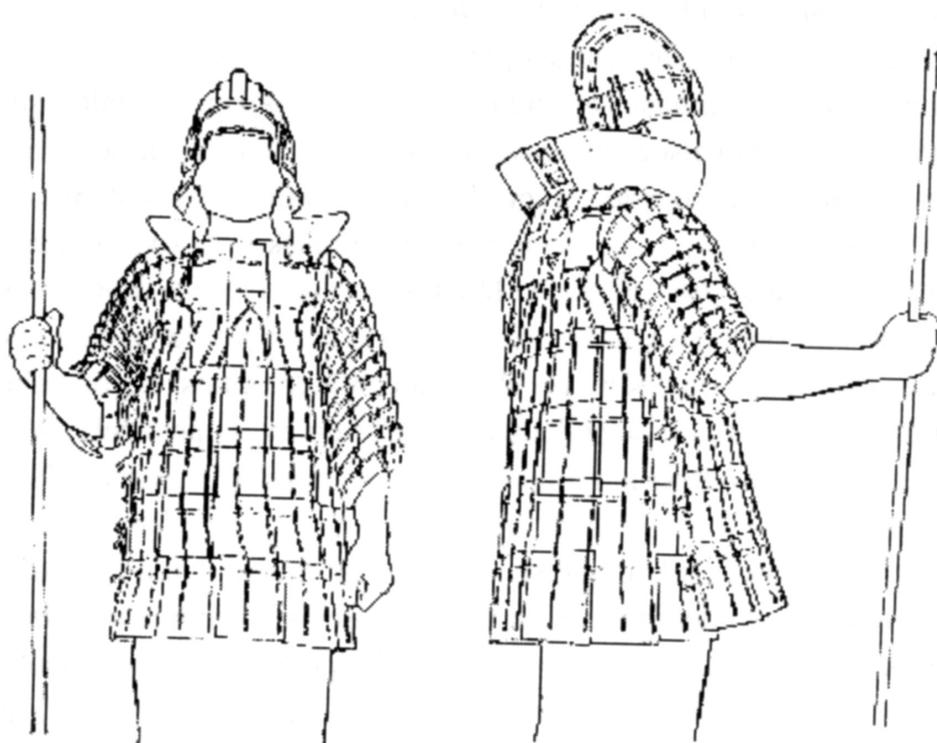
Osnovno vodilo držav tega obdobja je bilo čim bolj okrepliti in usposobiti vojsko, da bi država postala močnejša in bi se razširila na račun svojih sosed, zato sta glavni značilnosti tega obdobja izreden razmah obsega vojskovanja in hiter razvoj vojaških tehnik, orožja ter vodenja vojaških operacij s številnimi novimi taktičnimi zamislimi. Ker je bilo vladanje podrejeno vojaški logiki, je imel razvoj vojskovanja velik vpliv na preoblikovanje strukture oblasti in preobrazbo celotne družbe, tako da bi omogočala čim večjo učinkovitost vojske.

V vojnah obdobja *Chunqiu* so bili glavna udarna sila še vedno bojni vozovi, s katerimi se je bojevalo plemstvo. Običajno bojno formacijo so sestavljeni štirje vozovi, in sicer eden spredaj in trije zadaj, tako da so prodirali kot neke vrste plug. Spremljala jih je pehota, po navadi 72 suličarjev. Pehoto so sestavljeni ljudje iz nižjega sloja mestnega prebivalstva in kmetje, ki so spremljali svoje gospodarje. Vojske so štele od nekaj tisoč do največ 30.000 ljudi, bitke pa so se odvijale kot frontalni spopad dveh vojsk na ravnini in so običajno trajale en do največ dva dne. Do prvih odstopanj od takega načina vojskovanja je prišlo proti koncu obdobja *Chunqiu* v državi Jin, kjer so v vojsko začeli vključevati vse kmete. To je sprožilo preusmeritev v uvajanje množičnih vojsk, v katerih je bila odločilna številčnost pehote, zato so morale države izboljšati upravo in nadzor nad kmečkim prebivalstvom, da bi ga lahko med vojno v čim večjem številu vključile v vojaške vrste.

V obdobju vojskujočih se držav so zaradi naraščanja kmečkega prebivalstva, širjenja kmetijskih zemljišč, izboljšanih načinov obdelovanja zemlje in bolj učinkovitega nadzora držav nad svojim prebivalstvom postajale vojske vedno bolj množične. Najmočnejše države so postopoma postale sposobne vzdrževati po več sto tisoč vojakov, pri čemer so vojske, ki so odhajale na vojaške pohode in se bojevale, v prvih dveh stoletjih tega obdobja običajno štele po več deset do največ sto tisoč vojakov. Vojaške sile so bile razporejene v posamezne armade *jun* 军, ki so tedaj štele do dvanajst tisoč vojakov. V zadnjem stoletju obdobja vojskujočih se držav, ko so vojne postale osvajalne in jih je vodila želja po popolni prevladi na celotnem kitajskem ozemlju, se je številčnost vojaških sil, ki so sodelovale v teh vojnah, še povečala, tako da so posamezne vojske v odločilnih bitkah štele tudi po več sto tisoč vojakov.

Zaradi uvajanja množičnih armad se je zelo spremenil način vojskovanja in je sprožil hiter razvoj novih orožij in vojaških tehnik. Hkrati je nastala potreba po strateškem načrtovanju in vodenju vojaških operacij, zato se je izobiloval nov sloj poklicnih strategov in poveljnikov, kot na primer poveljnik armade *jiangjun* 将军, kar je pogosto postal dedni družinski poklic. Ob množični pehoti je pomen bojnih vozov postopoma upadal, saj jih je kot nova mobilna sila začela izpodpirati konjenica. Konjenico so zaradi stikov z nomadskimi sosedji na severu prvi začeli uporabljati v državi Zhao, a se je zaradi velike učinkovitosti hitro razširila še v ostale države. Tako naj bi po zapisih v knjigi *Zhanguo ce* 戟国策 vojske najmočnejših držav, Qin, Qi in Chu, obsegale po milijon pehote, deset tisoč konjenikov in tisoč bojnih vozov. Te številke so verjetno nekoliko pretirane in poskušajo na simboličen način poudariti veliko vojaško moč teh držav, vendar razmerje med pehoto, konjenico in bojnimi vozovi dokaj zgovorno govori o sestavi tedanjih vojsk.

Zaheteve po večji vojaški učinkovitosti so privedle do razlik med raznimi vrstami pehote. Poleg običajne kmečke vojske, ki so jo lahko po potrebi mobilizirali, so začele države uvajati še posebno elitno pehototo, v kateri so bili vojaki s posebnimi sposobnostmi, ki so jih zato še dodatno urili in bolje opremili, da so več let ostali v stalno pripravljenih četah in bili zato deležni posebnih ugodnosti. Pehotno orožje so v oboroževalni tekmi nenehno izpopolnjevali ter so tako sulice in helebarde postajale vse daljše in bolj raznovrstnih oblik, izdelovali so jih v večjih količinah ter končno prešli na pretežno uporabo železa. Opremljenost vojakov z bronastimi meči je postala bolj množična, na jugu pa so se začeli pojavljati tudi meči z zelo kvalitetnimi železnimi rezili. Vojaki so bili zavarovani z zaščitnimi oblekami in šlemi iz usnjenih trakov, ki so jih med seboj povezali z vrvicami, zato so bili takšni oklepi dokaj gibčni. Proti koncu obdobja so se pojavili tudi kovinske čelade in oklepi iz železnih ploščic, ki so bili zvezani na podoben način.

Slika 7.2: Vojak v lahkem oklepu, kakršen se je uveljavil v obdobju Zhanguo

Učinkovitost vojskovovanja je zelo povečal samostrel, ki se je razširil že v 4. stoletju pr. n. š. in je bil pomembna tehnična novost. Povečal je domet in udarno moč puščic, saj so ga napeli z vso silo, in sicer tako, da se je vojak leže z nogami uprl v lok in z rokami napel tetivo. Preciznost sprožilnega mehanizma so nenehno izboljševali, da je omogočala zelo natančno streljanje, zato je postal samostrel v drugi polovici obdobja vojskujočih se držav najpomembnejše orožje, ki je pogosto odločilno vplivalo na izid bitk. Takrat so razvili še eno tehnično novost, tako imenovane »povezane samostrele«, ki so bili pritrjeni na podlago ali na voz in so jih lahko sprožili mehansko, da so vsi naenkrat izstrelili puščice.

Vojskovanje v obdobju vojskujočih se držav ni bilo več kratkotrajno niti omejeno na preproste ravninske bitke, ampak so vojne lahko trajale tudi po več let. Vključevale so dolgotrajne pohode velikih armad, usklajeno delovanje več armad na širšem ozemlju, večletna obleganja utrjenih mest in na koncu celo pozicijsko bojevanje dveh velikih vojsk na več kot sto kilometrov dolgi frontni črti. V teh vojnah so uporabljali nove taktike, da bisovražno vojsko speljali v težaven položaj ali jo napadli iz zasede. Da bi zmedli nasprotnike, so vključevali domiselne taktične poteze. Ena izmed teh so bili tako imenovani »ognjeni biki *huoniu* 火牛«, ko so bikom na rogove nataknili bakle in jih nagnali v sovražni tabor.

Ob tako razširjenem obsegu vojskovovanja so se razvile razne nove oblegovalne in obrambne tehnike. Za naskok na mestna obzidja so na primer uporabljali posebne dolge lestve, v nekem primeru pa so celo preusmerili reko, da je poplavila mesto. Pomembna je bila tehnika rogov, ki so jih kopali pod mestna obzidja, da bi oblegovalci po njih prišli v mesto ali da bi s tem spodkopali temelje obzidja in ga tako porušili. Na drugi strani so branilci z velikimi mehovi v rove pihali dim, da bi zadušili napadalce. Za večjo varnost so države na strateško pomembnih krajih začele graditi utrdbe in cele nize opazovalnih postaj, kar je postopoma privedlo do gradnje obrambnih obzidij vzdolž mej nekaterih držav. Še posebno so utrjevali pomembnejše strateške prelaze, kjer so države vzdrževale stalno nastanjene čete. Ti varovani prehodi so bili namenjeni tudi nadzorovanju ljudi, ki so prihajali v državo, in kot mitnice, kjer so pobirali transnitne dajatve trgovcev.

V obdobju vojskujočih se držav so zatorej nastale spodbude za gradnjo dolgih obrambnih obzidij, ki so končno privedle do gradnje znamenitega Kitajskega zidu. Zidove vzdolž rek sta na svojih mejah začeli prvi graditi državi Qin in Wei. To so bili zidovi iz trdno zbite zemlje na utrjenih temeljih, ki so se vili za rečnimi nasipi v razdaljah, ki bi ustrezale dolžini stranice katere izmed sedanjih provinc. Nato so države Qin, Zhao in Yan, ki so na severu mejile na nomadska ljudstva, na mejah z njimi zgradile obrambne zidove. To so že bili zametki Kitajskega zidu, ker je prvi cesar dinastije *Qin* 秦 po zavzetju vseh držav le povezal

te zidove v enotno obrambno črto na severni meji svojega cesarstva. S tem je postavil vzor varovane meje z nomadskimi sosedji, ki so jo v kasnejših dinastijah še večkrat obnavljali in utrjevali, da je ta, čez drn in strn vijugav zid, postal eden izmed simbolov kitajske civilizacije.

Tako, kot sta se širila obseg in zahtevnost vojskovanja, so se porajale in razvijale tudi teorije o strategiji in tehniki vojskovanja. Ker so zasluge za pomembne zmage in nove strateške zamisli povezovali z najbolj znamenitimi poveljniki in strategi, so o njih kmalu nastale legende, ki so jih povzeli v knjigah. Tako naj bi že ob koncu obdobja *Chunqiu* vodil zmagovalo vojsko države Yue legendarni poveljnik in teoretik vojaških bojevanj *Sunzi* 孙子. Po njem imenovana knjiga, ki je nastala približno stoletje kasneje, vsebuje glavna strateška načela in takтиko tedanjega vojskovanja, ki jih še dandanes kot klasiko vojskovanja poučujejo na sodobnih vojaških akademijah. Šele v drugi polovici četrtega stoletja pr. n. š. so se pojavili prvi povsem specializirani vojaški strokovnjaki, kot na primer znameniti vojaški svetovalec *Sun Bin* 孙膑, za katere je že možno trditi, da so zgodovinske osebe.

7.3 Politika in odnosi med državami

7.3.1 Posledice razpada države Jin

Prva desetletja obdobja vojskujočih se držav so potekala v znamenju notranjih obračunov in vojn za nasledstvo mogočne države Jin. Ta državljanska vojna je bila še posebno silovita v desetletjih na prelomu obdobjij *Chunqiu* in *Zhanguo*, vse do leta 453 pr. n. š., ko so se izoblikovali glavni obrisi treh držav naslednic. Negotovost in napetosti v tem prostoru so se nadaljevale vse do leta 403 pr. n. š., ko je formalno priznanje teh treh držav potrdilo obstoječe stanje in omogočilo večjo politično stabilnost na ozemlju nekdanje države Jin. Istočasno so se države Qi, Qin, Chu in Yue še naprej krepile in se širile na račun manjših držav na svojem obrobu.

Država Qi je v tem obdobju napredovala proti jugu polotoka Shandong. Še bolj zavzeto se je krepila država Qin, ki si je najprej zagotovila varnost na svoji severni meji, ker je postopoma pokorila ljudstvo *Rong* 戎, nato pa je leta 441 pr. n. š. začela prodirati v kotlinu Sichuan. Tam sta dokaj neodvisno od dogajanj na vzhodu obstajali državi *Shu* 蜀, v okolici sedanjega mesta *Chengdu* 成都, in *Ba* 巴, v okolici sedanjega mesta *Zhongqing* 重庆. Zavzemanje rodovitne kotline Sichuan je trajalo skoraj celo stoletje, zato država Qin do leta 366 pr. n. š. ni vidneje posegala v spore in zdrahe med ostalimi državami. Z juga sta državi Chu in Yue širili svoj vpliv na sever proti porečju Rumene reke in si priključili več manjših držav na tem ozemlju.

Tudi v prvi polovici 4. stoletja pr. n. š. je bilo težišče dogajanj povezano z nastopanjem treh držav naslednic države Jin. Najprej so se vse tri povezale pod vodstvom države *Wei* 魏 in se krepile ter širile proti državam Qi, Chu in Qin. Zaradi svoje vodilne vloge se je najbolj okrepila država Wei, ki je z uspešnim vojaškim prodorom državo Qin potisnila nazaj na zahod do reke *Luo* 洛, kjer je nato zgradila prvi obmejni obrambni zid. Vendar je prav hitra krepitev države Wei sprožila nesoglasja med naslednicami države Jin in v povezavi z neugodno ozemeljsko lego države Wei tudi ustavila njen vzpon. Ko je država *Zhao* 赵, nezadovoljna z dotedanjim procesom širitve, leta 383 pr. n. š. enostransko napadla manjšo državo *Wei* 卫 na jugovzhodu, je ta za pomoč zaprosila mogočno državo *Wei* 魏, kar je zaostriло spore med tremi naslednicami države Jin.

Soočena z veliko vojaško premočjo države *Wei* 魏 je država *Zhao* prosila za pomoč svojo staro sovražnico, državo Chu. Ko je država Wei na severozahodu začela prodirati na ozemlje države *Zhao*, jo je na jugu napadla država Chu in zavzela njena ozemlja južno od Rumene reke. Vkleščena med vojskama obeh držav je bila država Wei nato poražena še na severnem bojišču, kjer je država *Zhao* v protinapadu osvojila del njenega ozemlja. Ta dogodek je bil ločnica v političnih odnosih med državami, ker je bilo s tem konec usklajenega nastopanja naslednic države Jin in vodilne vloge tega ozemlja.

7.3.2 Povečan obseg vojskovjanja

Vojna, ki je spodkopala ključno vlogo države Wei, je hkrati pomenila vrnitev države Chu med velike vojaške sile in nov način sklepanja zavezništv, ki se niso več ozirala na tradicionalne vezi, ampak so postala le odziv na trenutna razmerja moči. Z vojaškega vidika je ta vojna pomenila dokončno uveljavitev množičnih armad in bolj zapletene strategije, ki je vključevala istočasno vojskovjanje na več frontah. S tem se je začelo obdobje stopnjevanja vojaških obračunov, saj je v meddržavnih odnosih vse bolj prevladovalo vojaško razmišljjanje.

V naslednjih letih je sledilo še več sporov in obmejnih spopadov med sprtimi naslednicami države Jin in vedno močnejšo državo Chu. Do pomembne spremembe v strateškem razmerju sil je prišlo leta 366 pr. n. š., ko se je po dolgotrajnem premoru na prizorišču dogajanj ponovno pojavila država Qin. V tej državi so se leta 384 pr. n. š. lotili reform, ki so jo tako okrepile, da je bilo konec njenega popuščanja in zapiranja za svoje vzhodne meje. Leta 366 pr. n. š. je po več kot dveh stoletjih ponovno uperila svojo vojsko proti vzhodu in porazila skupne sile držav Wei in Han. Še hujši poraz je zadala državi Wei dve leti kasneje, ko naj bi njeni vojaki zbrali več kot 60.000 sovražnikovih glav. Čez dve leti jo je še tretjič premagala in zasedla ozemlja vzhodno od zavoja Rumene reke,

ki so ji nekoč pripadala. Te zmage so utrdile prisotnost države Qin v osrednjem kitajskem prostoru in so že napovedovale njen kasnejši vzpon.

Kot odgovor na poraze je vladar države Wei sprejel več zanimivih odločitev, ki naj bi ponovno okrepile njegovo državo. Najprej je opustil dotedanjo prestolnico v neposredni bližini nove meje z državo Qin in dal zgraditi novo glavno mesto *Daliang* 大梁 na varnem ozemlju južno od Rumeni reke. Ob tem je zasedel nekaj ozemelj sosednjih držav Zhao in Han ter nato zamenjal nekaj svojega ozemlja za nove dele ozemelj teh držav, da je lahko ustvaril bolj kompaktno državo s središčem v nižini ob Rumeni reki. Nato je sprožil več diplomatskih pobud in v neposrednih srečanjih z drugimi vladarji poskušal vzpostaviti nova zavezništva ter utrditi obstoječa razmerja med državami. Nazadnje se je oklical za kralja in si po novi prestolnici izbral ime kralj Hui iz Lianga *Liang Hui wang* 梁惠王. Slaven je postal tudi zato, ker je pogovore z njim v knjigi opisal slavni filozof Mencij *Mengzi* 孟子. Njegovemu zgledu so kmalu sledili še vsi ostali vladarji in se oklicali za kralje svojih držav.

Po teh novostih so se izoblikovale politične razmere, ki so imele tipične značilnosti, po katerih prepoznamo obdobje vojskujočih se držav. Na političnem zemljevidu je izstopalo sedem močnih držav, kajti prav v tem obdobju se je okreplila še država Yan na severu, ki se je kot nekoliko šibkejša od ostalih vseeno še lahko vključila v igro velikih. Med njimi je nastalo svojevrstno ravnotežje stalnih napetosti, ki so občasno prerasle v vojaške spopade in tako so se postopoma spremnjala razmerja sil. V teh razmerah se je zelo povečala vloga diplomacije, kajti prav diplomacija je izravnala nesorazmerja in pomagala vzdrževati primerno stopnjo ravnotežja sil med sedmimi velikimi *qi xiong* 七雄, kakor so te države poimenovali stari kitajski zgodovinarji.

7.3.3 Vloga diplomacije

Glavni namen diplomacije je bilo sklepanje zavezništev, ki bi okreplila položaj posamezne države, ali spodbujanje zavezništev, ki so jo ogrožala. Ker je država Qin postajala najmočnejša vojaška sila, so se več ali manj vsa zavezništva oblikovala v razmerju do te države. Tako sta v grobem nastali dve vrsti zavezništev: tako imenovana vodoravna zavezništva na osi vzhod-zahod, ki so praviloma podpirala državo Qin, ter navpična, ki so se oblikovala iz držav, ki jih je bilo moč razvrstiti v smeri sever-jug in so bila naperjena proti državi Qin. V vodoravnih zavezništvih je bila država Qin prevladujoča sila, ki so ji bile ostale zaveznice podrejene, zato so se ta zavezništva ob vsaki zmagi, kakor tudi z naraščanjem moči države Qin, le krepila. Nasprotno navpična zavezništva niso imela vodilne države, ki bi si podrejala ostale zaveznice, zato so bila precej manj stabilna. Ko se je namreč katera izmed držav tako okreplila, da je dobila

prevladujoč vpliv, je to porušilo ravnotežje znotraj zavezništva in običajno povzročilo, da so se ostale zaveznice obrnile proti njej. Tak način sklepanja zavezništva je seveda dolgoročno koristil le državi Qin.

Za vodenje diplomacije in sklepanje zavezništva se je kmalu uveljavil nov sloj poklicnih diplomatov, ki so bili vešči političnega prepričevanja. Pogosto so potovali od države do države in vladarjem ponujali svoje usluge ter jim obljubljali zavezništva, za katera so bili prepričani, da jih s svojim posredovanjem lahko dosežejo. Najsuspešnejši med njimi so uspeli odločilno vplivati na vladarje in v njihovem imenu voditi zunanjou politiko, pogosto pa so takšni potujoči diplomati dosegli celo to, da so jih hkrati v dveh ali več državah imenovali za ministra. Država naj bi sklenitev novega zavezništva potrdila s tem, da je posredniku tudi sama podelila ministrski položaj, vendar pa je bila lojalnost takih ministrov pogosto vprašljiva.

Sredi 4. stoletja pr. n. š. je bila po ukrepih, ki jih je za zaokrožitev ozemlja in utrditev oblasti izvedel kralj Hui, še vedno najmočnejša država Wei. Zavzemala je rodovitna ozemlja ob Rumeni reki v osrčju kitajskega sveta in nadzorovala večino strateških prelazov. Vendar je bila njena premoč kratkotrajna zaradi dveh hudih porazov, ki ji ju je leta 353 in 341 pr. n. š. zadala država Qi, ko sta se z briljantnim vodenjem izkazala strateg *Sun Bin* 孙膑 in poveljnik *Tian Ji* 田忌. Tema porazoma je sledil ponovni neuspeh proti vojski države Qin, zato je država Wei morala sprejeti položaj podnjene zaveznice državi Qi. Kljub temu so se napadi države Qin v naslednjih letih neprestano nadaljevali, dokler ni leta 322 pr. n. š. država Wei z njo sklenila zvezu v okviru vodoravnega zavezništva. Tvorec te zvezze je bil glavni minister države Qin, *Zhang Yi* 张仪, ki je prvi dosegel, da ga je za ministra istočasno imenovala tudi država Wei.

Zhang Yi je bil prvi veliki državnik in graditelj zavezništva tega obdobja. Na njegovo vzpostavitev vodoravnega zavezništva se je kmalu odzval njegov tekmeč *Gongsun Yan* 公孙衍, ki mu je uspelo sestaviti nasprotno zavezništvo preostalih petih držav. Kot odgovor na vodoravno so to zvezo imenovali navpična in to je bilo prvič, da sta se uveljavila ta dva izraza za zavezništva, ki podpirajo Qin, in tista, ki ji nasprotujejo. *Zhang Yi* je bil vsestransko uspešen in je končal dolgotrajno osvajanje kotline Sichuan ter z zmago nad državo Chu zagotovil celovito povezanost te kotline z osrednjim delom države Qin. Nato je začel načrtno kolonizirati osvojena ozemlja v kotlini Sichuan. Leta 310 pr. n. š. je začel po vzoru prestolnice Qin graditi novo lokalno središče, ki se je kasneje razvilo v sedanje mesto *Chengdu* 城都. Ob njem so pri sedanjem naselju *Dujiangyan* 都江堰 zgradili znamenit namakalni sistem, ki je vodo usmeril proti novemu središču in omogočil namakanje okoliških ravnin. Za tedanje čase je bil to izreden inženirski dosežek, ki kot prvovrstna zgodovinska zanimivost še vedno deluje.

Proti koncu četrtega in v začetku tretjega stoletja pr. n. š. se je kot vodilna sila začasno uveljavila država Qi. Njen glavni minister je obnovil zavezništvo z državama Wei in Han ter v državi Qin, ki jo je prav takrat ohromila nasledstvena kriza, dosegel, da se je pridružila tej zvezi in mu podelila ministrski položaj. Vendar je bila ta zveza zelo kratkotrajna, ker jo je spodkopala država Zhao, ki je z državo Qin sklenila zavezništvo proti državi Qi. To je sprožilo vojno države Qi in njenih zaveznic z državo Qin. Njihove sile so si po treh letih bojev utrle pot skozi glavni prelaz, ki je ščitil notranjost države, ter prisilile državo Qin, da je sprejela mirovne pogoje in vrnila obsežna ozemlja državama Han in Wei. Nato so zmagovite zaveznice porazile še državi Yan in Chu in tako je postala država Qi nesporno glavna sila in najvplivnejša država.

Kratkotrajnost in nestabilnost zavezništev nista nudili veliko možnosti za trajnejše politične rešitve in sta preprečevali vzpostavljanje trdnejših političnih razmer. Zavezništvo med državama Qi in Wei je razpadlo že leta 294 pr. n. š. Država Qin se je ponovno okrepila in dosegla začasno premirje z državo Qi, ki ga je izkoristila za obnovitev pritiska proti vzhodu in napade na državi Wei in Han. Državi Qi in Qin sta si kot najmočnejši državi razdelili vplivna območja in to sodelovanje sta še okrepili, ko sta leta 288 pr. n. š. kralja obej držav prevzela nazine nebeških vladarjev *di* 帝, in sicer Qi vzhodni in Qin zahodni *di*. To je bilo prvič, da si je kakšen vladar na ozemlju Kitajske nadel božanski naziv.

Država Qi se je v tem obdobju namenila zavzeti državo Song, kjer je bilo najbogatejše trgovsko mesto tedanje dobe *Dingtao* 定陶, vendar se je zaradi naraščajoče nevoščljivosti ostalih držav kmalu zapletla v spletko, ki je botrovala njenemu propadu. Glavni krivec takega razpleta je bil *Su Qin* 苏秦, najbolj razvpiti mojster pregovarjanja, ki je postal simbol premetenosti in o katerem so kasneje nastale številne legende. Vedno je deloval v korist države Yan, kjer je pri kralju dobil svojo prvo službo. Kralj se je želel maščevati državi Qi za nedavni poraz, še zlasti zato, ker je bila država Yan pred tem njena dolgoletna zavezница.

Su Qin naj bi s svojim prepričevanjem uspel razgraditi vodoravno zvezo, ki je podpirala državo Qin, ter vzpostaviti novo zavezništvo šestih držav, ki je bilo pod vodstvom države Qi ponovno uperjeno proti državi Qin. Dosegli so, da se je vladar države Qin odpovedal vzvišenemu naslovu *di* in vrnil pred kratkim osvojena ozemlja državama Wei in Zhao. *Su Qin* je v vseh šestih državah uspel dobiti ministrski položaj in je postal glavni zaupnik kralja države Qi, kjer je še naprej vodil politiko v prid države Yan. Da bi spodkopal moč države Qi, jo je privedel do napada na državo Song in nato načrtoval skupno akcijo ostalih zaveznic proti državi Qi. Ko je postal žrtev zarote zavistnih plemičev iz države Qi, se je s spletko še po smrti uspel maščevati svojim morilcem. Umirajoč je svetoval kralju države Qi, naj ga razglasí za agenta države Yan, kar je ves čas resnično tudi bil, in obljubi nagrado njegovim morilcem. Ko so se ti res izdali, jih

je dal kralj takoj prijeti in kaznovati, propad države Qi pa se je še naprej odvijal po zamisli preminulega ministra.

Država Yan je prva presenetila državo Qi z nenadnim napadom leta 284 pr. n. š., ko je vdrla s severa, kjer je bila država Qi najmanj zavarovana. Sledil je še skupen napad vseh ostalih držav z zahoda, ki je povsem zlomil njen odpor. Država Yan je zasedla prestolnico in večino ozemlja države Qi. Njen kralj je pobegnil, a so ga hitro ujeli in ubili. V teh osvajanjih ni sodelovala le država Chu, ki je bila sicer ogromna, a zaradi notranjih razprtij ne dovolj močna, zato njena vojska ni prišla dlje kot do južnih meja države Qi. V enem izmed nezasedenih mest je sorodnik ubitega kralja države Qi v naslednjih letih ponovno vzpostavil oblast in leta 279 pr. n. š. premagal državo Yan ter zavzel izgubljena ozemlja. Kljub temu pa država Qi ni nikoli več dosegla nekdanje moči. Naslednje leto je država Qin porazila oslabljeno državo Chu, ko je brez posebnih naporov zavzela njen glavno mesto in obsežna ozemlja ob reki Han. Tako je usodno upadla moč ključnih držav Qi in Chu, zato kasneje nista bili več sposobni zaustaviti vzpona države Qin do popolne prevlade.

7.3.4 Zmagovita strategija države Qin

Za zvezo držav Qi in Chu se je pred tem zaman zavzemal slavni pesnik *Qu Yuan* 屈原, ki je bil tudi minister v državi Chu. Zavedal se je nevarnosti in je videl edino rešitev v trdni zvezi teh dveh držav, ki bi se jima priključile še druge, s čimer bi nastal močan branik pred grožnjami države Qin. Ko so njegova diplomatska prizadevanja spodletela, je postal žrtev intrig in izgubil politični položaj. Nemočno je opazoval, kako so se njegove slutnje uresničevale. Njegovo razočaranje je doseglo vrhunec, ko je leta 278 pr. n. š. država Qin porazila državo Chu in zasedla njen glavno mesto. Takrat se je iz obupa vrgel reko, kar je bilo tako odmevno dejanje, da je postopoma postal simbol za nesebična domoljubna čustva. Spomin na ta dogodek na Kitajskem še vedno ohranja praznik sredine poletja *duanwu* 端午, ko se ljudje v okrašenih čolnih vozijo po rekah in mečajo v vodo hrano, da ribe ne bi jedle pesnika, ampak njihove darove.

Po nesrečni usodi države Qi in porazu države Chu je ostala Zhao edina sila, ki je še poskušala držati ravnotežje z naraščajočo močjo države Qin. Okrepila se je z reformo vojske in s spretno politiko izmeničnih zavezništev s Qi in Qin. Njena moč je dosegla višek, ko je leta 269 pr. n. š. hudo porazila dve vojski države Qin. Ko je po tem neuspehu prevzel državne posle strateg in politik *Fan Sui* 范雎, se je politika države Qin spremenila. *Fan Sui* je zagovarjal politiko totalne vojne, ki med osvajanjem ozemelj nujno uniči tudi prebivalstvo sovražnih držav z jasnim ciljem širitve državnega ozemlja.

Zato je bilo treba sklepati zavezništva z oddaljenimi državami in se vojskovati s sosednjimi. Ta politika je vodila v še bolj množične vojne z množičnim pobijanjem sovražnikov, kar je postalo značilnost zadnje faze vojskovanj in osvajalnih vojn države Qin.

V luči nove politike je država Qin že leta 265 pr. n. š. napadla sosednjo državo Han ter od matičnega ozemlja odrezala sedemnajst obmejnih okrožij. Tem območjem je prišla na pomoč država Zhao in nasproti vojski države Qin v okrožju *Changping* 長平 vzpostavila dolgo obrambno črto. Dve velikanski vojski sta ostali tri leta vklenjeni na teh položajih, dokler niso svetovalci, ki so zahtevali odločilno bitko, prepričali kralja države Zhao, da je zamenjal do tedaj uspešnega, a obotavlajočega poveljnika. Novi poveljnik je z vso vojsko napadel nasprotnikove osrednje položaje, vendar jih je vojska države Qin na bokih obšla in zavzela njihove utrdbe v zaledju. Tako je država Qin pretrgala njihove preskrbovalne poti in jih povsem obkolila. Ker država Zhao ni uspela poslati okrepitev, se je njena povsem izčrpana vojska po šestih tednih predala. Sima Qian navaja, da so zmagovalci 400.000 premaganih vojakov žive zakopali. Tako se je leta 260 pr. n. š. končala največja vojaška pustolovščina obdobja vojskujočih se držav, in čeprav so navedeni podatki verjetno pretirani, so bile posledice najverjetneje res strahotne, saj drugi zapisi govorijo, da je bilo po tej vojni v državi Zhao zelo malo odraslih moških.

Po tej vojni je zaradi izčrpanosti in nesoglasij v vodstvu napredovanje države Qin za nekaj časa zastalo, vendar za dosego njenega končnega cilja ni bilo več ovir. Leta 256 pr. n. š. si je brez pretiranih pomislekov priključila kraljevsko državo Zhou 周, kar je bilo predvsem simbolično dejanje, da je tudi formalno konec dinastije Zhou, ki je vsa ta leta preživela kot povsem nepomembna mestna državica. Istega leta je država Qin zasedla še mestno državo Lu in tako na kitajskem ozemlju ni bilo več nobene majhne države, a tudi velike so s strahom pričakovale, kdaj bo država Qin začela zadnji obračun.

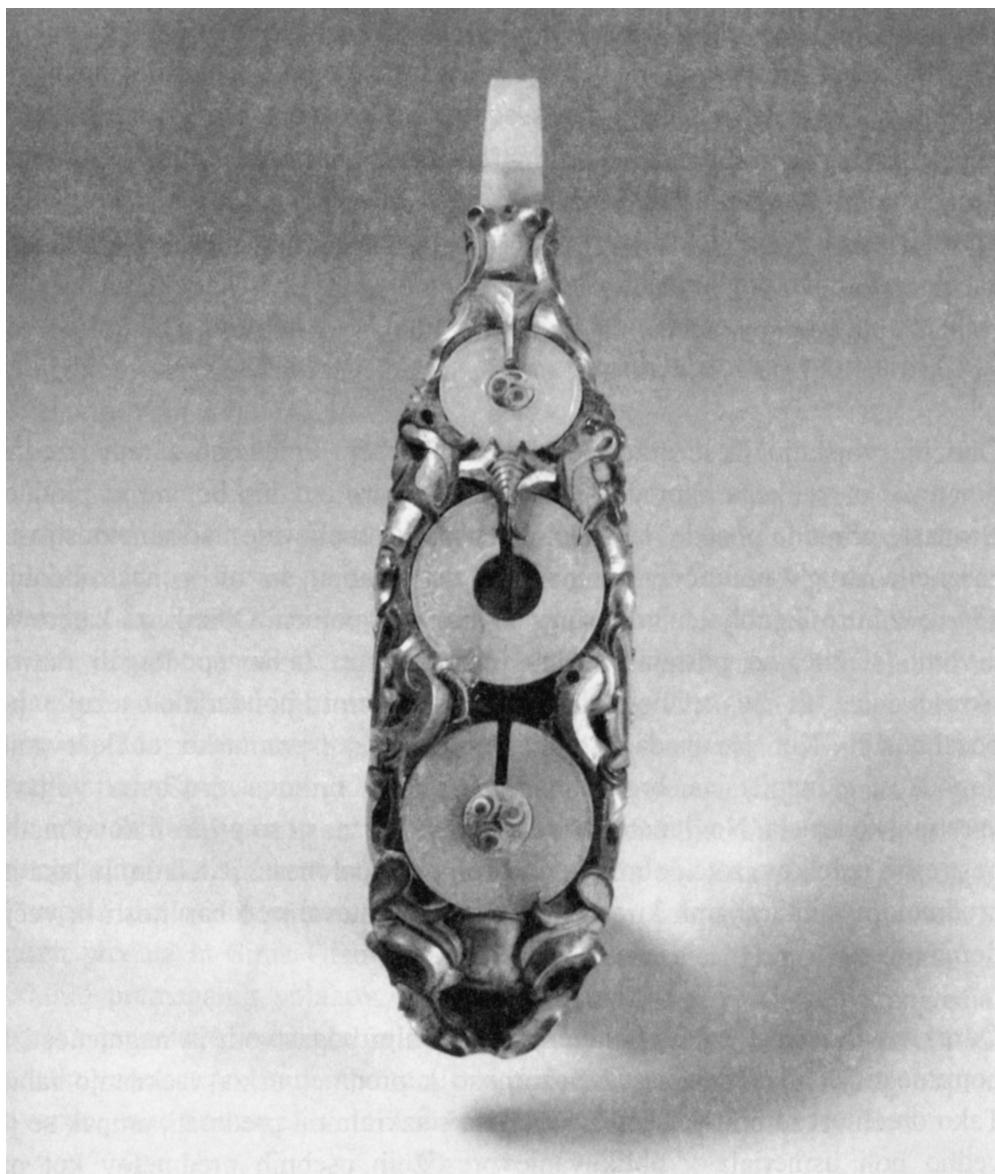
Človek, ki je končno osvojil vso Kitajsko, se je ob zmagi države Qin nad državo Zhao komaj rodil. Čeprav je že leta 246 pr. n. š. zasedel prestol, se je šele kot polnoleten, ob pomoči, ki mu jo je nudil znani legalistični državnik *Li Si* 李斯, začel pripravljati za veliki zgodovinski podvig. Osvajalni pohod je začel leta 230 pr. n. š. z zmago nad sosednjo državo Han 韩. Od tam je imel odprto pot naprej in brutalni vojaški stroj države Qin je v desetih letih eno za drugo uničil še vse ostale države. Ko je bila leta 221 pr. n. š. ta naloga opravljena, se je zmagovali kralj oklical za prvega cesarja dinastije Qin 秦 in začelo se je novo poglavje kitajske zgodovine.

7.4 Umetnost obdobja *Zhanguo*

Obdobje vojskujočih se držav je bilo na področju umetnosti zaradi izredne dinamike in velikega napredka materialne kulture bogato in plodno. Bronaste obredne posode, ki so skoraj tisoč let kraljevale nad umetnostjo in zasenčile druga področja umetniškega ustvarjanja, so od konca obdobja *Chunqiu* hitro izgubljale svoj primat in simbolni pomen. Obredi, katerim so bile prvotno namenjene, so postajali vedno bolj posvetni in so spodbujali razvoj okraševanja, ki je z najrazličnejšimi oblikami poudarjalo težnje po posebnostih. Ker je upadal tudi zanimanje za zapisovanje dogodkov na bronastih posodah, se je njihova družbena veljava vsestransko manjšala. S sodobnimi materiali in novimi tehničnimi možnosti so postali modni privlačnejši izdelki, zato se je bron vedno bolj odmikal izdelkom iz laka in predmetom z intarzijami, ki so bolj ustreznali zahtevam po barvitosti in večji domišljiji.

Potrebo po bohotenuju z osebnim bogastvom in nagnjenost k potratnosti očitno izraža premik pozornosti k predmetom za vsakdanjo rabo. Tako umetnost ni bila več povezana le s sakralnimi predmeti, ampak se je vedno bolj usmerjala v oblikovanje prestižnih osebnih predmetov, kot so bile na primer različne sponke za pasove ali pa značilna bronasta zrcala, kjer je bila ena stran gladko zbrušena, druga stran z držajem pa bogato okrašena z reliefnimi vzorci. Umetniško so začeli oblikovati in okraševati tudi predmete za vsakdanjo rabo, kot denimo mizice in svetilke, za katere so uporabljali dragocene materiale ter razvijali nove tehnike obdelovanja. Prišlo je do jasne ločitve umetniških izdelkov, namenjenih za uporabo, in tako imenovanih *mingqi* 明器, ki so bili namejeni zgolj za posmrtno življenje in so jih polagali v grobove. Raznovrstnost izdelkov je spodbujala razmah novih umetniških oblik in slogov. Ker so pri okraševanju pogosto upodabljali človeške in živalske like, se je iz te figuralike začelo razvijati slikarstvo in kiparstvo kot novi umetniški zvrsti, ki sta bili pred tem bolj zapostavljeni.

Nov odnos do sveta in življenja je opazen tudi v arhitekturi. Uveljavljati so se začele zgradbe, ki so kazale moč svojih lastnikov. Da bi poudarili močnost palač, so jih pogosto postavili na visoke terase. Pojavila se je gradnja v višino, zato so palače vladarjev kar tekmovale, katera bo imela višji podstavek. Na obzidjih so začeli graditi visoka utrjena vrata in opazovalne stolpe, palač pa so včasih zgradili kar okoli manjšega griča, ob katerega so naslonili terase, da so dosegli videz večnadstropne zgradbe. Zaradi novih družbenih in političnih razmer je močno porasel pomen grobnic, saj so simbolizirale moč in položaj novih oblastnikov, ki se niso več enačili z rodovnim plemstvom Zhou in njihovimi simboli. Grobnice so zato postale bolj mogočne, pri čemer se je izoblikovala značilna sestava s podzemno palačo, ki je pogosto imela

Slika 7.3: Bronasta sponka za pas, obložena z zlatom, žadastimi diskami in steklenimi kroglicami – obdobje vojskujočih se držav, najdeno v provinci Henan

več soban za različne namene, med katerimi je izstopalo shranjevanje velikih količin predmetov za posmrtno rabo. Nad grobnico so nasuli veliko gomilo, ali postavili terasasto zgradbo, ki je poudarila njeno izpostavljenlo lego. Celoten kompleks grobnice s parkom in pomožnimi poslopji je na zunanjem robu obdajalo obzidje.

Spremembe umetniškega sloga so se najprej pojavile v izdelavi in okraševanju tradicionalnih bronastih obrednih predmetov. Stare živalske motive so postopoma poenostavljali v polabstraktne okrasne vzorce, ob njih pa so se pojavljale nove, povsem realistične živalske podobe. Napisi na posodah so izginjali, okrasje pa je dobivalo vedno večji pomen. Ker so posode izgubljale svoj prvotni verski in politični pomen, je sčasoma okrasje na posodi postalo pomembnejše od njene simbolne vsebine. Obilica pretiranih okrasnih motivov, ki se med seboj prepletajo in imajo tu in tam že povsem tridimenzionalne oblike, je včasih povsem prekrila posodo, da se je njena prvotna oblika v njih skrila in postala komaj prepoznavna. Nove tehnike so omogočale večjo pestrost obdelave, kar je vplivalo na spremembo okusa. Običajne monolitne bronaste izdelke so kmalu zasenčili takšni, kjer so bronasto podlago obogatili z intarzijami, največkrat iz zlata ali turkiza.

Strmo je rasla popularnost izdelkov iz laka, ki so se po pomembnosti kmalu začeli uvrščati bronastim predmetom ob bok. Ti izdelki so bili značilni za južno Kitajsko in so jih največ našli na ozemlju države Chu, kjer so jih pogosto polagali celo v manjše grobove, kar priča, da so bili običajni predmeti iz laka dostopni tudi navadnim ljudem. Seveda so bili večji in bolj zahtevni izdelki nekaj posebnega in so imeli podoben prestižni pomen kot najbolj dragoceni kovinski predmeti. Okraševanje lakastih izdelkov se je sprva zgledovalo po okrasju bronastih posod, kasneje pa so razvili svojstvene motive, ki so vključevali živali, ptice, oblake in tekoče geometrijske vzorce, kjer so vedno bolj izstopale lahko vlečene krivulje. Poleg rezbarjenja v laku se je uveljavljalo tudi slikanje okrasnih vzorcev s čopičem in pestra uporaba barv, ki je sredi obdobja *Zhanguo* obsegala že sedem osnovnih barv: rdečo, črno, rumeno, modro, rjavo, zlato in srebrno.

Slog okraševanja laka je močno vplival na oblike in vzorce intarzij, s katerimi so bogatili kovinske umetniške izdelke. Za konec tega obdobja je bilo nasprotno značilno živahno prepletanje slogov in različnih tehnik, kar je še obogatilo pestrost umetniških izdelkov in spodbudilo razvoj regionalnih slogovnih različic na severu in jugu. Nekatere posode so imele na primer na bronasti podlagi površje iz laka, kjer so bile vmes še intarzije iz dragih kovin in turkiza, da je težko določiti, v katero zvrst tak predmet sodi. Nov način okraševanja je prekinil navezanost na umetniško tradicijo bronastih posod in osvobodil umetniški izraz, da je bolj sproščeno iskal čutno zadovoljstvo. Posledica tega neobremenjenega pristopa je bila prekrasna umetnost, ki jo je odlikovala usklajenosť barv, vzorcev in oblik.

Nove izrazne možnosti okraševanja so vodile v osamosvojitev kiparstva in slikarstva, ki ju od takrat lahko obravnavamo kot samostojni umetniški zvrsti. Kipi so najpogosteje upodabljali človeške figure ali mitološke živali.

Slika 7.4: Krilata mitološka žival – bron s srebrnimi intarzijami, najdeno v provinci Hebei, v grobnici kralja države Zhongshan

Tridimenzionalne figure so sprva vlivali posebej in nato za okras pritrrdili na bronaste posode. Iz takih okraskov so sčasoma nastali bronasti kipi večjih dimenzijs. Kipi ljudi so bili stojala za svetilke, mize in razna glasbila, med katerimi so izstopali veliki kompleti zvoncev, ter podstavki za druge okrasne predmete. Človeške figure so največkrat podobe vojakov ali služabnikov, ki so sicer upodobljeni dokaj realistično z natančno izdelanim izrazom obraza, vendar stojijo precej statično. Nasprotno se kipi mitoloških živali ne trudijo posnemati živih živali, ampak jih navdihuje bogata domišljija. Pretirane krivulje njihovih telesnih delov pogosto ustvarjajo občutek gibanja, kot da je žival v napetosti ali da se pripravlja na skok.

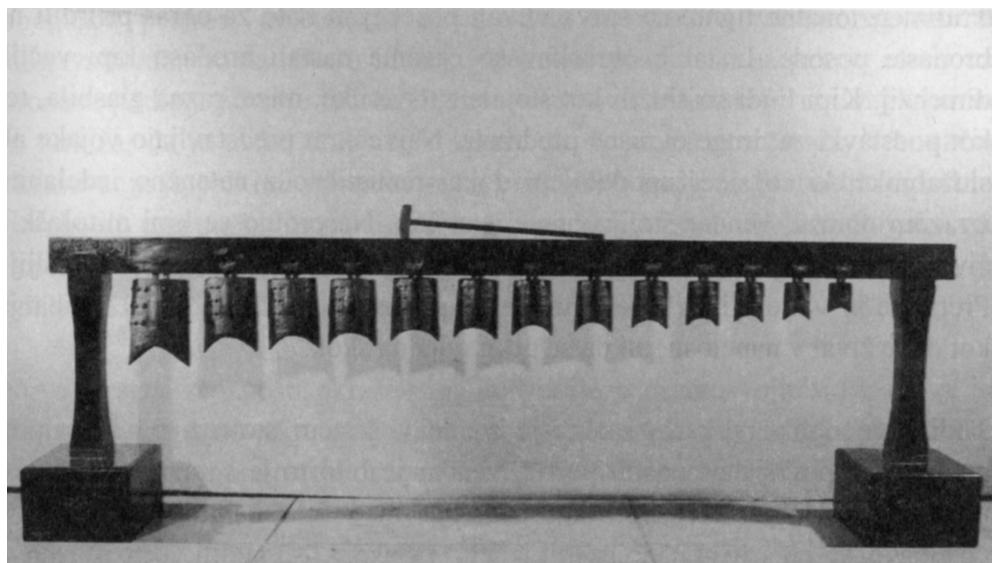
Tudi prve oblike slikanega okrasja so se v šestem stoletju pr. n. š. najprej pojavile na bronastih posodah, vendar je bilo to le sorazmerno kratko prehodno obdobje. Ker bronaste površine niso bile najbolj primerne za poslikavo, so jih kmalu nadomestili izdelki iz laka, ki so nudili večje možnosti slikarskega izražanja. Slikarji so pogosto upodabljali zaporedja prizorov iz življenja pomembnih ljudi, kjer so že poskušali ustvariti občutek prostora. Večkrat naletimo tudi na fantazijske motive mitoloških živali in neobičajnih bitij, ki jih je navdihovala bogata tradicija legend in verovanj. Ob tem so se uveljavile še stenske slike s podobno figurativno tematiko. Najstarejše do sedaj znane tovrstne slike so iz tretjega stoletja pr. n. š. in so jih nedavno odkrili pri izkopavanju kraljevskih palač države Qin. Na ohranjenih delih slikarij je procesija sedmih kočij, ki jih vlečejo po širje galopirajoči konji, in gospa v dolgi obleki. Te slikovite podobe brez zunanjih kontur so najzgodnejši primerki tako imenovanega 'slikanja brez kosti', ki je postal ena izmed tehnik kitajskega slikarstva.

Ker so v obdobju vojskujočih se držav ločevali predmete za vsakdanjo rabo od tistih, ki so bili namenjeni izključno dušam umrlih in so jih izdelovali samo zato, da so jih odlagali v grobove, se je razvila tudi posebna oblika umetnosti za umrle. Predmeti, namenjeni dušam pokojnikov *mingqi* 明器, so bili največkrat ponaredki obrednih posod, ki so jih v večjih količinah izdelovali iz manj kakovostne keramike in jih nato pobarvali, da so dobine videz bronastih posod. Vendar v grobove niso polagali samo takšne ponaredke, ampak tudi številne pristne predmete za vsakdanjo rabo, kot pokojnikove osebne stvari, njegovo orožje, glasbila in pri višjem plemstvu tudi obredne pripomočke iz svetišč. Postopoma se je ideja o predmetih za posmrtno rabo razširila še na nove dejavnosti, ki so spodbudile razvoj posebnih vej kiparstva in slikarstva.

Kot nadomestek za resnične ljudi so začeli izdelovati človeške figure, ki so bile pokojnikovo spremstvo v onostranstvu. Ta navada je vedno bolj izpodrivala žrtvovanje živih ljudi, čeprav so vse do konca obdobja vojskujočih se držav v grobove ljudi visokega družbenega položaja občasno še pokopavali njihove žene ter tu in tam še kako drugo žrtev. Na jugu so iz lesa izrezovali figure služabnikov, kuharjev, kočijažev, in podobnih spremičevalcev različnih velikosti, ki so jih namestili poleg njihove opreme, da bi lahko na onem svetu nemoteno opravljal svoje delo. Na severu se je uveljavila navada izdelovanja manjših glinenih figur, ki so jih nato pobarvali. Pogosto jih najdemo v večjem številu in včasih predstavljajo povsem zaključene skupine ljudi, kot na primer skupine glasbenikov ali plesalcev, ki so upodobljeni v neobičajno pestrih pozah.

Vedno večji pomen grobnic je nudil veliko možnosti za razvoj novih načinov slikanja. Poleg tega, da so s poslikavami krasili krste in druge za pokop namenjene predmete, so v nekaterih grobnicah našli prve primerke slik na svili. To so neke vrste pogrebne zastave in hkrati najstarejše ohranjene individualne

kitajske slike, na katerih je po vsej verjetnosti upodobljen pokojnik s svojo preobraženo dušo, ki se odpravlja na nebeško potovanje. Risarska tehnika teh slik je dovršena z izredno ubranostjo potez, ki kažejo, da je slikar obvladal slikanje s čopičem in je imel izrazit umetniški občutek. Tovrsten stil so na Kitajskem kasneje imenovali 'sledi starodavnih plavajočih svilnih niti' in ga častili kot pomemben dosežek svoje davne kulturne preteklosti.

Slika 7.5: Komplet bronastih zvonov na obnovljenem stojalu, najden v grobnici iz obdobja vojskujočih se držav

8 Značilnosti klasične Kitajske

8.1 Pojav filozofskega mišljenja

Velike družbene spremembe v obdobjih *Chunqiu* in *Zhanguo* so ljudje doživljali kot obdobje kriz in propada fevdalnega sistema, kakršnega so se spominjali iz časov, ko je v zahodni prestolnici še trdno vladala dinastija Zhou. Obrede so izvajali povsem drugače, kot je bilo zapisano v starih knjigah, in ni bilo več splošno priznanih družbenih norm, ki bi dajale občutek varnosti. Te razmere si lahko ponazorimo z neke vrste dekadenco, ko ni bilo več avtoritarne, dinastične oblasti in je vsaka država krojila usodo na svojem ozemlju, ne oziraje se na stare zglede. Ker ni bilo novih pravil, ki bi nadomestila preživete vzorce, je vladala negotovost in sprejemanje vsega, kar je podpirala zadostna politična in vojaška moč.

Zaradi krize sistema oblasti, ki je temeljila na hierarhiji sorodstvenih vezi, s katerimi so bile med seboj povezane plemiške družine, ter hitrega napredka na področjih kmetovanja, proizvodnje, uporabe novih tehničnih postopkov in vojskovanja se je začela družba v marsičem močno diferencirati. Pojavil se je nov sloj bogatih trgovcev, funkcije vodenja države pa so postale vedno bolj raznovrstne ter specializirane. Način vladanja in upravljanja posameznih držav se je spremenil zaradi teženj po krepitevi neposredne vladarjeve oblasti in zaradi večjih ozemelj, ki so jih nadzirali, zato so potrebovali nove uradnike in trdnejšo lokalno upravo.

V teh nestanovitnih časih je bil najbolj izpostavljen nižji sloj plemstva *shi* 士. Izgubili so nekatere dohodke in privilegije, ki so jim prej po statusu pripadali, in ker so se poleg tega še močno razmnožili, so mnogi izmed njih obubožali. Čutili so se ogrožene in opeharjene, saj so bili prepričani, da njihov dejanski položaj ne ustrez formalnemu. Ko so vladarji prenehali podeljevati uradniške položaje na podlagi sorodstvenih vezi in začeli iskati učene ter sposobne ljudi, so se jim ponudile nove priložnosti, da so se začeli potegovati za visoke državne službe. To jih je spodbudilo, da so si prizadevali še izboljšati svojo izobrazbo, in tako so postopoma postali sloj, ki je svoje preživetje gradil na veščinah in znanju.

S krizo starega družbenega sistema se je porajala nova družbena struktura, v kateri so *shi* postali neke vrste vmesni sloj, ki se je zaradi svoje izobrazbe najglasnejše odzval in odražal obstoječo družbeno krizo. Negotovost njihovega položaja in vojne, v katere so se države neprestano zapletale, so jih silile v iskanje rešitev, ki bi bodisi vzpostavile pravičen red bodisi do te mere okrepile eno

samo državo, da bi ta vzpostavila učinkovit nadzor nad celotnim ozemljem. Tako je prišlo do zelo živahnega kresanja misli in porajanja filozofskih idej, ki so dale temu obdobju poseben pečat. Prav množičnost tega pojava je ob prodornosti idej, ki so v tem intelektualnem zorenju nastajale, ustvarila podobo, ki jo je kasneje ponazorila prispodoba, da je med seboj tekmovalo sto filozofskih šol *baijia zhengming* 百家争鸣.

Pojav prvih filozofov na Kitajskem je sovpadal s podobnimi dogajanji v drugih delih sveta, kjer so začeli posamezniki kritično razmišljati o svetu in o svojem položaju v družbi. Zlasti zanimiva je primerjava s klasično Grčijo, kjer so imele ideje takratnih filozofov tako močne posledice, da so ustvarile podlago za razvoj »zahodne civilizacije«. Podobno se je zgodilo na Kitajskem, saj so bile ideje takratnih kitajskih filozofov odločilne pri oblikovanju kitajske civilizacije. Lahko ugotovimo, da so se v tem, za zgodovino sorazmerno kratkem obdobju na dveh koncih sveta skoraj istočasno dogajale podobne stvari z zelo sorodnimi učinki. Podobnost je bila tudi v tem, da so v obeh primerih filozofi poskusili uvesti boljši politični sistem, vendar sta v reševanju obstoječih razmer oba poskusa propadla. Tako v Grčiji, kjer je militaristična Šparta porazila Atene, kot na Kitajskem, kjer je država Qin z brutalno vojaško silo premagala ostale države, je bila v tem obračunu zmagovala vojaška moč oziroma boljša vojaška pripravljenost. Moč filozofske misli se je v obeh primerih pokazala šele v veliko daljšem časovnem razponu.

Seveda ne gre prezreti razlik, kajti Grčija je bila tedaj na višku svojega razvoja, na Kitajskem pa se je poglabljala kriza preživetega sistema. Ravno zato, ker so kitajski filozofi živelii v kriznih razmerah, je njihova filozofija poudarjala predvsem ureditev in razmerja v družbi. To je pustilo trajne posledice, zato se je individualizem na Kitajskem kasneje zelo težko uveljavljal. Tedanji filozofi so tako največ pozornosti namenjali praktični politiki in iskali najboljši model delovanja države. Druga značilnost kitajskih filozofov je izhajala iz položaja, ki so ga imeli v tedanji družbi kot pripadniki sloja *shi*. Ker so se pri vladarjih potegevali za državne službe, so jim ponujali različne predloge za vodenje države, zato večinoma niso bili kritični do avtoritete monarhove oblasti, od katere so bili eksistenčno odvisni. Poleg tega so izhajali iz sloja bojevnikov in so še vedno negovali idejo zvestobe svojim gospodarjem, zato v njihovi filozofiji prevladujejo vrednote spoštovanja družinskih vezi in zvestobe vladarju.

Ugled filozofov se je na Kitajskem močno povečal v drugi polovici četrtega stoletja pr. n. š., ko sta imeli prevladujoč vpliv državi Qi 齐 in Wei 魏. Takrat sta se oba vladarja, kljub temu, da sta njuni državi pripadali politični ureditvi Zhou, proglašila za kralja *wang*. Ker je sistem Zhou dopuščal le enega legitimnega kralja, sta zaplet razrešila tako, da sta z medsebojnim sporazumom drug drugemu priznala ta naziv. Svoj prestiž sta poskušala zvišati tudi s tem, da sta začela

širokogrudno podpirati filozofe, ki so na njunih dvorih dobili vso preskrbo in večje možnosti za izražanje. V državi Qi so filozofom, ki so se zbirali v njihovem glavnem mestu, dodelili celo posebne prostore. Ta naselbina je po kraju, kjer se je nahajala, postala znana kot akademija Jixia 稷下, ki je omogočala delo in uveljavitev številnim pomembnim mislecem tedanjega časa.

Nekateri filozofi so delali kot učitelji in okoli sebe zbirali učence. Takšna skupnost je bila urejena po vzoru patriarhalne družine, zato se je za poimenovanje filozofskih šol uveljavil izraz družina *jia* 家. Res pa sta bili pravi filozofski šoli, ki sta delovali po tem principu, le dve: konfucijanska in mohistična. Vse ostale šole so bile prej misli posameznikov ali skupek idej s podobno vsebino, ki so jim nadeli imena šol šele kasneje, v obdobju dinastije Han 汉, ko so začeli sistematično urejati duhovno zapuščino preteklega obdobja. Nekaj posebnega je bila legalistična šola, ki je poleg nekaterih mislecev, ki so oblikovali teoretska izhodišča za upravljanje države s pomočjo zakonov, vključevala tudi veliko uspešnih državnikov in uradnikov, ki so s svojo prakso in izkušnjami veliko prispevali k uveljavljanju novih principov delovanja države, zato je bila to predvsem široka paleta praktičnih metod vodenja države, ki so izhajale iz sorodnih filozofskih izhodišč.

Posebno poglavje so filozofska dela iz tega obdobja. Del knjig, za katere vemo, da so obstajale, se ni ohranil in jih uvrščamo med izgubljene. Za mnoga dela je bil usoden požig knjig, ko je država Qin osvojila vse kitajsko ozemlje. Tudi tista dela, ki so se ohranila, nosijo s seboj veliko neznank. Ohranili so se le redki izvodi, ki večinoma niso prvotni teksti, ampak kasnejši prepisi, saj so jih prepisovalci pogosto spreminali in dopolnjevali. Poleg tega večino teh knjig težko uvrščamo med avtorska dela filozofov, katerih imena nosijo, saj so praviloma nastajala po njihovi smrti kot priredbe njihovih privržencev. Včasih te knjige, kot na primer *Guanzi* 管子, *Sunzi* 孙子 ali *Daodejing* 道德经, z domnevнимi avtorji sploh nimajo nič skupnega, ker so kasnejši anonimni avtorji uporabljali njihova imena le kot simbol, s katerim so povezovali določene ideje.

Kljub vsem pomanjkljivostim te knjige še vedno odkrivajo bogat svet tedanjih filozofskih pogledov, zato jih upravičeno uvrščamo med klasične kitajske filozofije. Gibljejo se v širokem razponu od najvišjih vrednot, na primer vesoljna ljubezen kot glavno načelo v učenju mohistov, do moralno oporečnih vrlin, kjer izstopa filozof *Yang Zhu* 杨朱, za katerega naj bi bilo po nekaterih razlagah glavno vodilo družbenih odnosov sebičnost. Čeprav je arbitarna delitev na filozofske šole produkt kasnejših klasifikacij, je dovolj nazorna, da prikaže nekoliko poenostavljen in urejen pregled glavnih miselnih tokov tedanjega časa, zato ta obrazec upoštevam pri sledeči predstavitevki.

8.2 Glavne filozofske šole

8.2.1 Konfucijanska šola rujia 儒家

Ru 儒 pomeni izobraženec, zato to šolo imenujemo tudi šola izobražencev. Poudarjala je izobrazbo svojih privržencev in poglavljanje v študij ter postavila svoj ideal v preteklost, ki so jo imeli za nekakšno zlato dobo. Da bi čimbalj spoznali razmere, ki so vladale v tistem času, so se posvetili študiju zgodovine in proučevanju starih tekstov. S tem so razvili močan interes za pismenost in literaturo. Še posebno so spoštovali stare spise, zato so jim namenjali največ pozornosti in jim tako ustvarili velik družbeni ugled. Tak odnos do pisnih virov in literature je zelo spodbujal izobraževanje, ki je v njihovih očeh postalo glavno merilo ugleda v družbi.

Začetnik te filozofske šole in prvi veliki kitajski mislec je bil *Kong Qiu* 孔丘, bolj znan po spoštljivem nazivu **Kongzi** 孔子 ali **Kongfuzi** 孔夫子, iz katerega je izpeljano tudi njegovo latinizirano ime Konfucij. V času njegovega življenja ga sicer niso preveč upoštevali, vendar je na Kitajskem kasneje dosegel izjemne sloves in so ga povzdignili na domala svetniški tron, čeprav je za njim ostala le borna knjižica izrekov *Lunyu* 论语. Napisali so jo Konfucijevi učenci po njegovi smrti in že zaradi tega je nekoliko vprašljivo, kaj je v resnici govoril. Poleg tega je napisana v obliki kratkih pogovorov učitelja z učenci, ki so zelo jedrnati in včasih že mejijo na aforizme ali dovtipe, tako da je pogosto težko ločiti konkretno vsebino od simbolne. To je seveda dopuščalo ogromno možnosti za najrazličnejše razlage in tako so v neizrečenih namigih odkrili številne globoke filozofske misli, čeprav je Konfucij sam zase trdil, da ni ustvaril nič novega, ampak da je samo prenašal in oživiljal stare modrosti in izročila.

Pripadal je obubožani plemiški družini iz sloja *shi*, ki ni imela več možnosti neposredno sodelovati pri oblasti, od česar bi imela stalne dohodke. Njegovi predniki naj bi v državo Lu 鲁 pribrežali iz države Song 宋 in naj bi bili v daljnem sorodstvu s kraljevskim rodom Shang 商. Glede na plemiško poreklo je bil prepričan, da mu pripada višje mesto v družbi, kot ga je imela njegova družina, zato je iskal ideal družbe v zgodnjem obdobju dinastije Zhou, ko so bili odnosi med plemstvom še jasni in je vsakemu pripadal ustrezni družbeni položaj glede na njegov rang. Temu idealu je prilagodil svojo filozofijo in trdil, da bi bilo treba obnoviti stare odnose in vrednote, da bo v družbi ponovno zavladal red. To je bil izrazito konzervativni pristop, saj je izhajal iz preteklosti, ki naj bi bila kriterij za ocenjevanje sodobnih razmer.

Konfucij je bil pravzaprav bolj zgodovinar kot filozof, saj je proučil vse stare knjige, ki so mu bile dostopne, in je verjetno opravil glavno delo pri urejanju končne verzije knjige letopisov *Chunqiu* 春秋. Zanimivo je, da ni hotel

obnavljati zgodovinskih razmer, ampak ga je zanimalo le zgodovinsko ozadje, kamor je projiciral svoje ideale, da bi na tej osnovi lahko zgradil vizijo idealne družbe. Tako je uporabil samo določene iztočnice, ki jih je našel v starih knjigah, in na njih potem gradil svoj sistem. V njegovi idealni družbi naj bi imel spet vsak svoje pravo mesto, zato bi se napetosti in spori med različnimi sloji plemstva bistveno zmanjšali. Pri tem so ga zelo motila imena, ki niso več ustrezala idealiziranim razmeram v preteklosti. Ker si je na primer vladar države Chu privzel naziv kralj *wang* 王, je to pomenilo nasilno prisvojitev višjega naziva, kot bi mu pripadal glede na ureditev dinastije Zhou.

Neskladnost med formalnimi nazivi in stanjem v resnici je Konfucija vodila do zaključka, da je treba imena popraviti, da bi lahko vsak posameznik ustrezno opravljal svojo družbeno vlogo. Znan je njegov izrek, da naj bo vladar vladar, podanik podanik, oče oče in sin sin, s čimer je mislil, da naj vsak predano in z vso moralno odgovornostjo opravlja svoje naloge in se obnaša svojemu položaju primerno. Popravljanje imen *zheng ming* 正名 je postal eden od temeljnih naukov in Konfucij ga je izpostavil kot prvo naložbo, ki bi jo bilo treba opraviti. Med nekaterimi njegovimi učenci je popravljanje imen kmalu postal prava moda. Nekaj mislecev se je temu celo povsem posvetilo in tako se je razvila posebna šola, imenovana **mingjia** 名家 ali šola imen.

Konfucij se je s svojim znanjem potegoval za uradniške službe, vendar pri tem ni bil posebno uspešen. Le enkrat naj bi bil v spremstvu poslancev, ki so odšli na pogovore v državo Qi, in nato naj bi še kratek čas opravljal neko nižjo uradniško službo v državi Lu. Morda je bil ta neuspeh v javnem udejstvovanju posledica njegove načelnosti, saj je odkrito priznaval formalnega vladarja države Lu, ki tedaj že skoraj ni imel več nobene politične moči, ker so si oblast prilastile tri druge vplivne družine. Zaradi tega spora je moral celo za nekaj let iz države Lu. Konfucij je bil prvi, ki je ob sebi zbral krog učencev, da bi jim posredoval svoje znanje. S tem je postal ustanovitelj prve filozofske šole na Kitajskem. Poučevanje je zanj pomenilo tudi vir preživljanja, ker so mu učenci plačevali neke vrste šolnino.

Svojo vizijo idealne družbe je Konfucij zgradil na hierarhiji, kakršna bi morala vladati v družini. To je ponazoril s tremi vrstami razmerij, po katerih bi se morali ravnati v družini, in sicer bi sinovi morali ubogati očeta, mlajši bratje starejše brate in žena moža. V državi naj bi veljali podobni odnosi med vladarjem in njegovimi podrejenimi ter med različnimi rangi plemstva oziroma uradnikov. Trdnost teh odnosov naj bi zagotavljala etična pravila obnašanja, da bi se res vsak obnašal primerno svojemu položaju. V tej hierarhični ureditvi naj bi zato spore in napetosti med podrejenimi in nadrejenimi preprečevale zelo stroge moralne omejitve, ki bi zavezovale vsakega posameznika. Te moralne omejitve bi morale temeljiti na sistemu vrlin, ki jih je Konfucij izoblikoval v pomembne filozofske kategorije.

Vrline, ki jih je Konfucij poudarjal kot pomembne za moralno neoporečni lik človeka, so bile:

- ***ren*** 仁 – dobrota oziroma tisti pravi odnos, ki bi moral obstajati med dvema človekom, na kar spominja tudi sestava pismenke. To je lahko tudi ljubezen ali pa sposobnost, da človek premaga lastno sebičnost. *Ren* je tako postal vrednota, ki je navdihovala kitajsko humanistično misel.
- ***li*** 礼 – obredi, ki so odražali moralno kvaliteto človeka. To niso bili le verski obredi, kakršni so zaznamovali dinastijo Zhou, ampak tudi predpisane ceremonije in pravilno obnašanje ob posebnih priložnostih, kot na primer ob pozdravljanju nadrejenih ali ob žalovanju, ko so veljala stroga pravila, kakšni obredi ustrezajo določenemu družbenemu rangu posameznika. Konfucij je sicer poudarjal, da morajo imeti obredi pravilno zunanjo podobo, vendar morajo biti tudi pristni in jih je treba izvajati z vso spoštljivostjo.
- ***yi*** 义 – pravičnost, ki je zavezovala predvsem vladarje in ljudi na visokih položajih. Pomenila je njihovo moralno obvezo, da odgovorno opravljajo svoje dolžnosti. V hierarhični ureditvi je pomenila tisto nepristransko in pravilno obnašanje, ki bi ga morali ljudje na višjih položajih izkazovati do oseb na nižjih, da bi si s tem pridobili njihovo spoštovanje in zaupanje.
- ***xiao*** 孝 – filialnost, ki pomeni primerno sinovsko pokorščino in spoštovanje do staršev. Ta vrlina naj bi zagotavljala pravilen odnos tistih z nižjim položajem v družini do višjih.
- ***zhong*** 忠 – lojalnost oziroma zvestoba svojim gospodarjem. Ta vrlina je izvirala še iz starih pravil obnašanja, ki so veljala za bojevниke, zato je kršitev te obvezne lahko opral le samomor. V hierarhični ureditvi je zagotavljala podrejenost oseb na nižjih položajih in predvsem njihov strog odnos do samih sebe.
- ***shu*** 恕 – obzirnost v odnosu do drugih. Ta vrlina je komplementarna lojalnosti, in sicer, če lojalnost pomeni strogost do sebe, potem zahteva *shu* 恕 uvidevnost in prizanesljivost do drugih.

Konfucij je s temi moralnimi vrednotami izdelal sistem, ki je bil namenjen plemičem in ne preprostemu ljudstvu. Zavedati se moramo, da je živel v času, ko so številni plemiški položaji izgubljali veljavo in da je poskušal rešiti plemstvo pred moralnim propadom ter mu vrniti nekdanji vpliv in ugled. Svoj družbeni sistem je povezoval s fevdalno razdrobljenostjo in slojevitostjo plemstva, kakršni naj bi v idealizirani obliki obstajali v začetnem obdobju dinastije Zhou, zato se ni ukvarjal z novejšimi oblikami delovanja države, ki so začele nastajati v njegovem času.

Vendar je Konfucij v svoj konzervativni sistem družbenih odnosov kot pomemben novi element vpeljal izobrazbo. To je odlika, ki omikanega človeka

loči od neuglajenega. S tem je v hierarhično ureditev družbe uvedel novo kvaliteto, ki je bistveno odstopala od dednega principa hierarhije, ki je temeljila na sorodstvenih vezeh. Ker je sam pripadal sloju, ki se je začel uveljavljati s pomočjo izobrazbe, je v svojem sistemu omogočil, da bi se izobraženi ljudje lahko povzpeli po družbeni lestvici in dobili višje položaje, kot bi jim z rojstvom pripadli. Večji pomen izobraževanja je med njegovimi somišljeniki spodbudil zanimanje za staro literaturo, saj je bilo le z njeno pomočjo možno spoznati, kakšne razmere so bile v starih časih, kar je bil glavni namen njihovega izobraževanja. Ta motivacija za študij in pisanje komentarjev je postopoma oblikovala šolo izobražencev, ki je sprejela Konfucijeva načela ter dvignila ugled pismenosti in literature.

Konfucijeva misel je bila vedno zelo laična in se nikoli ni ukvarjala z verskimi zadevami. Konfucij je sicer sprejel idejo, da v naravi obstaja *dao* 道, vendar ga je delno priredil v *rendao* 人道, ki naj bi omogočal pravilno obnašanje oziroma pravilen odnos med ljudmi. Za njegov odnos do vere je bil značilen odgovor, ki ga je dal na vprašanje, kaj misli o raznih bogovih in duhovih. Rekel je, naj se ljudje najprej naučijo razumevati med seboj, potem pa naj misijo na duhove. Kljub temu, da je bila njegova filozofija usmerjena predvsem k težavam človeškega sveta, pa je vseeno imel zelo spoštljiv odnos do Neba kot najvišjega božanstva.

Mengzi 孟子 (370–290 pr. n. š.), preko latinskega imena pri nas znan kot Mencij, je bil drugi najpomembnejši filozof konfucijanske šole. Živel je približno dve stoletji za Konfucijem, ko so bile razmere na Kitajskem že povsem drugačne. Države, ki so še ostale, so bile močne in povsem samostojne, zato zamisli o vračanju v star sistem fevdalne razdrobljenosti niso imele več nobene realne podlage. Novi kralji so si pridobili veliko oblasti in so radi povečevali svoj ugled s tem, da so podpirali znane filozofe in jih vabili na svoje dvore. Mengzi je v istoimenski knjigi, ki jo je s pomočjo svojih učencev napisal v zadnjih letih življenja, podal svoje misli v obliki pogоворov z različnimi pomembnimi vladarji, s katerimi se je srečeval. V teh pogоворih je vladarje prepričeval, naj moralno in pravično vladajo, da jih bo ljudstvo sprejelo kot dobre vladarje, in da bodo svojo moč okrepili samo, če bodo povečali blagostanje ljudstva. S svojim delom je pomembno dopolnil konfucijansko filozofijo in ji dal v spremenjenih družbenih razmerah nov zagon.

Mengzi je zagovarjal idejo, da je človek po svoji naravi prvotno dober, saj bo vsak samodejno poskusil rešiti otroka, ki se utaplja. To pomeni, da ima vsak od Neba dano naravo *xing* 性, ki ima določene moralne zmožnosti. Le-te je treba ustrezno negovati in razvijati, da bi lahko dosegle poln razmah. Pri tem je treba biti vedno pozoren na moralni razvoj, vendar brez prisile. Mengzi je za podkrepitev svoje misli uporabil prispodobo neumnega kmeta, ki je

poganjkom na polju pomagal rasti tako, da jih je vlekel navzgor, in jih s tem seveda uničil. Namen negovanja in gojenja lastne narave je poleg razvoja moralnih vrednot tudi to, da se človek spozna, kajti kdor razume lastno naravo, bo spoznal tudi Nebo.

Na področju vladanja je še bolj odločno kot Konfucij poudaril, da mora biti glavni princip vladanja etika, zato mora biti osnovni motiv vlade pravičnost in ne profit, kot so trdili mohisti, ki so običajno imeli nasprotna stališča od konfucijancev. Prepričan je bil, da će kralj res moralno vlada, bo vsa dežela težila k temu, da pride pod njegovo oblast. To naj bi bil kraljevski dao *wangdao* 王道. Pravi kralj bi moral skrbeti za dobrobit ljudstva in si pridobiti njihovo naklonjenost z nižjimi davki, blažjimi kaznimi in z zagotovili, da ne bodo trpeli pomanjkanja. V tem smislu je določil tudi pojem nebeškega mandata *tianming* 天命, ki je veljal le toliko časa, dokler je ljudstvo sprejemalo svojega vladarja. Če je prišlo do zamenjave vladarja, je to pomenilo, da je izgubil naklonjenost Neba, kar je veljalo tudi kot moralno opravičilo za vsak uspešen upor.

Čeprav je Mencij sredi obdobja vojskujočih se držav ponovno dvignil ugled konfucijancev, ta šola v tistem času ni bila najbolj razširjena. Zaradi hude družbene krize so bile najbolj popularne šole z bolj skrajnimi stališči, kot na primer mohisti in na drugi strani pristaši idej, ki jih je zagovarjal filozof Yang Zhu. Drugi razlog je bil v tem, da za razliko od drugih šol, ki so se ukvarjale tudi s praktičnimi rešitvami, konfucijanci niso naredili ničesar, da bi spremenili dejanske razmere, ampak so se zdeli nekako vzvišeni v svojih teoretičnih razglabljanjih. Iz stanja, v kakršnem je bila ta šola proti koncu obdobja vojskujočih se držav, bi le težko sklepali, da bo kdaj tako pomembna, kot je to postala kasneje.

8.2.2 Mohistična šola mojia 墨家

Ustanovitelj **Mo Di** 墨翟, s spoštljivim nazivom **Mozi** 墨子, je živel na začetku obdobja vojskujočih se držav, približno med leti 480 in 390 pr. n. š. Čeprav je verjetno izhajal iz obrtniške družine, je proučeval stare knjige in tako kot Konfucij ustanovil svojo šolo, kjer je poučeval mlade, ki so se potegovali za uradniške službe. Še bolj odločno kot Konfucij se je zavzemal za to, da je treba službe podeljevati glede na sposobnost in ne na podlagi sorodstvenih vezi. Kar zadeva ostala vprašanja, je domala povsod nasprotoval Konfuciju in s tem utemeljil konkurenčno šolo, ki je kmalu zasenčila tekmece in postala za tedanje čase izredno popularna. Njegove ideje so se ohranile v dokaj obsežni knjigi *Mozi* 墨子, ki poleg pogоворov zajema še eseje o morali in politiki, nekaj poglavij o principih spoznavne teorije in metodah dokazovanja, kar je prvi tovrsten poskus med kitajskimi filozofi, ter več poglavij o tehnikah obrambnega vojskovanja.

Mo Di ni razlikoval slojev prebivalstva, ampak je hotel, da bi vsi živel v miru in urejenih razmerah, kjer ne bi bilo sporov niti med ljudmi niti med državami, ter da bi vladalo blagostanje, ki bi omogočalo naraščanje prebivalstva. Zato bi morala dobra vlada svojemu prebivalstvu zagotavljati materialne koristi in najemati sposobne ljudi, da bi uspešno vodili državo, za kar bi jih morala primerno plačati, da bi zvesto opravljal svoje delo. Pri tem se je Mozi zavzemal za najvišje moralne ideale, ki bi morali biti vodilo za odnose med ljudmi. Kot najvišjo vrednoto je postavil princip univerzalne ljubezni, po katerem naj bi se urejala razmerja med ljudmi. Ta princip je zahteval, da je človek enako dober do vseh in enako pripravljen pomagati vsem, ne glede na to, ali so to njegovi sorodniki, njegovi bližnji ali povsem neznani ljudje. Zlasti konfucijanci so ostro napadali to stališče, saj je bila zanje družina najpomembnejša. Z izvajanjem tega principa so imeli težave tudi mohisti, zato so se povezovali v stroge skupnosti, kjer so pravila veljala kot zapovedi, njihov nauk pa je dobil že nekoliko religiozen značaj.

V ostrem nasprotju s konfucijanci, ki so poudarjali zahtevne obrede, glasbo in ceremonialni pomp, se je Mozi zavzemal za skromno in delovno življenje ter nasprotoval razsipništву, potratnim obredom, razvadam razkošnega življenja, zabavam in glasbi. Življenje bi moralo biti umirjeno in posvečeno koristnim opravilom. Vojna je bila zanj največji zločin, zato naj bi vse države krepile svoje obrambne sposobnosti. Ko bi bile vse države obrambno tako močne, da jih nihče ne bi mogel zavojevati, bi s tem odpadla tudi ideja o uporabi vojske v osvajalne namene in tako na svetu ne bi bilo več vojn. Po združitvi Kitajske in legalističnem preganjanju drugih filozofskih šol je njegov nauk skoraj povsem izginil in zatonil v pozabo, zato tudi kasneje ni več bistveno vplival na oblikovanje kitajske miselnosti. Ker se je njegova knjiga po srečnem naključju ohranila, je postala ponovno zanimiva šele v sodobnem času.

8.2.3 Yangova šola yangjia 杨家

Utemeljitelj te miselne smeri je bil filozof **Yang Zhu** 杨朱, ki je živel v četrtem stoletju pr. n. š. Njegova izvirna dela se žal niso ohranila, zato ga poznamo le po odlomkih, v katerih drugi filozofi govorijo o njegovih idejah ali polemizirajo z njegovimi stališči. Njegovi glavni usmeritvi sta bili umik iz običajnega sveta, ki se mu ni treba niti prilagajati niti truditi, da bi ga spremenili, in težnja po dolgem življenju, s čimer je vplival na zgodnje daoiste. Poleg tega je poudarjal pogled v človekovo notranjost in potrebo, da se mora vsak sam izpopolnjevati. To ga je privedlo do zaključka, da mora človek postaviti lastne interese na prvo mesto, zato je zanj sebičnost postala vrlina.

Glede na to, da je bila sebičnost zanj pomembna vrlina in vodilo, kako naj posameznik ravna in rešuje sporna vprašanja, lahko njegovo šolo štejemo za tisto skrajnost, ki je kot popolno nasprotje nauka, ki ga je širil Mozi, zagovarjala manj primerne moralne vrline. Zanimivo je, da je bila njegova šola v tedanjem času med najbolj popularnimi, kar je odraz globoke družbene krize v obdobju vojskujočih se držav. Kasneje, po ustanovitvi prvega cesarstva pod dinastijo Qin, je njegovo šolo doletela enaka usoda kot mohiste. Obe, pred tem verjetno najbolj množični filozofski šoli, sta v vrtincu burnih družbenih pretresov skoraj čez noč zašli v pozabo, od njiju pa je za kasnejše rodove ostalo le toliko, kolikor sta še pred tem vplivali na druge miselne tokove, ki jim je uspelo preživeti.

8.2.4 Daoistična šola daoja 道家

Daoistična šola je izhajala iz principa *dao* 道, ki pomeni pot oziroma osnovni princip narave, na osnovi katerega se odvijajo vse spremembe naravnega sveta in po katerem naj bi se ravnala tudi vsa dogajanja med ljudmi. Ker je *dao* vsesplošen, bi se mu morali ljudje prilagoditi in delovati usklajeno z njim. To pomeni, da mora človek delovati spontano, v skladu z naravo, da s svojimi nasilnimi posegi ne bi rušil naravnega reda. Enak princip velja tudi za vodenje države, zato idealna vlada ne bi smela spremenjati naravnega poteka zadev in bi njen delo pravzaprav moralo biti neopazno. Ker so daoisti menili, da je politika že preveč izprijena, je bil njihov odgovor na zaostrovanje družbene krize, da je brezupno sodelovati v državnih službah. Vsak, ki ostaja načelen, naj bi se zato raje umaknil v samoto, kjer naj bi v miru živel v skladu z naravo in svojimi prepričanji. To je bila tipična filozofija umika iz sveta.

Ustanovitelj daoistične šole naj bi bil **Laozi** 老子, o katerem so se ohranile številne legende, vendar o njegovem življenju ni trdnih zgodovinskih dokazov. Čeprav mu pripisujejo, da je napisal temeljno delo daoistične filozofije, knjižico ***Daodejing*** 道德经, je ta verjetno nastala šele ob koncu četrtega ali na začetku tretjega stoletja pr. n. š., kar je mnogo kasneje, kot naj bi živel domnevni avtor. Prav tako ni jasno, ali jo je napisal en sam pisec ali je plod večjega števila avtorjev. Napisana je v verzih kot skupek 81 izrekov, od katerih se prvih 37 nanaša na *dao*, ostali pa govorijo o vrlini *de* 德. V njej so poleg splošnih modrosti in naukov o preprostem življenju tudi nekatere ideje o preprosti in nerazslojeni družbi brez državnih institucij ter ideja o enakosti med ljudmi. Vse te ideje imajo poreklo v davnji preteklosti, ko je bilo življenje ljudi bolj povezano z naravo in je bila družba še zelo preprosto urejena. S svojo ne povsem dorečeno modrostjo in igro paradoksov stalno buri domisljijo, zato je vedno znova zanimiva in je tudi knjiga, ki so jo prevedli v največ tujih jezikov.

Mislec, ki je bistveno obogatil daoistično filozofijo je bil **Zhuang Zhou** 庄周, ki se je rodil okoli leta 365 pr. n. š. Živel naj bi dobrih osemdeset let, torej naj bi bil približno sodobnik Mencija. Znan je po knjigi **Zhuangzi** 庄子, kar je tudi njegov spoštljiv naziv, a verjetno ni avtor celotne knjige, saj naj bi nekatere dele kasneje dodali drugi. Ta knjiga je verjetno celo starejša kot *Daodejing*. Deli knjige *Zhuangzi*, ki jim pripisujejo njegovo avtorstvo, so osebnoobarvano, morda celo nekoliko uporniško navdušenje nad neobremenjenim življenjem in umikom iz sveta državnih služb ter posvetnih skrbi. Poleg tega, da je bil globoko navdahnjen filozof, je bil tudi velik literat in mistik, zato ima knjiga poleg filozofske tudi veliko literarno vrednost, kar je med tedanjimi filozofskimi pisci prej izjema kot pravilo.

Tretja bolj pomembna daoistična knjiga je **Liezi** 列子, kar naj bi bilo tudi ime avtorja, vendar gre dejansko za zbirkzo različnih daoističnih tekstov s konca obdobja vojskujočih se držav. Zanimivo je sedmo poglavje, ki vsebuje polemiko z nauki, ki jih je zagovarjal filozof *Yang Zhu* 杨朱, zato lahko v njem odkrijemo marsikaj, kar razkriva poglede tega pozabljenega filozofa.

8.2.5 Šola imen mingjia 名家

Šola imen je skupno ime za dokaj pestro skupino mislecev, ki so se začeli ukvarjati s proučevanjem izrazov in njihovo zmotno uporabo v primeru absolutnih pomenov. Razvijali so spoznavno teorijo, v kateri so nadaljevali delo mohistov ter se med prvimi začeli ubadati z logiko in dialektiko. Pomemben predstavnik te smeri je bil **Hui Shi** 惠施 oziroma **Huizi** 惠子, ki je bil dolgo visok uradnik v državi Wei. Znan je tudi po pogovoru z Zhuangzijem. Ko sta stala na mostu, ga je Huizi vprašal, kako ve, da so ribe srečne. Na žalost se za njim ni ohranilo skoraj nič razen desetih protislovnih izjav kot na primer: »Jug je brezmejen, vendar ima mejo.« ali pa: »Istočasno, ko je poldne, se sonce spušča in istočasno, ko je bitje živo, umre.« Ker so se pripadniki te filozofske smeri ukvarjali z retoriko in jezikovno logičnimi problemi, jih v zahodni literaturi pogosto imenujejo kar sofisti, čeprav ta izraz glede na različna izhodišča grške in kitajske filozofije ni najbolj ustrezен.

Predstavniki Šole imen niso imeli večjega vpliva na tedanja družbena dogajanja, ker je bilo to le ozko, intelektualnim ciljem namenjeno gibanje posameznikov, ki so filozofska tematika obravnavali kot igro besed in logičnih konstrukcij. Čeprav sami niso imeli posebnega družbenega pomena, pa je takšen način razmišljanja lahko zelo pomemben za razvoj intelekta in lahko slučajno privede do zanimivih odkritij. Vsekakor so lahko logične zanke, s katerimi so se ubadali, vedno zanimive in tako si je na primer **Gongsun Long** 公孙龙 s svojo utemeljitvijo: »Bel konj ni konjl.« pridobil vidno mesto med pogosto omenjenimi kitajskimi filozofi.

8.2.6 Vojaška šola bingjia 兵家

Zaradi pomembnosti vojskovanja, ki je bilo med glavnimi skrbmi in dejavnostmi tedanjih držav, so se s knjigami in zapisi o strategiji, diplomaciji ter taktikah vojskovanja ukvarjali tudi tedanji izobraženci, dela s tega področja pa so kasneje uvrščali v posebno šolo, ki je obravnavala predvsem vojaški vidik reševanja političnih in družbenih težav.

Temeljno delo te šole je znamenita knjiga o teoriji vojskovanja *Sunzi Bingfa* 孙子兵法, ki opisuje metode vojskovanja, kakršne je uporabljal legendarni strateg **Sunzi** 孙子. Pomembna dela o vojskovanju in povezanosti tega področja z vodenjem države se imenujejo tudi po drugih slavnih vojskovodjih in strategih, kot sta *Sun Bin* 孙膑 in *Wuzi* 吴子.

8.2.7 Šola: yin- yang in pet elementov yinyangwuxingjia 阴阳五行家

To miselno smer imenujemo tudi naturalistična, ker je bila povezana z dojemanjem narave in je izhajala iz principov, ki naj bi vladali v naravi. Pripadniki te šole so izhajali iz prepričanja, da sta v naravi prisotni dve kozmični sili *yin* 阴 in *yang* 阳, ki v medsebojnih kombinacijah povzročata spremembe v naravi in v življenju živih bitij. Obe sili se med seboj dopolnjujeta in skupaj tvorita *dao* 道, ki je zato osnovno vodilo narave in življenja. Razumevanje naravnih procesov je povezano s teorijo petih elementov oziroma faz *wu xing* 五行, ki so zemlja, les, kovina, ogenj in voda. To so pravzaprav stanja, skozi katera prehajajo vse snovi in naravni pojavi. V tem kozmičnem redu petim elementom ustreza po pet strani neba, števil, glasbenih tonov, barv, okusov, vonjev, v sistemu anatomije pet notranjih in pet zunanjih organov itd. Vsa ta stanja oziroma faze določa položaj sonca glede na mesece luninega koledarja.

Po tej teoriji so na Kitajskem že zelo zgodaj povezali dogajanja v človeškem svetu z delovanjem kozmičnega sistema. Privrženci naturalistične miselne smeri so te ideje le natančneje izdelali in jih sistematično razvrstili. Ker naj bi bil vladar sin Neba, je bilo po tem sistemu zanj zelo pomembno, kakšne obrede je opravljal, kakšna oblačila je nosil in kje je prebival v dolochenem mesecu. Glede na kozmična znamenja so ugotovili tudi, kateri od elementov ima odločujoč vpliv na posamezno obdobje oziroma dinastijo, in tako je veljalo, da je dinastija Shang vladala v znamenju kovine, ki ji je ustrezala bela barva, dinastija Zhou pa v znamenju ognja, ki mu je ustrezala rdeča. Ciklusi naj bi se vrstili v nenehnem zaporedju, ko nov element premaša predhodnega, na primer ogenj stali kovino in nato voda pogasi ogenj. Mnoge od teh idej so se globoko vtrsnile v kitajsko zavest in postale del njihovega pogleda na svet.

8.2.8 Legalistična šola fajia 法家

Težko bi rekli, da je bila to prava filozofska smer, ker s pojmom legalizem razumemo predvsem ukrepe in politiko upravljanja države, ki so šele proti koncu obdobja vojskujocih se držav dobili tudi svojo filozofsko razlago. Vendar, ker je bil to eden izmed miselnih tokov tedanjega časa in se je ukvarjal z istimi problemi kot ostale filozofske smeri, ga vseeno obravnavamo tako kot ostale filozofske šole. Vse so si namreč prizadevale rešiti tedanjo družbeno krizo in čim bolj utrditi in okrepliti državno oblast. To so počeli tudi legalisti, vendar so bili pri tem bolj praktični. Njihov pristop je bil pravzaprav odgovor na neuspešne poskuse filozofov, ki niso obrodili nobenih otipljivih sadov. Namesto da bi modrovali, kaj bi bilo najbolj primerno, so legalisti v praksi izpopolnjevali delovanje sistema strogih ukrepov, s katerim so poskušali preprosto in učinkovito urediti državo ter utrditi vladarjevo oblast.

Za prvega predstavnika legalistov velja **Guan Zhong** 管仲 oziroma **Guanzi** 管子, ki je začel uvajati prve zmetke birokratskega sistema in administrativne razdelitve že v 7. stol. pr. n. š. v državi Qi 齐. Uradniki, ki jih je vladar neposredno imenoval, so uspešneje opravljali državne posle, poleg tega pa je država s svojimi ukrepi začela posegati tudi na področje gospodarstva. To je bil začetek številnih reformnih posegov, ki so utrdili vpliv uradniške državne uprave in aktiven odnos do gospodarstva, kar je postalo pomembna sestavina legalistične doktrine. Mnoge izmed teh idej so kasnejši avtorji povzeli v knjigi **Guanzi** 管子 in jih tako prisodili častitljivemu predhodniku.

Glavni oblikovalec legalističnih nazorov in metod vladanja je bil **Weiyang** 卫鞅, bolj znan po vzdevku **Shang Yang** 商鞅, ki ga pogosto imenujejo kar gospodar območja Shang, po istoimenski knjigi *Shangjunshu* 商君书. Živel je od približno leta 385 do 338 pr. n. š., in sicer je iz države *Wei* 卫 prišel v *Qin* 秦, kjer mu je kralj v upravo dodelil območje *Shang* 商. Tam je delal kot izredno strog in učinkovit upravnik ter v prakso dosledno uvedel večino legalističnih zamisli. Njegovi privrženci so te metode kasneje strnili v knjigi *Shangjunshu* 商君书, ki zato najbolj nazorno podaja legalistično doktrino. Mnogi ga imenujejo kar kitajski Machiavelli, ker se je zavzemal za povsem pragmatično in v nekaterih primerih celo nemoralno politiko, ki dovoljuje vsa sredstva, samo da se podpre državo in vladarjevo oblast. V ta namen je poveličeval predvsem pomen kmetijstva, ki naj državo okrepi navznoter, ter vojsko, ki lahko z osvajalnimi vojnami bistveno poveča in utrditi državo. Tako sta bila zarj kmetijstvo in vojskovanje notranji in zunanji faktor, ki naj bi odločilno vplivala na moč države.

Vsa njegova pozornost je bila usmerjena v to, kako doseči najboljše gospodarske rezultate, da bo država dobro preskrbljena, in kako vzpostaviti močno vojsko, ki bo sposobna braniti državo pred vsakim sovražnikom ter osvojiti

druge države. Pri izbiri načinov izvajanja teh nalog ni imel nobenih moralnih pomislekov. Menil je, da mora država delovati na osnovi zakonov, ki naj bodo podrejeni tako krepitvi kmetijstva kot vojske. Zakoni bi morali biti izredno strogi, da bi se jih ljudje dovolj bali in jih upoštevali. Pri zakonih ne bi smelo biti ne izjem ne razlik, zato bi morali veljati za vse enako. Tu se je prvič povsem razločno oblikovala ideja o splošni enakosti pred zakonom, ki pa je pomenila seveda predvsem enakost pri kaznovanju.

Shang Yang v praksi ni priznaval privilegijev rodovnega plemstva in je bil prepričan, da so odvečen sloj, ki samo zapravlja in ne ustvarja bogastva. Proti plemstvu je bil nastrojen tudi zato, ker ti ljudje niso počeli nič drugega kot to, da so se zabavali, študirali in potratno živeli ter tako dajali slabe zglede drugim, ki so zato manj delovni. Zavzemal se je, da bi posebne pravice plemstvu postopoma ukinili ter jih z gospodarskimi in zakonskimi ukrepi prisilili, da bi se tudi sami vključili v proces proizvodnje in krepitev vojske. Vse bi namreč morali zaposliti, in to bodisi v kmetijstvu bodisi v vojski. Ker ni priznaval dednega nasledstva visokih položajev, bi bilo treba po njegovem mnenju državne službe podeljevati izključno glede na zasluge in sposobnosti posameznika.

Na osnovi tovrstnih prepričanj je sklepal, da država ne potrebuje obsegnega upravnega aparata, ker se v njem nabere preveč ljudi, ki leporečijo, modrujejo in poskušajo narediti čim boljši vtis na kralja, kar pa nima nobenih praktičnih koristi za državo. Državne službe bi bilo treba čim bolj poenostaviti in uvesti strogo centralizirano uradniško upravo, v kateri mora veljati absolutna pokorščina glede na hierarhične stopnje. V tem sistemu morajo biti vsi podrejeni kralju, kajti le on je tisti, ki mu mora celoten sistem služiti, da lahko potem bolj učinkovito vlada. To je bil v grobem že zametek birokratskega sistema, kakršen se je uveljavil kasneje, ko je bila Kitajska združena v enotno cesarstvo.

V svojem razmišljjanju o koristnosti posameznih slojev prebivalstva se je Shang Yang oprij na kmete, ki edini pridelujejo. Ostali sloji so bili zanj nekoristni, zato bi jih bilo treba gospodarsko zatirati, da bi obubožali in tudi sami začeli delati v kmetijstvu. Podobne ukrepe je pripravil tudi za vse, ki so imeli privilegije, in celo za tiste, za katere bi ugotovili, da so leni. V svojem sistemu je izdelal niz ukrepov, ki so bili naperjeni proti trgovcem, raznim rokodelcem ter drugim svobodnim poklicem, ki so se takrat že dokaj množično pojavljali. Še posebno prepričan je bil, da so trgovci parazitski sloj, zato je zahteval, da je večina trgovine pod državnim nadzorom. Tako trgovci niso smeli trgovati na svojo roko, ampak so bili le posredniki pri vodenju državne trgovine. Tak odnos do trgovcev je kasneje prav tako precej vplival na oblikovanje kitajske tradicionalne miselnosti.

Za nameček je bil Shang Yang nastrojen tudi proti izobražencem, še posebno proti filozofom in raznim spretnim govorcem, ki so v tistem obdobju na

marsikaterem dvoru uživali precejšen ugled. Njegova ostra kritika filozofskih razmišljjanj je pravzaprav pomenila zanikanje vseh ostalih filozofskih smeri, saj so se mu zdele popolnoma nekoristne. Po njegovem mnenju filozofi niso le po nepotrebnem tratili svojega časa, ampak so poleg tega zavajali še druge, da so tudi oni počeli nekoristne stvari. Zato je bil prepričan, da početje filozofov škodi državi, ker slabi njeno notranjo trdnost.

Shang Yang naj bi v ustroj družbe vpeljal še eno novost, ki je kasneje prav tako pomembno zaznamovala kitajsko tradicijo. To je bil sistem vzajemne odgovornosti, ki je deloval tako, da so prebivalstvo na najnižjem nivoju razdelili na majhne skupnosti po nekaj družin. Vsaka izmed teh skupnosti je bila nato odgovorna za vse prestopke, ki so jih zakrivili njeni člani. Če so vedeli, kdo izmed njih je nekaj zagrešil, a ga niso mogli najti, je bil kaznovan nekdo drug iz njegove družine, če pa ni bilo jasno, kdo je nekaj zagrešil, je kazensko doletela starešino skupnosti. Strog nadzor nad prebivalstvom je podprt še s spodbujanjem ovaduštva in anonimnih prijav ter z grožnjo izredno krutih kazni. Glavni namen vseh teh ukrepov je bil, da bi se vsi bali vladarja in mu bili poslušni, zato krutih kazni ni zahteval samo za hude zločine, ampak tudi za najmanjše prestopke.

Druga pozornost je bila namenjena vojski, ki je postala sredstvo za povečevanje zunanje moči in osvajanje novih ozemelj, njen končni cilj pa zavzeti celotno Kitajsko. Metode, s katerimi je Shang Yang na svojem ozemlju uspešno gospodaril in okreplil vojsko, so postale vzor, po katerem se je začela ravnati vsa država Qin. Sprejeli so njegovo legalistično ureditev in tako se je začela država vojaško in gospodarsko krepiti. To je bila militarizacija celotne družbe. Kdor ni delal na kmetiji, se je moral vključiti v vojsko. Za kmete so uvedli še obvezno, da so morali vsi sposobni moški v zrelih letih odslužiti vojsko kot davek za državo. Država je izkoriščala tudi sistem kaznovanja, tako da so množice kaznjencev sproti pošiljali v vojsko oziroma na obsežna javna dela.

Na končno podobo legalizma in na glavne filozofe, ki so zaznamovali prevlado tega nauka proti koncu obdobja vojskujočih se držav, je precej vplival filozof **Xunzi** 荀子. Po prepričanju je bil konfucijonist in je nedvomno sodil med največje mislece tedanjega časa. Njegova dela imajo izredno širok razpon in odražajo številne družbene spremembe, ki jim je bil priča v zadnjih šestih desetletjih pred združitvijo Kitajske pod dinastijo Qin. Xunzi je bil prvi filozof v tem delu sveta, ki je sistematično proučeval vse filozofske smeri in v odnosu do njih skrbno oblikoval svoja stališča. Za razliko od Mencija je Xunzi trdil, da je človek po naravi slab in da lahko postane dober šele s trdo vzgojo. To njegovo stališče je pomembno vplivalo na razvoj legalistične filozofije zlasti zato, ker sta dva njegova učenca, Han Feizi 韩非子 in Li Si 李斯, postala glavna pobornika legalistične filozofske misli.

Han Feizi 韩非子 je bil ugleden plemič iz države *Han* 韩 in je bil med vsemi legalisti morda edini pravi filozof. Zavzeto se je poglobil v študij uporabe imen, zakonov in metod vladanja. Zaradi gorovne napake ni mogel uspešno javno nastopati, vendar je bil spreten pisec, zato je njegova knjiga Han Feizi 韩非子 prepričljivo delo s številnimi praktičnimi primeri in poduki. Svoje razlage je rad podkrepil s kratkimi zgodbami, s katerimi je neposredno opozarjal na nesmisle in grajal neumno početje. Bil je zgrožen nad šibkostjo svoje države in nad tem, da ni mogel vplivati na vladarja. Po njegovem bi moral imeti vladar popolno oblast, ki bi jo nato prenesel na svoje uradnike, ti pa bi morali s sistemom zakonov nadzorovati prebivalstvo. Uradnike bi moral strogo nadzirati in jim nikoli ne bi smel zaupati, saj bi moral pričakovati, da bodo vedno poskušali izkoristiti svojo oblast.

Njegove ideje so zbudile pozornost v sosednji državi Qin, kjer je že imel visok položaj njegov somišljenik Li Si 李斯. Ta država je zato začela napadati Han, in sicer toliko časa, da je prišel tja kot odposlanec Han Feizi. Kralj ga je občudoval in ga hotel zaposliti, vendar je vmes posegel Li Si, ki se je zbal, da je Han Feizi sposobnejši kot on. Kralja je prepričal, da bi Han Feizi ostal zvest svoji državi, če bi se vrnil, pa bi gotovo postal nevaren, zato so ga zaprli. Li Si ga je nato prepričal, naj poje strup, in leta 233 pr. n. š. je, še ne petdesetleten, umrl. Čeprav je kralj obžaloval ta dogodek, se je Li Si znebil tekmece in postal odločajoč politični strateg države Qin.

Li Si 李斯 je imel kot glavni minister države Qin vse možnosti, da je uveljavil svoje zamisli in do popolnosti uresničil svoj legalistični nazor. Bil je zelo strog in izrazit praktik, ki je še izpopolnil legalistično ureditev države Qin ter spodbudil kralja, da je začel zaključne osvajalne vojne, v katerih je Qin v letih 230 do 221 pr. n. š. zavzela preostale države in združila Kitajsko. Po razglasitvi cesarstva in dinastije *Qin* 秦 je Li Si svoj sistem legalistične državne ureditve razširil na vse cesarstvo in vodil številne pomembne projekte, kot so bili na primer standardizacija pisave, zakonov, mer in uteži, ter nekatere manj slavne ukrepe, kot sta bila na primer požiganje starih filozofskeh knjig in preganjanje izobražencev.

8.3 Dojemanje narave in verovanja

V pozrem obdobju *Chunqiu* in še zlasti v obdobju vojskujočih se držav so bila poleg filozofije živahna dogajanja tudi na področju verovanj, dojemanja narave in okultnih ved. To je bilo široko področje, v katerega so se vključevale tedaj že samostojne stroke astrologov, vedeževalcev, strokovnjakov za naravne sile, izganjalcev duhov in zdravnikov. Vsi ti mojstri niso veliko zaostajali za dosežki

filozofov. O njihovem delu se je ohranilo še manj pisnih dokumentov kot s področja filozofskega šola. Dodatna težava je v tem, da ta področja niso pregledno urejena, ker so se začele ob postopnem preoblikovanju starih izročil uveljavljati mnoge nove zamisli, iz katerih so nato nastajali miselni sistemi in spoznavne teorije, ki niso preprosto nadomestili starih, ampak so se med seboj dopolnjevali in kopirali v ne ravno dosledno urejeno gmoto.

Čaščenje prednikov se je izoblikovalo že v obdobju dinastije Shang in ta osnovna ideja se kasneje ni več bistveno spremenjala, čeprav so večino postopkov delno poenostavili in jih prilagodili novim družbenim razmeram. Opravljanje teh obredov je bilo še vedno zelo pomembno, saj so menjavo oblasti največkrat utemeljevali s tem, da je prišlo do prekinitev obredov. Zanimivo je, da je v tem obdobju spomin na kult rodovitnosti, iz katerega je izviralo čaščenje prednikov, že zbledel. Tako na primer najstarejše knjige, zlasti *Shu jing* 书经 in *Shi jing* 诗经, omenjajo razne obrede, iz katerih je razvidno, da je šlo za kulte rodovitnosti ali čaščenje falusa. Veliko tovrstnih obredov in okoliščin, ki so jih opisovale stare legende, v obdobju vojskujočih držav niso več razumeli. Ker so se z razlaganjem starih knjig ukvarjali predvsem konfucijanci, so seveda razlage prilagodili lastnim stališčem. Posledica tega je bila, da so razumljive dele poskušali prikrojiti svojim nazorom, česar pa niso razumeli, so pustili v prvotni obliki.

Ker je bil kult falusa v času, ko je živel Konfucij, že pozabljen, so razlagalci starih knjig preprosto mislili, da gre za neke vrste orgije. Za konfucijanske moraliste je bilo to prehudo, zato so spremenili pomen in trdili, da ta besedila opisujejo razvrat razuzdanih in nezaslužnih kraljev. Tako so omenjene obrede spremenili v kritiko ekscesov, ki so bili v nasprotju z njihovim prepričanjem in so jih zato morali obsojati. Drugi motiv, ki je prav tako izviral iz zgodnjih kultov rodovitnosti, je bila pena iz zmajevih ust, ki naj bi oplajala. Ta motiv je zelo pogost in se je ohranil predvsem zato, ker ga konfucijanski razlagalci niso razumeli in zato niso posegali v besedilo.

Na Kitajskem lahko že zelo zgodaj zaznamo posebnosti dojemanja narave in poskuse prilagajanja naravnim silam. Glede na to, da so bili naravni pogoji na Kitajskem veliko bolj kruti kot na primer v okolici Sredozemskega morja, so Kitajci razvili svojstven sistem kozmologije in razumevanja narave. Razmere v naravi so dojemali kot rezultat delovanja naravnih sil, ki sta jih poosebljali dve nasprotni sili, *yin* 阴 in *yang* 阳. Če izhajamo iz oblike pismen, lahko ugotovimo, da njuna sestava dejansko izvira iz opazovanja narave. Pismenka *Yang* namreč pomeni pobočje in sonce, torej s soncem obsijano pobočje, pravotna pismenka za *yin* pa senčno stran hriba. Kasneje so pomena obeh pismenov razširili, tako da sta pomenila različne polaritete, s katerimi so se srečevali v naravi.

Naravne spremembe so dojemali kot prepletanje in igro teh dveh sil, ki so jima pripisovali nasprotne lastnosti: *yang* je toplo, aktivno, moško, *yin* pa hladno, pasivno, žensko. Komplementarne pare, ki so ustrezali navedenim lastnostim, so našli tako v kozmičnih silah, na primer dvojice dan in noč, sonce in luna, nebo in zemlja, blisk in grom, kot tudi v pokrajini, na primer sončna in senčna stran, svetel in temen odsev v vodi. Med živimi bitji pa sta tak par moški in ženska. Glede na kruto igro narave je bilo življenje v marsičem odvisno od harmonije naravnih sil. Če ni bilo pravega ravnotežja naravnih sil, so se zgodile grozovite poplave ali pa hude suše. Stalne grožnje naravnih nesreč so vplivale na to, da so začeli naravne pojave povezovati in v njih prepoznavati odločilno vlogo sil *yin* in *yang*.

V obdobju vojskujočih se držav so sili *yin* in *yang* že povezovali z idejo substance *qi* 气, za katero so menili, da je srž človekovega življenja in drugih stvari v naravi. Kot izhaja iz oblike pismenke, je *qi* sprva pomenil hlape oziroma paro, ki so si jo takrat predstavliali kot nekaj materialnega, kar je hkrati tudi prodorno in hlapljivo in je tako kot kri pomembno za življenje. Zato sodobni pomen besede *qi* v smislu življenjske energije ni ustrezen za razumevanje tedanjega dojemanja naravnih pojavov, kar je lepo razvidno iz razlage šestih par *liu qi* 六气 v knjigi *Zuochuan* 左传. Ta govori, da ima nebo šest par, ki s spuščanjem ustvarijo pet okusov, z žarjenjem pet barv, z vlečenjem pet tonov, kadar pa jih je preveč, povzročijo šest bolezni. Teh šest par so *yin*, *yang*, veter, dež, tema in svetloba. Razdelijo se, da povzročijo štiri letne čase, v zaporedju si sledijo, da ustvarijo pet živčnih vozlov, kadar pa jih je preveč, povzročijo nesreče.

Hkrati so naravne pojave pojasnjevali tudi s teorijo tako imenovanih petih elementov: zemlja *tu* 土, les *mu* 木, kovina *jin* 金, voda *shui* 水, ogenj *huo* 火, ki so to ime dobili zaradi podobnosti s štirimi grškimi elementi. Sprva so jih imenovali pet snovi *wu cai* 五材, ki so pomembne za človekovo življenje na zemlji. Nato so začeli uporabljati izraz *wu xing* 五行, ki naj bi se nanašal na procese, značilne za vsako izmed teh snovi, in je zato označeval posebne kvalitete teh snovi. Šele sredi tretjega stoletja pr. n. š. so *wu xing* začeli razumevati kot pet faz enotnega procesa sprememb, skozi katere gre *qi*, ki tako postane manifestacija petih vrlin *wu de* 五德. Podobno kot pri delovanju sil *yin* in *yang* se tudi tu nenehno vzpostavlja neko novo ravnotežje, ko se poudarek krožno giblje od enega elementa do drugega, zato en element vedno prevladuje in daje odločilen pečat tistemu obdobju. Takrat so tudi že povezovali teorijo sil *yin* in *yang*, pare *qi* in petih faz *wu xing*, iz katerih se je začela oblikovati enotna kozmologija, ki so jo nato dokončno izoblikovali v času dinastije *Han* 汉.

Takšno dojemanje narave je posebno poudarjalo soodvisnost naravnih pojavov in odločilno vplivalo na to, da se je zelo uveljavil način razmišljanja, ki je vzročno povezoval na videz povsem različne pojave. Stvarnost so razumevali

tako, da so vsi mikrosvetovi sestavni deli vesolja in se zato vsa dejanja na različnih nivojih odvijajo vzporedno, zato se je treba zelo subtilno prilagajati naravnemu ravnotežju in paziti, da ga ljudje s svojim ravnanjem ne porušijo. Če se poruši ravnotežje na kozmičnem nivoju, se bo porušilo tudi na nižjih nivojih, zato bo prišlo do pretresov tako v cesarstvu kot tudi v družini. Vladar bi se moral še posebno truditi za ohranjanje ravnotežja, da bi zmanjšal napetost na kozmičnem nivoju in s tem verjetnost naravnih nesreč.

Naravne sile so radi povezovali z duhovi in demoni, ki naj bi prav tako bili pojavnne oblike, v katerih se je manifestiral *qi*, zato naj bi se stvarnost in svet duhov prepletala. V obdobju vojskujočih se držav se je na področju verovanj že izoblikovala značilna hierarhična ureditev nebes in podzemlja, ki je nato v času dinastije Han postala del daoistične religije. Svet duhov in bogov je bil le odslikava slojevite uradniške ureditve, kakršna je veljala na zemlji. Vrhovno božanstvo, ki je vladalo v nebeškem panteonu, so imenovali Nebeški vladar *Tian Di* 天帝 ali *Shang Di* 上帝, ki je posebljal *yang* in je bil zato povezan tudi s soncem. V tej nebeški upravi je imelo svoje urade tudi pet božanstev, ki so vodili zadeve, povezane s petimi elementi oziroma procesi, ki so jih proti koncu obdobja začeli povezovati tudi z letnimi časi in stranmi neba. Tako je božanstvo *Gou mang* 句芒 vladalo lesu in se navezovalo na vzhod in pomlad, *Zhurong* 祝融 je pomenil ogenj, jug in poletje, *Rushou* 爐收 kovino, zahod in jesen, *Xuanming* 玄冥 vodo, sever in zimo, *Houtu* 后土 pa je bil gospodar zemlje in je zavzemal osrednji položaj med štirimi stranmi neba.

Poznavanje tedanjih verovanj je zelo nepopolno, vendar pa nam nova arheološka odkritja posameznih obrednih in okultnih tekstov, ki so jih v zadnjih desetletjih odkrili v grobnicah iz obdobja vojskujočih se držav, odkrivajo nove podatke, s katerimi počasi polnimo ta zapleteni mozaik. Ta odkritja so osvetlila vlogo božanstva Velika enotnost *Taiyi* 太一, ki je v obdobju dinastije Han postal pomembno astrološko božanstvo z oblastjo nad petimi vladarji strani neba in naj bi imelo svoj sedež v zvezdi β Malega voza, ki je bila tedaj v nebesnem tečaju kot zvezda Severnica. Iz starih filozofskih tekstov je izhajalo, da je bil *Taiyi* v obdobju vojskujočih se držav predvsem princip vesoljne enotnosti, vendar pa novejša odkritja dokazujejo, da je bil že tedaj božanstvo, ki so mu dajali žrtvene darove in so ga tudi upodobili kot božanstvo ozvezdja *Taiyi*.

Še manj je znanega o verovanjih preprostega ljudstva. Kot navajajo stare knjige, naj bi že v zgodnjem obdobju dinastije Zhou po vaseh častili božanstvo rodovitnosti zemlje *She* 社. Sredi vsake vasi naj bi stal oltar, kjer naj bi ob pomembnih dneh opravljali darovanja. Od teh običajev se je ohranila le pismenka, ki zdaj pomeni skupnost oziroma komuno. Stare knjige govorijo tudi o različnih navadah pri sklepanju porok. Plemstvo je imelo natančno določene poročne obrede, niso pa bili natančni glede partnerja, saj knjige večkrat

Slika 8.1: *Zhurong, bog ognja in nebeški rabelj – tradicionalna podoba*

omenjajo incestna razmerja, kar so konfucijanci kasneje zelo obsojali. Nasprotno kot plemstvo kmečko prebivalstvo ni imelo pravil za sklepanje porok, ampak so se spoznali in zblžali spomladji na velikih praznovanjih, potem pa so se, v primeru, da je ženska zanosila, jeseni poženili.

Ljudska verovanja so bila verjetno povezana s šamansko prakso *wu 巫*, ki so jo vodili šamani ali čarovniki *wuren 巫人*, in sicer so bili to lahko tako moški kot ženske. Imeli so določene psihične sposobnosti, da so lahko prišli v stik z duhovi, ki so jih nato zaklinjali ali izganjali. V trans so lahko padli tudi med plesom, ko se je v njihovo telo naselil prednik ali božanstvo in govoril skozi njihova usta. Ti ljudje niso bili iz plemiških družin in počasi so nastali spori med njimi in plemstvom, saj so imeli velik vpliv na preprosto ljudstvo. Domnevajo, da je prišlo do konkurence z uradnimi verskimi institucijami in *wu* so počasi izgubili njihovo naklonjenost. Tako so končno pristali na obrobju sistema in se nato v času dinastije Han počasi zlili s tedaj nastajajočo daoistično religijo. Okrepili so ljudski vidik daoizma, kjer so še naprej opravljali obrede za preproste ljudi.

V kitajskih verovanjih so od nekdaj imela pomemben položaj božanstva rek in vodotokov. Reke so bile na Kitajskem vedno občutljiv predmet naravnih ravnavesij, še posebno Rumena reka, ki je bila najbolj nestabilna in je najhuje poplavljala. Ljudje so bili prepričani, da v rekah gospodarijo neverne sile, ki jih je treba potolažiti. Imeli so razna vodna božanstva, med katerimi je bil najpomembnejši Gospodar Rumene reke *He Bo 河伯*, pri čemer je pismenka *he* pomenila Rumeno reko, *bo* pa je bil visok plemiški naziv. V času vojskujočih se držav so gojili krut običaj, da so mu s ploščadi ob izlivu reke Wei v Rumeno reko redno, v določenem časovnem razmaku, žrtvovali mlada dekleta za neveste. Izbiral jih je zbor čarovnikov *wu*, ki je določil tudi primeren dan za žrtvovanje in nato spustil nevesto v vodo, da so jo pogolnili valovi. Obred je trajal vse do tretjega stoletja pr. n. š., ko ga je nek visoki uradnik prekinil. Sredi obreda je rekel, da ni povsem prepričan, ali so izbrali pravo deklet, zato je ukazal eno izmed čarovnic vreči v reko, da bi vprašala božanstvo, ali se mu žrtev zdi primerna in prišla to nazaj povedat. Ko so v vodo vrgli tri glavne vodje obreda in nihče izmed njih ni prišel nazaj, je pobaral navzoče, ali bi šel še kdo vprašat. Ker se ni nihče javil, so prakso teh žrtvovanj ukinili.

V okultnem in verskem obravnavanju voda se je v obdobju vojskujočih se držav zelo dvignil položaj, ki ga je imel legendarni vladar *Yu 禹*. Utrdilo se je prepričanje, da je s tem, ko je ukrotil reke in vodovja, pomiril duhove, ki bivajo na svetu vzporedno z ljudmi, zato so ga začeli po božje častiti in razvili več obredov, ki so bili povezani s šamansko prakso. Izoblikoval se je poseben ples, ki naj bi ponazarjal njegovo hojo *Yubu 禹步*, s katerim so odganjali duhove, ki so povzročali obolenja in bolečine. Ta ples je podobno kot številni drugi običaji kasneje našel svoj prostor v široko razpredeni daoistični ljudski religiji. *Yu* je

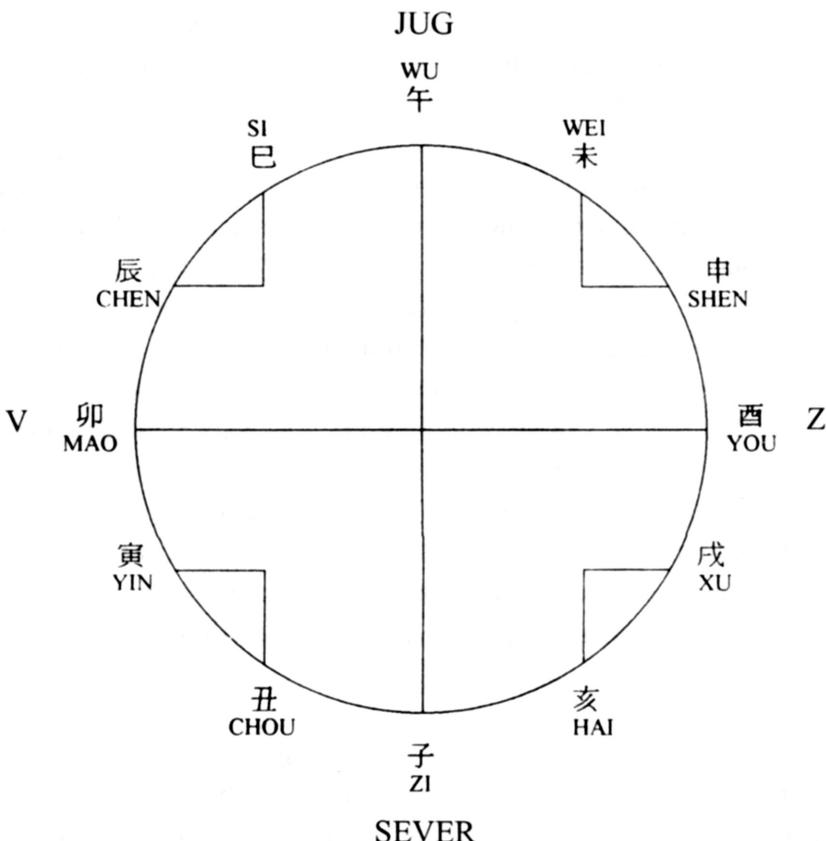
postal tudi zaščitnik popotnikov, zato so nastali razni običaji in magične formule, s katerimi si je bilo treba zagotoviti njegovo pomoč za srečno potovanje.

Vedeževanje je bilo v stičišču čarovniških in verskih idej ter novih teorij, s katerimi so razlagali delovanje narave. To je bila pomembna dejavnost, s katero so se ukvarjali posebej usposobljeni vedeževalci, ki so svoj poklic opravljali dedno. Poznali so dva glavna načina vedeževanja. Še vedno so namreč uporabljali staro metodo z željimi oklepi, poleg te pa se je vedno bolj uveljavljala uporaba rmanovih paličic, s katerimi so na osnovi naključnih metov določali tipične kombinacije, ki jih je opisovala Knjiga premen *Yi jing* 易经. Različna stanja v naravi, opisana v tej stari knjigi, so začeli v tretjem stoletju pr. n. š. povezovati s teorijo vesoljnega reda na osnovi sil *yin* in *yang*, kar je dalo tej knjigi večjo veljavo in novo filozofsko razsežnost. S tem se je ta oblika vedeževanja še bolj utrdila, zaradi česar se je krepilo tudi razmišlanje o naravi kot o soodvisnosti pojavov, ki se vzporedno odvijajo v različnih sferah in okoljih.

Podobno povezavo med okultnim in dojemanjem narave je pomenila astrologija. Z njo so se največ ukvarjali nasledniki dvornih pisarjev *shi* 史, ki so v zgodnjih obdobjih dinastije Zhou opravljali svoj poklic dedno. Ker so med drugim skrbeli za rodovnike vladarjev in sodelovali pri raznih obredih, je njihovo delo segalo tudi na področje astrologije. V obdobju vojskujočih se držav se je ta stroka močno okreplila, tako da je astrologija poleg zapisovanja zgodovine postala glavna naloga pisarjev *shi* 史. Ker so svoje znanje zapisovali, se je hitreje širilo in ni bilo več privilegij posameznih družin. Tako so se nekateri posvetili študiju astrologije in začeli podobno kot filozofi ponujati svoje usluge vladarjem in drugim pomembnejšem na dvorih tedanjih držav.

Kitajska astrologija je bila v obdobju vojskujočih se držav močno povezana z verskim dojemanjem Neba in drugih božanstev. Poskušala je odkriti odražanje njihovih vplivov v nebesnih pojavih in jih urediti v astrološke in koledarske sisteme. Tako so nova odkritja o naravnih zakonitostih dajala nove razsežnosti dojemanju božanstev in nadnaravnih sil. Nebo so obravnavali polorno, glede na ključno lego zvezde Severnice, od koder so se širili enakomerni pasovi do nebesnega ekvatorja, kjer so bila posebno pomembna ozvezdja. Na nebesnem ekvatorju so označili 28 zvezdnih lož v povezavi z dvanajstimi sončnimi postajami (ustrezale so dvanajstim zemeljskim vejam *dizhi* 地支), kar je zaključilo astrološki krog.

Sončne postaje je označevalo tudi dvanajst mesecev, na katere je v časovnem zaporedju kot urni kazalec kazalo oje Velikega voza. V tem krogu so osi sever-jug in vzhod-zahod povezali v križ, ki je krog razdelil v štiri kvadrante. V vsakem kvadrantu so z lomljeno črto povezali še preostali dve sončni postaji in tako dobili skico, ki je bila osnova vsem astrološkim inštrumentom. Z njimi so opravljali koledarske meritve in numerološke izračune, ki so kazali povezanost

Slika 8.2: Astrološka shema dvanajstih sončnih postaj, ki ustrezajo dvanajstim zemeljskim vejam, urejenim po smereh neba

določenega datuma, izraženega v nebesnih deblih *tian gan* 天干 in zemeljskih vejah *dizhi* 地支, z astrološkim položajem neba na ta dan. S tem so predvsem hoteli ugotoviti, kateri dnevi so ugodni za posamezna dejanja.

Opazovanje zvezd in ugotavljanje nebesnih zakonitosti ter njihovo matematično izražanje v koledarju je bilo namenjeno predvsem določanju povezav z dogajanji na zemlji. Izračuni časovnih ciklusov so dajali trdno osnovo za vse vrste odločitev, za katere je bilo treba prej vedeževati. Ker so bili prepričani, da so dognali pravila, po katerih se ravnajo dogajanja na zemlji, se je povečal občutek varnosti in koledar je dobil dodaten okultni pomen. Vladarji so s pomočjo koledarja usklajevali svoja dejanja s ciklusi Neba in s svojimi dejanji prenašali voljo Neba na zemljo. Za natančno razlagu koledarja so pisali posebne knjige, almanahe, v katerih so navedli vse ugodnosti in neugodnosti za posamezne dneve v letu.

Literatura

Dela v kitajskem jeziku

- 范文澜: 中国通史, 人民出版社, 北京, 1979.
何介钧 张维明: 马王堆汉墓, 文物出版社, 北京, 1982.
河南考古四十年, 河南省文物研究所, 郑州, 1992.
黄新亚, 中国文化概论, 陕西师范大学出版社, 长安, 1989.
翦伯赞: 中国史纲要, 人民出版社, 北京, 1999.
三星堆祭祀坑出土文物选, 巴蜀书社, 成都, 1992.
山西出土文物, 山西省文物工作委员会, 太原, 1980.
司马迁: 史记, 中华书局, 北京, 1975.
萧清: 中国古代货币史, 人民出版社, 北京, 1984
新中国出土文物, 北京, 1972.
先秦: 中国古代史, 南京大学历史系, 南京, 1977.
左传 (汉英对照中国古典名著丛书), 湖南人民出版社, 长沙, 1996.

Revije

- 历史研究, 北京
考古, 北京
考古学报, 北京
文物, 北京
考古与文物, 北京

Dela v evropskikh jezikih

- BARNES Gina L.: The Rise of Civilization in East Asia – The Arcaeology of China, Japan and Korea, Thames and Hudson, London 1999
DE BARY Wm. Theodore: Sources of Chinese Tradition, Columbia U. P. New York 1960
BJÖRK Claude: A comparative outline of the Early Neolithic cultures in China and in the NearEast. Doc. Praehistor, 1998, (Zv.) 25
CHANG Kwang-chi: The Archaeology of Ancient China, Yale University Press, New Haven and London 1977
CHEN Xingcan: Searching for the Early Neolithic China. Doc. Praehistor, 1998, (Zv.) 25, str. 17–26

- CHI Zhang: The mesolithic and the neolithic in China. Doc. Praehistor, 1999, (Zv.) 26, str. 1–13
- CHRISTIE Anthony: Chinese Mythology, Peter Bedrick Books, New York 1987
- ELVIN Mark, LIU Ts’ui-jung: Sediments of Time – Environment and Society in Chinese History, Cambridge University Press 1998
- FAIRBANK John K., REISCHAUER Edwin O., CRAIG Albert M.: East Asia Tradition and Transformation, Charles E. Tuttle, Tokyo 1976
- FAIRBANK John King, GOLDMAN Merle: China A New History, Harvard University Press, Cambridge Massachusetts 1998
- FENG Zhang: The mesolithic in South China. Doc. Praehistor, 2000, (Zv.) 27, str. 225–231
- FUNG Yu-lan: A History of Chinese Philosophy, Princeton U. P. 1973
- HOU Yamei: New observations on Paleolithic in China reflected by three sites, Doc. Praehistor, 1998, (Zv.) 25, str. 1–15
- KEIGHTLEY David N.: Sources of Shang History: The Oracle-Bone Inscriptions of Bronze Age Chin, University of California Press, Berkeley 1978
- LOEHR Max: Ritual Vessels of Bronze Age China, Asia house Galery, New York 1968
- LOEWE Michael and SHAUGNESSY Edward L.: The Cambridge History of Ancient China, Cambridge U. P. 1999
- NEEDHAM Joseph: Science and Civilisation in China, Cambridge U. P. 1954, 1964
- RAWSON Jesica, ed.: Mysteries of Ancient China: New Discoveries from Early Dynasties, British Museum, London 1996
- SHAUGNESSY Edward: Sources of Western Zhou History: Inscribed Bronze Vessels, Berkeley: University of California Press 1991
- WATSON William: China Before the Han Dynasty, New York, Praeger 1961
- WIETHOFF Bodo: Grundzüge der alten chinesischen Geschichte, Darmstadt 1971
- WITTOGEL Karl: Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power, Yale University Press 1963
- ZHAO Chaohong: New achievements in the study on the transitional period from the Paleolithic to the Neolithic in China. Doc. Praehistor, 1998, (Zv.) 25, str. 27–36
- ZHAO Chaohong, WU Xiaohong: The dating of Chinese early pottery and a discussion of some related problems, Doc. Praehistor, 2000, (Zv.) 27, str. 215–224
- ZHOU Guoxing: On the Bailiandong Culture, Doc. Praehistor, 2000, (Zv.) 27, str. 233–239

Viri slik in ilustracij

Slika 1.1 Fotografija. Andrej Predin

Slika 1.2 Zemljevid. Priredil Andrej Predin

Slika 1.3 Zemljevid. Priredil Andrej Predin

Slika 2.1 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 2.2 Zemljevid. Priredil Andrej Predin

Slika 2.3 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 2.4 新中国出土文物, 北京, 1972

Slika 2.5 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 3.1 Litografija, British Museum, London.

Slika 3.2 Narodni muzej cesarske palače, Taipei, Taiwan.

Slika 3.3 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 4.1 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 4.2 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 4.3 三星堆出土文物选, 巴蜀书社, 成都, 1992.

Slika 4.4 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 4.5 考古 1988. 10, 北京

Slika 4.6 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 4.7 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 4.8 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 5.1 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 5.2 商周青铜器名文选, 文物 1988, 北京

Slika 6.1 Zemljevid. Priredil Andrej Predin

Slika 6.2 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 6.3 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 6.4 Ameriško numizmatično društvo

Slika 7.1 Zemljevid. Priredil Andrej Predin

Slika 7.2 中国古兵器论丛, 文物 1980, 北京

Slika 7.3 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 7.4 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 7.5 *Drevna kineska kultura*, Muzejski prostor Zagreb, 1985.

Slika 8.1 Victoria and Albert Museum, London.

Slika 8.2 Po: The Cambridge History of Ancient China, Cambridge U. P. 1999